

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

ΑΠΟ ΤΑ ΕΤΗ 2002 ΕΩΣ 2017

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ε. ΚΟΝΤΟΣΤΑΘΗΣ (Α.Μ.: Μ011618043)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2019-2020

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα Διπλωματική Εργασία αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλαν στην υλοποίησή της. Ειδικότερα, ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή Κύριο Ζουμπουλάκη Μιχαήλ για την επιλογή του θέματος, την υποστήριξη και βοήθεια που μου προσέφερε σε όλα τα στάδια εκπόνησης της εργασίας. Ακόμη, ευχαριστώ τους διδάσκοντες καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εφαρμοσμένη Οικονομική», για τις γνώσεις και τα εφόδια που μου παρείχαν κατά την διάρκεια των σπουδών μου. Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου και ιδιαιτέρως τον αδερφό μου Γιώργο, για την αμέριστη στήριξη και βοήθεια που μου προσέφεραν και σε αυτό το στάδιο των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εξετάζει το ζήτημα της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, κατά την διάρκεια της περιόδου 2002-2017, αξιοποιώντας δευτερογενές υλικό, κυρίως από μελέτες και δημοσιευμένα στατικά στοιχεία. Ειδικότερα, προσεγγίζονται βασικές έννοιες που αφορούν το φορολογικό σύστημα, καθώς επίσης και έννοιες που σχετίζονται με την φοροδιαφυγή. Ακολουθώς, παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν το ελληνικό φορολογικό σύστημα, ενώ επιχειρείται μια εκτενέστερη των αιτιών φοροδιαφυγής στην ελληνική πραγματικότητα. Επιπλέον, δίνεται έμφαση στην φοροδιαφυγή φυσικών και νομικών προσώπων, όπου επιχειρείται να παρουσιαστούν στατιστικά στοιχεία.

Περαιτέρω, γίνεται ποσοτική εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, κατά την περίοδο μελέτης και για όσα από τα χρόνια αυτά υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, ενώ γίνεται και μια μελέτη της παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στις προτάσεις που αφορούν την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, οι οποίες εδράζονται σε βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο, ενώ αναφέρονται και καλές πρακτικές που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στην Ελλάδα. Τέλος, μελετώνται τα οφέλη τα οποία μπορεί να προκύψουν για την χώρα και για τους πολίτες της από την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.

Λέξεις Κλειδιά: *Φοροδιαφυγή, Ελλάδα, Φυσικά Πρόσωπα, Νομικά Πρόσωπα, Αντιμετώπιση, Καλές Πρακτικές*

ABSTRACT

This Diploma Thesis examines the issue of tax evasion in Greece during the period 2002-2017, using secondary material, mainly from studies and published statistics. In particular, basic concepts related to the tax system as well as concepts related to tax evasion are approached. Subsequently, data are presented concerning the Greek tax system, while attempting a more extensive account of the causes of tax evasion in the Greek reality. In addition, there is an emphasis on tax evasion of natural and legal persons, where an attempt to present statistics is being made.

In addition, a quantitative assessment of tax evasion in Greece is made during the study period and data available for these years, and a background study of the underlying economy in the European Union. Particular reference is made to the proposals on tackling tax evasion, which are based on both the short and long term, as well as good practices that could be applied in Greece. Finally, the benefits of tackling tax evasion for the country and its citizens are examined.

Keywords: *Tax Evasion, Greece, Natural Persons, Legal Persons, Treatment, Good Practices*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	σελ 2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	σελ 3
ABSTRACT.....	σελ 4
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	σελ 7
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	σελ 8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ 10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγικές έννοιες	σελ 13
1.1 Φορολογικό σύστημα.....	σελ 13
1.2 Αναγκαιότητα ύπαρξης φορολογικού συστήματος.....	σελ 19
1.3 Βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το φορολογικό σύστημα	σελ 20
1.4 Η έννοια της φοροδιαφυγής.....	σελ 21
1.5 Η έννοια της φοροαποφυγής.....	σελ 22
1.6 Η έννοια της παραοικονομίας.....	σελ 24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα	σελ 27
2.1 Το ελληνικό φορολογικό σύστημα.....	σελ 27
2.2 Αιτίες φοροδιαφυγής στην Ελλάδα	σελ 32
2.3 Φοροδιαφυγή φυσικών προσώπων	σελ 37
2.4 Φοροδιαφυγή νομικών προσώπων	σελ 42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ποσοτική εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα.....	σελ 46
3.1 Εμπειρική διερεύνηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα 2002-2017.....	σελ 46
3.2 Εμπειρική διερεύνηση της φοροδιαφυγής σε άλλες χώρες της Ε.Ε.....	σελ 52
3.3 Διερεύνηση της παραοικονομίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα	σελ 59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Προτάσεις για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής	σελ 66
4.1 Προτάσεις σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο.....	σελ 66

4.2	Προτάσεις σε μακροπρόθεσμο επίπεδο	σελ 77
4.3	Ανάλυση καλών πρακτικών για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα	σελ 80
4.4	Οφέλη που δύναται να αποκομίσει η χώρα από την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.....	σελ 88
	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ 93
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ 97

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

- Διάγραμμα 1: Σύνθεση των εσόδων του τακτικού προϋπολογισμού 2004-2014.....σελ 32
- Διάγραμμα 2: Αυτοαπασχόληση και συμβοηθούντα μέλη στην οικογενειακή επιχείρηση ως % της συνολικής απασχόλησης στην ευρωζώνη, 2011.....σελ 36
- Διάγραμμα 3: Πηγές προέλευσης των εσόδων του τακτικού προϋπολογισμού.....σελ 44
- Διάγραμμα 4: Πραγματικοί μέσοι συντελεστές φορολογίας εταιρειών των κρατών μελών της Ε.Ε. (%) για το έτος 2016.....σελ 55
- Διάγραμμα 5: Ανώτερος συντελεστής φορολογίας φυσικών προσώπων (%) για το έτος 2016.....σελ 56
- Διάγραμμα 6: Ποσοστό εργαζομένων στις διοικητικές υπηρεσίες και στην είσπραξη συλλογή φόρων επί του συνόλου των εργαζομένων της φορολογικής διοίκησης.....σελ 57
- Διάγραμμα 7: Ηλεκτρονικές συναλλαγές ανά κάτοικο στην Ε.Ε. το 2018....σελ 72
- Διάγραμμα 8: Ενδεικτικοί κλάδοι που εμφάνισαν αύξηση του μεριδίου στη χρήση καρτών το 2017 (ως προς την αξία συναλλαγών).....σελ 73
- Διάγραμμα 9: Ενδεικτικοί κλάδοι που εμφάνισαν αύξηση του μεριδίου στη χρήση καρτών το 2017 (ως προς τον αριθμό των συναλλαγών).....σελ 73
- Διάγραμμα 10: Μεριδίο συναλλαγών ανά κλάδο το 2017 (ως ποσοστό του συνόλου συναλλαγών με κάρτες πληρωμής).....σελ 74

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Βασικά χαρακτηριστικά φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων για το έτος 2017σελ 27-28

Πίνακας 2: Εισόδημα που δεν δηλώνεται ανάλογα με την πηγή εισοδήματος, την γεωγραφική θέση και τον τύπο οικογένειας.....σελ 39-40

Πίνακας 3: Στοιχεία που αφορούν τη φορολογική βάση των επιχειρήσεων ανάλογα με τα κέρδη που πέτυχαν την περίοδο 2006-2011.....Error! Bookmark not defined.....σελ 45

Πίνακας 4: Μη δηλωθέν εισόδημα ανάλογα με την πηγή εισοδήματος, την γεωγραφική θέση, καθώς και τον τύπο οικογένειας.....σελ 50-51

Πίνακας 5: Συντελεστής Φ.Π.Α. στην Ε.Ε. που ίσχυαν απο 01/01/2018 έως 01/01/2020.....σελ 59

Πίνακας 6: Μέγεθος της παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση την περίοδο 2003-2014.....Error! Bookmark not defined.σελ 60

Πίνακας 7: Στοιχεία φοροδιαφυγής που αφορούν τα έτη 1999-2010 για τις 38 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ.....σελ 63-64

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναμφίβολα, σε ένα σύγχρονο περιβάλλον όπου κυριαρχεί ο ανταγωνισμός, η ταχύτατη διακίνηση των αγαθών, των κεφαλαίων και των υπηρεσιών, δημιουργούνται διαρκώς νέες προκλήσεις, είτε θετικές, είτε αρνητικές, τις οποίες θα πρέπει οι κυβερνήσεις αρχικά να αξιολογήσουν και εν συνεχεία να τις αντιμετωπίσουν, εφαρμόζοντας την πλέον κατάλληλη στρατηγική. Θα πρέπει να τονιστεί ότι με δεδομένο το ασταθές περιβάλλον που κυριαρχεί, οι στρατηγικές που εφαρμόζουν οι κυβερνήσεις, θα πρέπει να επικεντρώνονται τόσο σε μικροοικονομικό, όσο και σε μακροοικονομικό περιβάλλον (Τσακλόγλου κ.α., 2016).

Είναι γεγονός ότι η φοροδιαφυγή δεν αποτελεί μόνο ελληνικό φαινόμενο, αλλά απαντάται σε παγκόσμιο επίπεδο, έχοντας διαφορετικές μορφές, οι οποίες διαφοροποιούνται ανάλογα με την χώρα, την οργάνωση της οικονομίας της και την αποτελεσματικότητα των θεσμών. Επίσης, σε διαφορετικά επίπεδα κυμαίνεται και η έκταση της φοροδιαφυγής, τόσο μεταξύ των χωρών, όσο και στην ίδια χώρα, είτε μεταξύ διαφορετικών περιοχών, είτε μεταξύ διαφορετικών επαγγελματικών κλάδων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής ξεφεύγει από τα όρια μιας χώρας, καθώς αναπτύσσονται διεθνείς πρωτοβουλίες για συνεργασία των κρατών στο συγκεκριμένο θέμα, αλλά και διάφορες πρωτοβουλίες σε επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ernst & Young, 2016).

Ωστόσο, η φοροδιαφυγή κυμαίνεται σε υψηλότερα επίπεδα στην Ελλάδα, σε σχέση με άλλες χώρες, ενώ παράλληλα, τα τελευταία χρόνια διαπιστώνεται σημαντική αύξηση των φορολογικών συντελεστών, τόσο της άμεσης φορολογίας, όσο και της έμμεσης φορολογίας. Τα μεγέθη της φοροδιαφυγής υπολογίζονται μεταξύ 1,96% και 4,85% του ΑΕΠ, γεγονός που συνδέεται με απώλεια εσόδων για το ελληνικό κράτος της τάξεως των 3,5 δις ευρώ, φθάνοντας ακόμα και τα 8,5 δις ευρώ (Βασιλειάδης κ.α., 2018).

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στην Διπλωματική Εργασία είναι η βιβλιογραφική αναζήτηση σε διεθνείς βάσεις επιστημονικών δεδομένων, εστιάζοντας σε επιστημονικά περιοδικά τα οποία μελετούν ζητήματα φοροδιαφυγής, παραοικονομίας, φορολογικών συστημάτων κτλ. Επιπροσθέτως, χρησιμοποιούνται στατιστικά στοιχεία, τόσο για την φοροδιαφυγή, όσο και για άλλους δείκτες της οικονομίας με τους οποίους συνδέεται, όπως για παράδειγμα είναι τα φορολογικά έσοδα, τα οποία προέρχονται από διεθνείς φορείς όπως είναι η Eurostat και ο OECD. Τέλος, χρησιμοποιούνται και ορισμένα συγγράμματα, τα οποία σχετίζονται με το υπό εξέταση ζήτημα, κυρίως για την ερμηνεία ορισμένων βασικών εννοιών.

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται εισαγωγικές έννοιες, όπως είναι το φορολογικό σύστημα, η αναγκαιότητα ύπαρξης ενός φορολογικού συστήματος, τα βασικά στοιχεία τα οποία και χαρακτηρίζουν ένα φορολογικό σύστημα. Ακόμη, μελετώνται η έννοια της φοροδιαφυγής, της φοροαποφυγής, καθώς και η έννοια της παραοικονομίας. Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρείται να διερευνηθεί η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, όπου αρχικά προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά του ελληνικού φορολογικού συστήματος, καθώς επίσης και οι αιτίες που οδηγούν στην φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Περαιτέρω, γίνεται λόγος για την φοροδιαφυγή φυσικών προσώπων, ενώ αναλύεται και η φοροδιαφυγή νομικών προσώπων.

Στο κεφάλαιο 3, επιχειρείται ποσοτική εκτίμησης της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, όπου αρχικά γίνεται εμπειρική διερεύνηση της φοροδιαφυγής για το χρονικό διάστημα 2002-2017, ενώ στη συνέχεια γίνεται ποσοτική εκτίμηση της φοροδιαφυγής ανά κατηγορία φορολογουμένων. Επιπλέον, γίνεται εμπειρική διερεύνηση της φοροδιαφυγής σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς επίσης και διερεύνηση της παραοικονομίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, μέσα από την άντληση των κατάλληλων στατιστικών στοιχείων. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζονται προτάσεις που αφορούν την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, οι οποίες χωρίζονται σε προτάσεις που αφορούν το βραχυπρόθεσμο

επίπεδο, καθώς και σε προτάσεις που αφορούν το μακροπρόθεσμο επίπεδο. Εκτενής αναφορά γίνεται στις καλές πρακτικές που αφορούν την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, καθώς πολλές από αυτές θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στην ελληνική πραγματικότητα. Τέλος, γίνεται λόγος για τα οφέλη τα οποία δύναται να αποκομίσει η χώρα από την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγικές έννοιες

1.1 Φορολογικό σύστημα

Με βάση το γεγονός ότι είναι αναγκαία τα δημόσια έσοδα, καθίσταται αναγκαία η λειτουργία των φορολογικών συστημάτων, έτσι ώστε τα κράτη να είναι σε θέση να καλύπτουν τις ανάγκες τους, οικονομικές και πολιτικές και να εξυπηρετούν τους πολίτες τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (Γάτσος, 2001). Ένας από τους σημαντικότερους στόχους που θέτει ένα κράτος είναι η ενίσχυση της χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών του, η ενίσχυση της οικονομικής του ανάπτυξης, καθώς και η αναδιανομή του πλούτου που παράγεται. Παράλληλα, βασική επιδίωξη αποτελεί η ύπαρξη και λειτουργία ενός δίκαιου φορολογικού συστήματος, το οποίο θα λειτουργεί με επιτυχημένο και αποδοτικό τρόπο. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι, ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται και λειτουργεί ένα φορολογικό σύστημα, φαίνεται να έχει άμεση σχέση με την ευρύτερη λειτουργία του κράτους, καθώς άπτεται του πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου, ασκώντας μάλιστα επίδραση και σε άλλες χώρες (Σαββαΐδου, 2016, σελ 355).

Παράλληλα, οι χώρες μέσα από τα διαφορετικά φορολογικά συστήματα που εφαρμόζουν, επιδιώκουν να προβούν στην προσέλκυση κεφαλαίων από άλλες χώρες. Η επιδίωξη αυτή δεν αφορά μόνο τα ίδια τα κράτη, αλλά και οικονομικές ενώσεις κρατών, όπως είναι για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Ένωση. Συνεπώς, για να μπορούν να είναι ελκυστικά τα συστήματα αυτά, λαμβάνουν υπόψη κατά την διαμόρφωσή τους σειρά παραμέτρων (Μανεσιώτης, 1990, σελ 61). Θα πρέπει να τονιστεί ότι το φορολογικό σύστημα προσδιορίζει την φορολογική βάση, τους φορολογικούς συντελεστές, την σύνθεση και την κατανομή των άμεσων και των έμμεσων φόρων, καθώς επίσης και τα φορολογικά κίνητρα τα οποία αναμένεται να υπάρχουν στο κάθε ένα φορολογικό σύστημα. Ακόμη, ένα φορολογικό σύστημα θα πρέπει να περιέχει τις κατάλληλες ρυθμίσεις, έτσι ώστε να μπορεί να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής, καθώς και το πρόβλημα της νομιμοποίησης εσόδων

που προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα είναι το λαθρεμπόριο καυσίμων. Μάλιστα, οι διατάξεις αυτές θα πρέπει να προτείνουν και να εφαρμόζουν λύσεις, λαμβάνοντας υπόψη την διεθνή διάσταση του φαινομένου της φοροδιαφυγής (Παυλόπουλος, 1987σελ 44-45).

Η έννοια του φόρου, αναφέρεται στην «αναγκαστική εισφορά την οποία καταβάλλει ο πολίτης, χωρίς να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αντιπαροχή και το κράτος διοχετεύει την εισφορά αυτή στην κάλυψη των δημοσίων δαπανών» (Αναστασόπουλος & Φορτσάκης, 2003, σελ 57). Ωστόσο, οι φόροι που καταβάλλονται προς το κράτος, δύναται να εξυπηρετήσουν και άλλους σκοπούς, πέρα από τους ταμειακούς, ενώ το ποσό που αποδίδει ο πολίτης στο κράτος ως φόρος σχετίζεται με την φορολογική βάση, αλλά και με τον φορολογικό συντελεστή που επικρατεί. Ουσιαστικά, η φορολογική βάση περιλαμβάνει το εισόδημα, την περιουσία που κατέχει κάποιος, καθώς επίσης και τις πραγματοποιούμενες από αυτόν δαπάνες, ενώ ο φορολογικός συντελεστής είναι το ποσό φόρου το οποίο αντιστοιχεί στην κάθε μονάδα της φορολογικής βάσης και εκφράζεται ως ποσοστό (Φορτσάκης & Σαββαΐδου, 2013, σελ 31).

Οι πολίτες μιας χώρας, μέσω του φόρου που συνεισφέρουν, συμβάλλουν στην εκπλήρωση των σκοπών δημοσίου χαρακτήρα, όπου αφενός εκπληρώνονται ταμειακές ανάγκες, αφετέρου δε, καλύπτονται ανάγκες που σχετίζονται με άλλους τομείς (Αναστασόπουλος & Φορτσάκης, 2003). Πιο αναλυτικά, οι σκοποί αυτοί είναι κοινωνικοί, εφόσον επιδίωξη του κράτους είναι η κατανομή των παραγωγικών συντελεστών, καθώς και η βέλτιστη διανομή του εθνικού εισοδήματος, μεταξύ των πολιτών, με την κατανομή αυτή να στηρίζεται στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ακόμη, οι σκοποί αυτοί μπορεί να είναι οικονομικοί, οι οποίοι και εκπληρώνονται ως επί το πλείστον σε περιόδους όπου η χώρα βρίσκεται σε οικονομική κρίση, προκειμένου να επέλθει σταθεροποίηση της οικονομίας της. Βασική επιδίωξη επίσης είναι να αντιμετωπιστεί η υψηλή ανεργία, καθώς επίσης και να μπορέσει η εκάστοτε χώρα να διασφαλίσει έναν βιώσιμο ρυθμό οικονομικής

μεγέθυνσης. Τέλος, οι φόροι μπορεί να έχουν αναπτυξιακό χαρακτήρα, καθώς παρέχονται φορολογικά κίνητρα στους πολίτες και τις επιχειρήσεις, έτσι ώστε να πραγματοποιούν παραγωγικές επενδύσεις (Φινοκαλιώτης, 2014). Πέρα όμως από τους σκοπούς που αναφέρθηκαν, ορισμένοι φόροι θεωρείται ότι είναι ειδικού σκοπού και επιβάλλονται με συγκεκριμένο σκεπτικό. Για παράδειγμα, ο φόρος που επιβάλλεται στον καπνό έχει ως στόχο πέρα από την αύξηση των εσόδων, στην αποτροπή των πολιτών να καπνίζουν, επιδιώκοντας βελτίωση της δημόσιας υγείας, ενώ κάτι ανάλογο ισχύει και για τους φόρους που επιβάλλονται για το περιβάλλον, στοχεύοντας στην προστασία και ανάδειξη αυτού (Φορτσάκης & Σαββαΐδου, 2013, σελ 34-35).

Οι φόροι παρουσιάζουν ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως είναι ο οριστικός και άμεσος χαρακτήρας, καθώς και το υποχρεωτικό της παροχής. Περαιτέρω, το περιεχόμενο του φόρου, αλλά ακόμη και το ύψος αυτού, προσδιορίζεται μονομερώς από την εξουσία, με τα περιθώρια διαπραγμάτευσης και διαβούλευσης μεταξύ πολιτείας και πολιτών να είναι περιορισμένα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο νομοθέτης προβλέπει ότι η καταβολή του φόρου μπορεί να γίνει ακόμη και με εξαναγκασμό, εφόσον κάτι τέτοιο καταστεί αναγκαίο. Ακόμη, θα πρέπει να αναφερθεί η μονομέρεια που αφορά την παροχή φόρου, καθώς η καταβολή αυτού προσδιορίζεται από την πολιτεία, χωρίς να υπάρχει κάποιο σαφές αντάλλαγμα προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις που καταβάλλουν τον φόρο, κάτι βέβαια που δεν ισχύει για τα ανταποδοτικά τέλη (Φορτσάκης & Σαββαΐδου, 2013).

Στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τον συνταγματικό νομοθέτη, οι βασικές αρχές από τις οποίες διέπονται οι φόροι είναι οι ακόλουθοι (Φινοκαλιώτης, 2014, σελ 127-140):

- Η αρχή της νομιμότητας του φόρου, η οποία προσδιορίζεται στο άρθρο 78 του Συντάγματος, παράγραφος 1. Σύμφωνα με αυτή, κανένας φόρος δεν μπορεί να επιβληθεί και φυσικά να εισπραχθεί, εφόσον δεν υπάρχει κάποια σχετική νομοθεσία, από την οποία θα προσδιορίζεται το υποκείμενο της

φορολογίας, το εισόδημα, το είδος της περιουσίας το οποίο θα φορολογηθεί, οι δαπάνες, οι συναλλαγές, καθώς και οι κατηγορίες στις οποίες αναφέρεται ο φόρος.

- Η αρχή της ετήσιας συγκατάθεσης της Βουλής για την βεβαίωση και είσπραξη των φόρων: Το άρθρο 79 του Συντάγματος προσδιορίζει την αρχή αυτή, σύμφωνα με την οποία όλα τα έσοδα τα οποία και εισπράττει το Κράτος, θα πρέπει να αποτυπώνονται στον ετήσιο προϋπολογισμό που συντάσσει η Βουλή και ψηφίζεται από την Ολομέλειά της, κατά την ετήσια τακτική σύνοδο που αφορά το επόμενο έτος.
- Η αρχή της βεβαιότητας του φόρου: Η αρχή αυτή προσδιορίζεται και πάλι στο άρθρο 78 του Συντάγματος, όπου προσδιορίζεται με σαφήνεια ο καθορισμός του φόρου εκ των προτέρων. Ο νομοθέτης εγγυάται την ασφάλεια δικαίου στο φορολογικό πεδίο, εξαιτίας της μη ανάθεσης στις διοικητικές αρχές του ρόλου αυτού, καθώς δεν υπάρχουν οι σχετικές αρμοδιότητες.
- Η αρχή της ισότητας του φόρου: Η αρχή της ισότητας του φόρου αναφέρεται στο άρθρο 4 του Συντάγματος και συγκεκριμένα στις παραγράφους 1 και 5. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στον νόμο, ενώ ο καθένας εξ 'αυτών συνεισφέρει στα δημόσια έσοδα με βάση την φοροδοτική του ικανότητα, η οποία ουσιαστικά αντικατοπτρίζει την οικονομική του δυνατότητα που διαθέτει.
- Η αρχή της καθολικότητας του φόρου: Στα άρθρα 4 και 5 του Συντάγματος γίνεται λόγος για την αρχή της καθολικότητας του φόρου, η οποία συνδέεται άμεσα με την αρχή της ισότητας και προσδιορίζεται ότι η συμμετοχή των πολιτών στα δημόσια βάρη, θα πρέπει να γίνεται χωρίς να υπάρχει κάποιου είδους διάκριση ως προς το πρόσωπο, το φύλο, την φυλή, το χρώμα ή την τάξη.
- Η αρχή της μη αναδρομικής ισχύος των φορολογικών ρυθμίσεων: Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η οποία αναφέρεται στο άρθρο 82 του Συντάγματος,

απαγορεύεται η επιβολή φόρου με νόμο, ο οποίος έχει αναδρομική ισχύ, εκτός και η επιβολή αυτή του φόρου αφορά το προγενέστερο οικονομικό έτος.

- Οι αρχές που αφορούν διατάξεις των ατομικών δικαιωμάτων όπως αυτά εκφράζονται στο Σύνταγμα: Ο νομοθέτης οφείλει να σέβεται και να προστατεύει την ιδιοκτησία του ατόμου, καθώς επίσης και την προσωπική και επαγγελματική ελευθερία, ενώ θα πρέπει να υπάρχει ευνοϊκή αντιμετώπιση για την οικογένεια, καθώς και για την παιδεία και για την ελευθερία του τύπου.

Ο αριθμός των φόρων, τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες χώρες είναι ιδιαίτερα μεγάλος και για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται διάφορα κριτήρια για να γίνει κατάταξη αυτών, η οποία αποσκοπεί στην παρακολούθηση της εφαρμογής της φορολογικής πολιτικής, έτσι ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος (Φορτσάκης & Σαββαΐδου, 2013).

Σύμφωνα με τους παραπάνω στην Ελλάδα, οι πιο σημαντικοί άμεσοι φόροι είναι οι εξής:

- Ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων, ο οποίος επιβάλλεται στην μισθωτή εργασία, στα έσοδα που προέρχονται από συντάξεις, στα έσοδα επιχειρηματικής δραστηριότητας, καθώς επίσης και στα έσοδα που προέρχονται από το εισόδημα κεφαλαίου, όπως είναι για παράδειγμα οι τόκοι και τα μερίσματα.
- ο φόρος εισοδήματος των νομικών προσώπων, ο οποίος επιβάλλεται στα Νομικά Πρόσωπα Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα, καθώς και στα Νομικά Πρόσωπα Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα.
- φόροι που επιβάλλονται και αφορούν σημαντικό τμήμα των εσόδων είναι ο Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝΦΙΑ), και ο Φόρος Μεταβίβασης Ακινήτων

- ο Ειδικός Φόρος επί των Ακινήτων, ο Φόρος Κληρονομιάς, η φορολογία που υπάρχει στις Δωρεές και στις Γονικές Παροχές,
- η φορολογία Κερδών Τυχερών Παιχνιδιών,
- ο Φόρος Πολυτελείας, καθώς επίσης και οι φόροι στα πλοία.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι εξαιτίας του προοδευτικού χαρακτήρα, που έχουν οι άμεσοι φόροι, ο οποίος ωστόσο δεν υπάρχει πάντα, θεωρείται ότι είναι περισσότερο δίκαιοι σε σχέση με τους έμμεσους, καθώς οι πολίτες που έχουν τα μεγαλύτερα εισοδήματα, καλούνται να πληρώσουν και τον μεγαλύτερο φόρο, ενώ αντίθετα, οι πολίτες με χαμηλά ή καθόλου εισόδημα, επωμίζονται μικρότερη φορολογία. Επιπλέον, ένα ακόμη χαρακτηριστικό των άμεσων φόρων είναι ότι με την χρήση τους επιτυγχάνεται σταθερότητα στην απόδοσή τους, ενώ παράλληλα γίνεται αναδιανομή του εισοδήματος. Από την άλλη, δεν θα πρέπει να παραγκωνίζεται το γεγονός ότι οι υψηλοί άμεσοι φόροι σε μια οικονομία, λειτουργούν ανασταλτικά, αποτρέποντας τις επενδύσεις, ενώ παράλληλα, οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές συνήθως ενισχύουν τα φαινόμενα φοροδιαφυγής (Φινοκαλιώτης, 2014).

Όσον αφορά τους έμμεσους φόρους, οι πλέον διαδεδομένοι είναι ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.), ο Φόρος Συγκέντρωσης Κεφαλαίων, το Τέλος Χαρτοσήμου, ο Φόρος Ασφαλιστρών, ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης, τα Τέλη Κυκλοφορίας κτλ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στους φόρους αυτούς, η είσπραξη φαίνεται να είναι περισσότερο εύκολη, ενώ συνάμα η φοροδιαφυγή θεωρείται δύσκολη. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι έμμεσοι φόροι απευθύνονται και σε μη μόνιμους κατοίκους μιας χώρας, όπως για παράδειγμα είναι οι τουρίστες, οι οποίοι καταναλώνοντας προϊόντα και υπηρεσίες εντός της χώρας που επισκέπτονται καλούνται να πληρώσουν τους έμμεσους φόρους. Ακόμη, οι φόροι αυτοί επιβαρύνουν όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από την οικονομική κατάσταση στην οποία αυτοί βρίσκονται, καθώς οι συντελεστές είναι σταθεροί και δεν είναι ανάλογοι της αγοραστικής δύναμης που διαθέτουν οι καταναλωτές (Φορτσάκης & Σαββαΐδου, 2013, σελ 61).

1.2 Αναγκαιότητα φορολογικού συστήματος

Με δεδομένο ότι είναι αναγκαίο ένα κράτος να έχει έσοδα, προκειμένου να μπορεί να λειτουργήσει, διαμορφώθηκε η ανάγκη λειτουργίας των φορολογικών συστημάτων, όπου μέσω αυτών τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να εφαρμόσουν τις οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές που σχεδιάζουν. Ένα κράτος επιδιώκει να χρηματοδοτεί απρόσκοπτα τις δημόσιες δαπάνες, ενισχύοντας την οικονομική ανάπτυξη, ενώ παράλληλα επιδιώκει να επιτυγχάνει και αναδιανομή του παραγόμενου πλούτου, λαμβάνοντας υπόψη στοιχεία δικαιοσύνης. Παράλληλα, ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένο ένα φορολογικό σύστημα, επιδρά στην λειτουργία του κράτους, ενώ επηρεάζει και το παραγόμενο ΑΕΠ (Σαββαΐδου, 2016).

Τα κράτη εφαρμόζουν διαφορετικά φορολογικά συστήματα, ανάλογα με τις ανάγκες τους, αλλά και ανάλογα με τους θεσμούς και την κουλτούρα που επικρατεί. Βασική επιδίωξη όλων αποτελεί η προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων, τα οποία θα επενδυθούν εντός της επικράτειάς τους. Τα φορολογικά συστήματα σχετίζονται με μια σειρά παραμέτρων, οι οποίες μπορεί να είναι πολιτικές, διοικητικές, κοινωνικές και οικονομικές, ενώ η διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού και δίκαιου φορολογικού συστήματος είναι μια ιδιαίτερα σύνθετη διαδικασία, με πολλά κράτη ακόμη και σήμερα να μην έχουν καταφέρει να την ολοκληρώσουν επιτυχώς. Τα φορολογικά συστήματα προσδιορίζουν την φορολογική βάση, καθώς επίσης και τους φορολογικούς συντελεστές που θα ισχύσουν, ανά επαγγελματική δραστηριότητα, ανά προϊόν κτλ. Ακόμη, ένα φορολογικό σύστημα καλείται να εντοπίσει τις διαστάσεις της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής που υπάρχουν εντός της χώρας, διαμορφώνοντας τις πλέον κατάλληλες λύσεις για τον μετριασμό αυτών (Παυλόπουλος, 1987).

1.3 Βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το φορολογικό σύστημα

Ένα φορολογικό σύστημα μπορεί να χαρακτηριστεί από ορισμένα βασικά στοιχεία, τα οποία είναι η υπευθυνότητα, η δικαιοσύνη προς όλους τους φορολογούμενους, η οικονομική αποτελεσματικότητα, καθώς επίσης και η διαχειριστική απλότητα που θα πρέπει να υπάρχει για την λειτουργία του συστήματος. Άλλωστε, ορισμένα από τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά ισχύουν από όσα αναφέρει ο Άνταμ Σμιθ. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το φορολογικό σύστημα να διέπεται από σταθερότητα, δηλαδή να μην συμβαίνουν διαρκώς αλλαγές, αλλά και να έχει έναν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα, έτσι ώστε να αποπνέει σιγουριά και εμπιστοσύνη στους φορολογούμενους, αλλά και στους υποψήφιους επενδυτές. Ωστόσο, το φορολογικό σύστημα, θα πρέπει να διακρίνεται και για την ευελιξία του, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι επιχειρήσεις, αλλά και τα ίδια τα κράτη καλούνται να λειτουργήσουν και αναπτυχθούν εντός μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος. Παρ' όλα αυτά, ακόμη και σήμερα, πολλά φορολογικά συστήματα που εφαρμόζονται σε διάφορες χώρες, χαρακτηρίζονται από πολυπλοκότητα, διαρκείς φορολογικές παρεμβάσεις, καθώς και ασάφεια των φορολογικών νόμων. Αποτέλεσμα της επικρατούσας αυτής κατάστασης είναι να υπάρχει δυσκολία στην εφαρμογή των νόμων, καθώς επίσης και πολλές αλληλεπικαλύψεις (Φινοκαλιώτης, 2014).

1.4 Η έννοια της φοροδιαφυγής

Ως φοροδιαφυγή νοείται η κάθε παράνομη πράξη, είτε παράλειψη που γίνεται από τον φορολογούμενο, επιδιώκοντας την μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης, είτε την αποφυγή της καταβολής βεβαιωμένων φόρων, οι οποίοι και του αναλογούν

(Βασαρδάνη, 2008). Ταυτόχρονα, η φοροδιαφυγή αποτελεί ποινικά κολάσιμη πράξη (Oguttu, 2015). Επιπροσθέτως, ένας ακόμη ορισμός που έχει δοθεί στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με την έννοια της φοροδιαφυγής αναφέρει ότι «πρόκειται για το σύνολο των παράνομων ενεργειών στις οποίες προβαίνουν οι ιδιωτικοί φορείς, έχοντας ως στόχο την μείωση ή ακόμη και τον μηδενισμό της φορολογικής τους υποχρέωσης» (Δαλαμάγκας & Προβόπουλος, 1998, σελ 56). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι παράνομες αυτές ενέργειες δύναται να περιλαμβάνουν απόκρυψη πωλήσεων τις οποίες πραγματοποιούν οι επιχειρήσεις, απόκρυψη εισοδημάτων από την πλευρά των φορολογούμενων, παράνομη εισαγωγή εμπορευμάτων, μη δήλωση περιουσιακών στοιχείων για τα οποία θα έπρεπε να φορολογηθούν κτλ. (Τάτσος, 2001, σελ 46-47).

Στην περίπτωση της Ελλάδος, κατά γενική ομολογία, «η φοροδιαφυγή αποτελεί μια μαζική και συνάμα ανεκτή εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς και παράβασης των νόμων», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον Μανεσιώτη (1990). Πέρα από την αποφυγή καταβολής των φορολογικών υποχρεώσεων, στην κατηγορία της φοροδιαφυγής εντάσσεται και η μη καταβολή των ασφαλιστικών εισφορών προς τους αρμόδιους φορείς (Τάτσος, 2001). Σε μια πρόσφατη εκδοχή, σύμφωνα με τον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (2013), η φοροδιαφυγή μπορεί να προσδιοριστεί ως η απόκρυψη των καθαρών εισοδημάτων, τα οποία προέρχονται από οποιαδήποτε πηγή, με μη υποβολή δήλωσης, είτε με υποβολή δήλωσης που είναι ανακριβής. Ακόμη, ως απόκρυψη εισοδημάτων μπορεί να θεωρηθεί και η καταχώρηση ανύπαρκτων ή εικονικών δαπανών, έτσι ώστε να περιορίζονται τα καθαρά εισοδήματα, είτε αυτά να εμφανίζονται μειωμένα. Επιπλέον, στην έννοια της φοροδιαφυγής εντάσσεται η μη απόδοση, η ανακριβής απόδοση, ο συμψηφισμός, η έκπτωση, είτε η διακράτηση φόρου προστιθέμενης αξίας, τελών ή εισφορών, εφόσον αυτό προβλέπεται από τις διατάξεις της φορολογικής νομοθεσίας. Περαιτέρω, η φοροδιαφυγή περιλαμβάνει την είσπραξη επιστροφής των ανωτέρω φόρων, από την Φορολογική Διοίκηση, κατόπιν παραπλάνησης αυτής, μέσω της παράστασης ψευδών γεγονότων ως αληθινών, είτε με απόκρυψη αληθινών γεγονότων. Μια ακόμη διάσταση της φοροδιαφυγής αφορά την έκδοση πλαστών φορολογικών στοιχείων, καθώς και τη νόθευση φορολογικών

στοιχείων, όπως και την έκδοση φορολογικών στοιχείων και αποδοχή αυτών. Ακόμη, στην έννοια της φοροδιαφυγής περιλαμβάνεται η απόκρυψη οποιασδήποτε φορολογητέας ύλης, η οποία λαμβάνει χώρα μέσω της μη υποβολής δήλωσης, είτε με την υποβολή ανακριβούς δήλωσης (Ν. 4174/2013).

Οι πρακτικές φοροδιαφυγής που απαντώνται στην Ελλάδα είναι ποικίλες και αφορούν τα φυσικά πρόσωπα και νομικά πρόσωπα, με μεγαλύτερη κατηγορία φοροδιαφεύγοντων να είναι οι ελεύθεροι επαγγελματίες, οι οποίοι προβαίνουν σε απόκρυψη φορολογητέας ύλης, προκειμένου να αποφύγουν την φορολογία εισοδήματος, είτε να αποφύγουν την καταβολή του Φ.Π.Α. και μάλιστα ορισμένες φορές φαίνεται να βρίσκουν και αρκετά καινοτόμους τρόπους, προκειμένου να επιτύχουν την φοροδιαφυγή αυτή (Matsaganis & Flevotomou,2010).

1.5 Η έννοια της φοροαποφυγής

Η φοροαποφυγή αποτελεί μια διαφορετική έννοια σε σχέση με την φοροδιαφυγή, ωστόσο πρόκειται για μια πρακτική που βρίσκεται σε μια λεπτή ισορροπία μεταξύ νόμιμου και ηθικού. Πρόκειται ουσιαστικά, για την μη καταβολή φόρων, η οποία όμως συμβαίνει λόγω προβλέψεων που υπάρχουν στην υφιστάμενη φορολογία. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στα χαρακτηριστικά μιας πράξης η οποία εντάσσεται στο πεδίο της φοροαποφυγής, καθώς διακρίνεται από την εκμετάλλευση των νόμιμων απαλλαγών από το φόρο, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τη διαμονή κάποιου σε ένα μικρό νησί, είτε με την έκπτωση φόρου εξαιτίας των τέκνων. Περαιτέρω, με την φοροαποφυγή συνδέεται ενδεχομένως και η εκμετάλλευση των ελλείψεων και των προβληματικών διατυπώσεων που διαπιστώνονται στην φορολογική νομοθεσία, αλλά και η διακριτικότητα, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι επιδιώκεται να μην γίνονται ευρέως γνωστά τα κενά και οι αβλεψίες αυτές που

υπάρχουν στο φορολογικό σύστημα και στην φορολογική νομοθεσία (Μανεσιώτης, 1990, σελ 56-57).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι η φοροαποφυγή ως διαδικασία απαιτεί σχεδιασμό, αλλά και εκτενή μελέτη της φορολογικής και εμπορικής νομοθεσίας. Περαιτέρω, η φοροαποφυγή μπορεί να διευκολυνθεί εφόσον υπάρχουν γνώσεις των διεθνών προτύπων, είτε γνώσεις που σχετίζονται με τις υπουργικές, αλλά και τις δικαστικές αποφάσεις που αφορούν διάφορα επιμέρους θέματα. Είναι αρκετά σύννητες σε πρακτικές φοροαποφυγής να συμμετέχουν και οικονομικού και νομικοί σύμβουλοι, ενώ κάποιες άλλες φορές, προκειμένου να επιτευχθεί απαιτείται μια οικονομική άνεση, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό ορισμένων ανθρώπων (Τσακλόγλου κ.α., 2016).

Αναφορικά και πάλι με την διαφορά μεταξύ της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής, μπορεί να ειπωθεί ότι στην περίπτωση της φοροδιαφυγής, αυτός που φοροδιαφεύγει καταστρατηγεί την ίδια την νομοθεσία, ενώ αντιθέτως στην περίπτωση της φοροαποφυγής, υπάρχει εκμετάλλευση της νομοθεσίας. Οι φορολογούμενοι προβαίνοντας σε φοροαποφυγή, έχουν εντοπίσει τον κατάλληλο ή τους κατάλληλους τρόπους, έτσι ώστε να μην καταβάλλουν τους φόρους τους, χωρίς ωστόσο αυτό να προκαλεί κάποιου είδους συνέπεια στους ίδιους (Φινοκαλιώτης, 2014).

Ενδιαφέρον έχει και η προσέγγιση του Stiglitz (1992), σύμφωνα με τον οποίο, η φοροαποφυγή παρουσιάζει τρία χαρακτηριστικά, όπου το ένα αφορά την μετατόπιση του εισοδήματος, το δεύτερο τις αναβολές στην καταβολή των φόρων, ενώ το τρίτο χαρακτηριστικό σχετίζεται με το αρμπιτράζ που αφορά τους διαφορετικούς φορολογικούς συντελεστές, οι οποίοι και επιβάλλονται στην απόδοση του κεφαλαίου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το μεγάλο εύρος φοροαποφυγής έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται και το πρόβλημα της παραοικονομίας, το οποίο θα αναλυθεί εκτενέστερα στη συνέχεια. Παράλληλα, εξαιτίας της φοροαποφυγής, δημιουργούνται και άλλα σοβαρά προβλήματα στην οικονομία, όπως είναι για

παράδειγμα η δημιουργία στρεβλώσεων και η μείωση της ανταγωνιστικότητας σε πλήθος υποτομέων της οικονομίας. Επιπροσθέτως, λόγω της φοροαποφυγής, περιορίζονται οι διαθέσιμοι πόροι του κράτους, οι οποίοι θα μπορούσαν να διοχετευτούν είτε στην κατασκευή υποδομών, είτε στην αντιμετώπιση κοινωνικών ανισοτήτων. Ακόμη, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η φοροαποφυγή συνδέεται με την δημοσιονομική επιβάρυνση, καθώς εξαιτίας της φοροαποφυγής δύναται να δημιουργηθούν σημαντικά δημοσιονομικά ελλείμματα και κατ' επέκταση το κράτος να αναγκαστεί να προσφύγει σε εξωτερικό δανεισμό (Collins & Plumlee, 1991, σελ 576-599).

1.6 Η έννοια της παραοικονομίας και η φοροδιαφυγή

Αναφορικά με την έννοια της παραοικονομίας πρόκειται για την οικονομική δραστηριότητα, η οποία δεν μπορεί να καταγραφεί είτε εξαιτίας του γεγονότος ότι όσοι την διεξάγουν την αποκρύπτουν σκόπιμα, είτε εξαιτίας του ότι απαιτούνται ειδικές μέθοδοι για την στατιστική αποτύπωση αυτής. Όπως αναφέρει ο Schneider (1986), στην παραοικονομία εντάσσονται δραστηριότητες από τις οποίες προκύπτει προστιθέμενη αξία και επομένως θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο εθνικό εισόδημα, αλλά αυτές δεν αποτυπώνονται από τις στατιστικές αρχές έως τώρα. Από την άλλη, ο Smith (1994), επισημαίνει ότι με την έννοια της παραοικονομίας προσδιορίζεται η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, η οποία δύναται να είναι νόμιμη, είτε παράνομη και παρά το γεγονός ότι ρυθμίζεται από τους κανόνες της αγοράς, δεν καταγράφεται στο επίσημο Α.Ε.Π. της χώρας.

Αναγκαία προϋπόθεση για την εμφάνιση παραοικονομίας αποτελεί η ύπαρξη κινήτρων μέσω των οποίων κάποιος οδηγείται στην παραοικονομία. Ουσιαστικά, θα πρέπει τα οφέλη τα οποία προκύπτουν από τις δραστηριότητες παραοικονομίας να είναι περισσότερα και μεγαλύτερα από τις πιθανές συνέπειες που θα προκύψουν με την αποκάλυψή αυτών. Ακόμη, θα πρέπει να υπάρχουν και οι κατάλληλες ευκαιρίες

για την απασχόληση στην παραοικονομία (Παυλόπουλος, 1987). Οι παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με την ανάπτυξη της παραοικονομίας είναι ποικίλοι και μπορεί να είναι για παράδειγμα κοινωνικοί, διοικητικοί, ψυχολογικοί, ενώ είναι βέβαιο πως μεταβάλλονται από χώρα σε χώρα, αλλά και μεταξύ των διαφορετικών εποχών, ακόμη και στην ίδια περιοχή (Τάτσος, 2001).

Όπως αναφέρουν οι Βαβούρας & Κούρτης (1991), η παραοικονομία ενισχύεται όταν οι πολίτες και οι επιχειρήσεις βρίσκονται αντιμέτωποι με υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, αλλά και όταν η αποδοχή της κρατικής εξουσίας και κυρίως του φορολογικού μηχανισμού βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα μεταξύ των πολιτών. Ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος που μπορεί να ωθήσει τους πολίτες στην παραοικονομία είναι το υψηλό επίπεδο ανεργίας, καθώς πολλοί από τους ανέργους αναζητούν εναγωνίως εργασία και στον τομέα της παραοικονομίας είναι περισσότερο εύκολο να απασχοληθούν, καθώς εκεί κυριαρχούν η φοροδιαφυγή και η εισφοροδιαφυγή. Ακόμη, το επίπεδο της παραοικονομίας σχετίζεται άμεσα τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το κράτος σχετικά με την δυνατότητά του περιορισμού της φοροδιαφυγής, αλλά και με το επίπεδο ανάπτυξης που επικρατεί. Τέλος, το μέγεθος της παραοικονομίας φαίνεται να σχετίζεται με την αδυναμία των στατιστικών υπηρεσιών να καταγράψουν όλες τις οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε ένα κράτος.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στους προσδιοριστικούς παράγοντες της παραοικονομίας, οι οποίοι και συνδέονται με την συνολική οικονομική δραστηριότητα της εκάστοτε χώρας. Πέρα από το μέγεθος της φορολογικής βάσης, με την παραοικονομία συνδέεται το μέγεθος της ανεργίας, καθώς όταν οι άνεργοι λαμβάνουν κάποιο επίδομα ανεργίας, φαίνεται να είναι περισσότερο πρόθυμοι να δεχτούν κάποια πρόταση για προσφορά των υπηρεσιών τους στα πλαίσια της παραοικονομίας, έχοντας μικρότερη αμοιβή. Περαιτέρω, η παραοικονομία φαίνεται να συνδέεται και με τον βαθμό ελαστικότητας της αγοράς της εργασίας, καθώς από αυτό αυξάνεται και το κόστος εργασίας. Σε αγορές όπου μπορούν να χαρακτηριστούν

για την δυσκαμψία τους, όπως για παράδειγμα γίνεται στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό ανεργίας, τόσο μεγαλύτερη είναι και η παραοικονομία (Παυλόπουλος, 1987).

Πέρα από το φαινόμενο σε παγκόσμιο επίπεδο, η παραοικονομία στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομικών (2011), διαπιστώνεται σε ορισμένους τύπους εισοδημάτων. Πιο αναλυτικά, πρόκειται για τα εισοδήματα, τα οποία παρόλο που αποκτώνται με νόμιμο τρόπο δεν δηλώνονται στην εφορία και έτσι προκύπτει τόσο φοροδιαφυγή, όσο και εισφοροδιαφυγή. Συνήθη εισοδήματα στην κατηγορία αυτή είναι αυτά που αποκτά κάποιος όντας επίσημα εγγεγραμμένος ως άνεργος, είτε αυτά που αποκτά κάποιος στα πλαίσια μιας δεύτερης εργασίας που κάνει ανεπίσημα. Άλλος ένας τύπος εισοδημάτων είναι αυτά τα οποία προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες, όπως είναι για παράδειγμα το λαθρεμπόριο τσιγάρων, ή πετρελαίου, ο χρηματισμός κάποιου δημόσιου λειτουργού κτλ. Τέλος, μια ακόμη κατηγορία εισοδημάτων τα οποία εντάσσονται στο πλαίσιο της παραοικονομίας είναι αυτά τα οποία προέρχονται από δραστηριότητες που μπορούν να θεωρηθούν ως εκτός μηχανισμών αγοράς. Για παράδειγμα στην κατηγορία αυτή εντάσσεται η δωρεάν διάθεση των προϊόντων που παράγονται κατ' οίκον (Υπουργείο Οικονομικών, 2011).

Η φοροδιαφυγή συνιστά ένα δυναμικό φαινόμενο, το οποίο στην Ελλάδα διαχρονικά βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα, ωστόσο κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, φαίνεται να γίνονται ορισμένες ενέργειες, έτσι ώστε να μειωθεί η έκταση του φαινομένου. Στο επόμενο κεφάλαιο μελετάται εκτενώς η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα

2.1 Το ελληνικό φορολογικό σύστημα

Είναι γεγονός ότι το φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα έχει υποστεί πλήθος μεταβολών κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, με αποτέλεσμα ακόμη και όσοι ασχολούνται διεξοδικά με αυτό το ζήτημα να δυσκολεύονται να γνωρίζουν ανά πάσα στιγμή τι πραγματικά συμβαίνει και ποιες διατάξεις είναι σε ισχύ. Αναφορικά με την φορολογία εισοδήματος, στην Ελλάδα, ρυθμίζεται από τις διατάξεις του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος (ΚΦΕ), ο οποίος ενσωματώθηκε στον Ν. 2238/1994, όπως αυτός ισχύει έπειτα από μια σειρά τροποποιήσεων. Θα πρέπει να τονισθεί ότι ως φορολογική βάση θεωρείται το καθαρό εισόδημα, το οποίο αποκτάται εντός και εκτός Ελλάδος από όσους διαμένουν Ελλάδα καθώς επίσης και το εισόδημα το οποίο αποκτάται στην Ελλάδα από φορολογικούς κατοίκους άλλων χωρών. Σύμφωνα με τις πλέον πρόσφατες διατάξεις, υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες εισοδήματος, οι οποίες φορολογούνται με διαφορετικό τρόπο και πρόκειται για τις ακόλουθες (Βασιλειάδης κ.α., 2018):

- Εισόδημα προερχόμενο από μισθωτή εργασία, είτε από συντάξεις
- Εισόδημα που προκύπτει από επιχειρηματική δραστηριότητα
- Εισόδημα από κεφάλαιο
- Εισόδημα το οποίο προκύπτει από υπεραξία που δημιουργείται από την μεταβίβαση κεφαλαίου

Ενδιαφέρον έχει ο πίνακας 1 που ακολουθεί όπου παρουσιάζει τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων για το έτος 2017¹

¹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο συγγραφής της παρούσας εργασίας βρίσκεται σε στάδιο αναμόρφωσης το φορολογικό σύστημα και επίκειται να υπάρξει αλλαγή των φορολογικών συντελεστών και άλλων παραμέτρων που το χαρακτηρίζουν.

Πίνακας 1: Βασικά χαρακτηριστικά φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων για το έτος 2017²

Παράμετρος	Αναλυτική Περιγραφή
Φορολογική βάση και δικαιοδοσία	Φορολογικοί κάτοικοι: Παγκόσμιο καθαρό εισόδημα, το οποίο υπόκειται σε προστασία από διπλή φορολόγηση
	Μη φορολογικοί κάτοικοι: καθαρό εισόδημα το οποίο αποκτήθηκε στην Ελλάδα
Φορολογία οικογενειών	Κοινή φορολογική δήλωση συζύγων, ωστόσο ο υπολογισμός του φόρου γίνεται ξεχωριστά
Σύστημα και συντελεστές που εφαρμόζονται	Τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες εισοδήματος: μισθοί και συντάξεις, επιχειρηματική δραστηριότητα, κεφάλαιο και εισόδημα από την υπεραξία κεφαλαίου
Εισόδημα από μισθούς και συντάξεις	
Κλίμακες συντελεστών	22% ($\leq 20.000\text{€}$), 29% (20.001€-30.000€), 37%(30.001€-40.000€), 45% (>40.000€)
Επιπλέον φόροι εισοδήματος	Ειδική εισφορά αλληλεγγύης: 2,2% (12.001€-20.000€), 5% (20.001€-

² Βασιλειάδης, (2018).

	30.000€), 7% (30.001€-40.000€), 8% (40.001€-65.000€), 9% (65.001€-220.000€), 10% (>220.000€)
Ανώτατος συντελεστής, όπου περιλαμβάνονται οι επιπλέον φόροι	53-55%, για εισοδήματα άνω των 40.000€
Βασικό αφορολόγητο	Δεν υφίσταται
Εκπτώσεις φόρου	1.900€ έως 2.100€ αναλόγως με τον αριθμό των παιδιών. Μείωση κατά 10€ για κάθε 1.000€ εισοδήματος που είναι μεγαλύτερο από 20.000€. Η έκπτωση αυτή του φόρου δεν εφαρμόζεται στην επιχειρηματική δραστηριότητα
Εισόδημα από κεφάλαιο	
Ενοίκια	15% ($\leq 12.000\text{€}$), 35% (12.001€-35.000€), 45% ($> 35.001\text{€}$)
Υπεραξία κεφαλαίου	15%
Μερίσματα	15%
Τόκοι καταθέσεων και εταιρικών ομολόγων	15%
Τόκοι ομολόγων ελληνικού δημοσίου	0%
Εισοδήματα από αυτοαπασχολούμενους και ατομικές επιχειρήσεις	Ομοίως με το εισόδημα από μισθούς και συντάξεις χωρίς να υπάρχει έκπτωση φόρου

Ατομικές αγροτικές επιχειρήσεις	Αυτοτελώς και ομοίως με εισόδημα από μισθούς και συντάξεις
Άλλες διατάξεις	Ισχύει με βάση πραγματικές δαπάνες
Μεταχείριση ζημιών από επιχειρηματική δραστηριότητα	Μεταφορά στις επόμενες χρήσεις

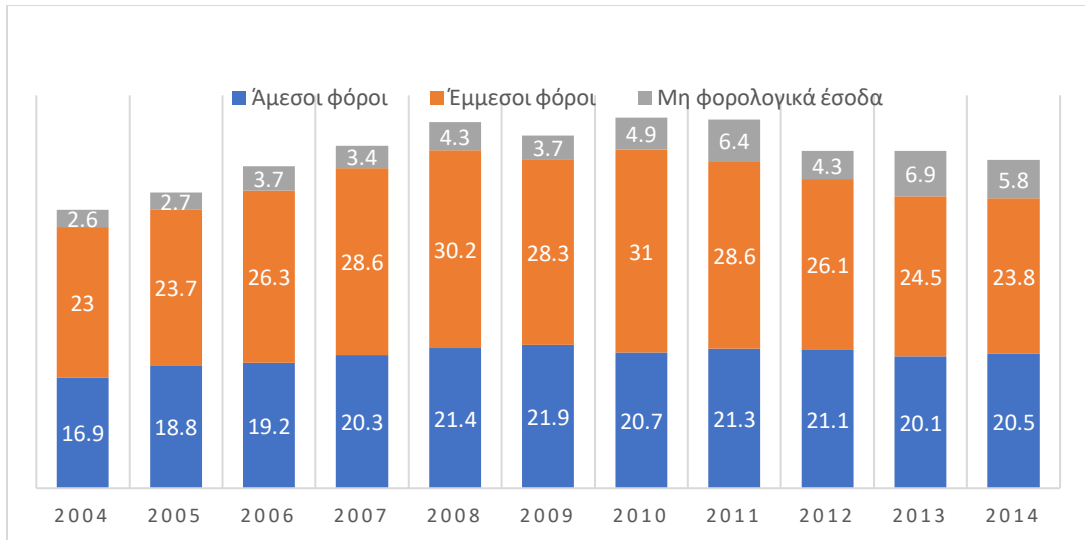
Όσον αφορά στα νομικά πρόσωπα, αυτά φορολογούνται στην Ελλάδα, όταν έχουν εισόδημα που παράγεται σε παγκόσμιο επίπεδο. Από την άλλη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι όταν η φορολογική κατοικία των νομικών προσώπων βρίσκεται σε κάποια χώρα του εξωτερικού, τότε στην Ελλάδα φορολογούνται μόνο για τα εισοδήματα τα οποία παράγονται εντός χώρας. Από το 2016, όπου έγινε και η πλέον πρόσφατη αλλαγή, οι επιχειρήσεις που έχουν διπλογραφικά βιβλία, δηλαδή τα πρώην βιβλία Γ' κατηγορίας, φορολογούνται όπως και οι επιχειρήσεις που έχουν απλογραφικά βιβλία, δηλαδή τα πρώην βιβλία Β' κατηγορίας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το ύψος των κερδών, ενώ ο συντελεστής φορολόγησης των κερδών ανέρχεται σε 29%. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Ν. 4387/2016, τα νομικά πρόσωπα είναι υπόχρεα να καταβάλουν το 100% του φόρου ως προκαταβολή για την επόμενη χρονιά, το οποίο προκύπτει από την κάθε χρήση³. Ουσιαστικά, οι επιχειρήσεις αναγκάζονται να δεσμεύσουν πολύτιμη ρευστότητα για μελλοντικούς φόρους, οι οποίοι συνδέονται και με υψηλό βαθμό αβεβαιότητας των κερδών.

Με βάση τα στοιχεία που προέρχονται από την Τράπεζα της Ελλάδος (2015), έχοντας ως περίοδο μελέτης το διάστημα 2004-2014, περίοδος τόσο έντονης ανάπτυξης, όσο και ύφεσης, διαπιστώνεται ότι κατά την διάρκεια των ετών όπου επικρατούσε ανάπτυξη οι έμμεσοι φόροι βρίσκονταν σε υψηλά επίπεδα, καθώς υπήρχε αύξηση της κατανάλωσης των αγαθών και υπηρεσιών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι φόροι αυτοί

³ Την περίοδο όπου γράφονταν η παρούσα εργασία, έντονη ήταν η συζήτηση για άμεση μείωση της προκαταβολής φόρου, έστω και σε μικρό ποσοστό

συνήθως επιβάλλονται σε καταναλωτικά προϊόντα, όπως για παράδειγμα είναι ο καπνός. Από την άλλη, την ίδια περίοδο, αύξηση διαπιστώνεται και στους άμεσους φόρους, καθώς το εισόδημα ήταν σε αυξημένα επίπεδα και αυξάνονταν περαιτέρω και επομένως βρίσκονταν σε υψηλά επίπεδα και η φορολογητέα ύλη. Στο διάγραμμα 1 που ακολουθεί παρουσιάζεται η σύνθεση των εσόδων του τακτικού προϋπολογισμού κατά την διάρκεια της περιόδου 2004-2014. Από το διάγραμμα αυτό προκύπτει ότι το 2010, υπήρξε κορύφωση των συνολικών εσόδων, ενώ ήταν και η χρονιά με τους περισσότερους έμμεσους φόρους, σε σχέση με τις υπόλοιπες της περιόδου που μελετάται. Όπως προκύπτει ακόμη από το διάγραμμα μεταξύ 2004 και 2008 υπήρξε αύξηση των έμμεσων φόρων, η οποία προσέγγισε το 30%, ενώ αντίστοιχα την ίδια περίοδο η αύξηση των άμεσων φόρων προσέγγισε το 22%. Περαιτέρω, διαπιστώνονται μετά το 2010 σημαντικά μη φορολογικά έσοδα, τα οποία προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από ορισμένες ιδιωτικοποιήσεις που έλαβαν χώρα την περίοδο εκείνη, όπως προβλέπονταν και στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής.

Διάγραμμα 1: Σύνθεση των εσόδων του τακτικού προϋπολογισμού 2004-2014

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (2015)

2.2 Αιτίες φοροδιαφυγής στην Ελλάδα

Οι πιο σημαντικές αιτίες που οδηγούν στην εμφάνιση και στην εξέλιξη της φοροδιαφυγής, σχετίζονται με την φορολογική πολιτική, καθώς επίσης και με το πολιτικό περιβάλλον της εκάστοτε χώρας. Οι σημαντικότερες αιτίες που αφορούν την περίπτωση της Ελλάδος αφορούν την πολυνομία και πολυπλοκότητα που διαπιστώνεται στο φορολογικό σύστημα, όπως επίσης και με την ανασφάλεια δικαίου που δημιουργείται στους ίδιους τους φορολογούμενους, αλλά και στους εργαζομένους που στελεχώνουν την φορολογική διοίκηση, κατά την διάρκεια άσκησης των καθηκόντων τους. Επιπλέον, άλλες αιτίες που έχουν αναφερθεί ήδη αφορούν την διαρκή αύξηση του φορολογικού βάρους, καθώς επίσης και την μη ύπαρξη πολιτικής βούλησης για την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού (Ernst & Young, 2016).

Πιο αναλυτικά, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πλέον συνήθης αιτία εμφάνισης του φαινομένου της φοροδιαφυγής αποτελεί η πολυπλοκότητα που παρουσιάζει το φορολογικό σύστημα, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι για η φορολογική

διοίκηση, ακόμη και σήμερα, έπειτα από πλήθος μεταρρυθμίσεων προβαίνει στην έκδοση πληθώρας εγκυκλίων, προκειμένου να ερμηνευθούν φορολογικό νομοθετήματα (Βασαρδάνη,2011). Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στο γεγονός ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, όπου η χώρα βρέθηκε σε καθεστώς δημοσιονομικής προσαρμογής, προέβη σε σειρά αλλαγών που αφορούσαν την φορολογική νομοθεσία, τόσο σε ουσιαστικό, όσο και δικονομικό επίπεδο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε διάστημα σαράντα ετών, «δηλαδή από το 1975 έως και το 2015 στην Ελλάδα ψηφίσθηκαν περισσότερα από 250 φορολογικά νομοθετήματα και τροπολογίες, καθώς επίσης και περίπου 3.500 νόμοι, αλλά και 115.000 υπουργικές αποφάσεις»⁴. Πέρα όμως από τους νόμους, πολλοί εκ των οποίων δεν εφαρμόστηκαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα, εκδόθηκε και πληθώρα εγκυκλίων και υπουργικών αποφάσεων, οι οποίες αποσκοπούσαν στην ερμηνεία των νόμων, καθώς επίσης και στην κάλυψη πιθανών κενών που εμφανίζονταν, εξαιτίας της ταχύρρυθμης σύνταξης και εφαρμογής αυτών. Εξαιτίας των διαρκών αυτών αλλαγών, ο φορολογούμενος δυσκολεύεται να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, καθώς δεν είναι σε θέση καν να μπορέσει να παρακολουθήσει τις τροποποιήσεις που συμβαίνουν στο θεσμικό πλαίσιο, ενώ ορισμένες φορές, εξαιτίας της πολυπλοκότητας και της πολυνομίας του φορολογικού συστήματος, προβαίνει σε ηθελημένες ή μη παρερμηνείες του, προκειμένου να καρπωθεί τα αντίστοιχα οφέλη που προκύπτουν (OECD,2013).

Εξαιτίας της έντονης πολυπλοκότητας του φορολογικού συστήματος, προκαλείται έντονη ανασφάλεια δικαίου, καθώς ανά πάσα στιγμή, οι φορολογούμενοι μπορεί να μην είναι σε θέση να γνωρίζουν τον ισχύοντα φορολογικό νόμο, αλλά ούτε και τις δεκάδες ερμηνευτικές οδηγίες και εγκυκλίους που εκδίδονται από την φορολογική διοίκηση. Το γεγονός αυτό μάλιστα αναγνωρίζεται από την ίδια την φορολογική διοίκηση, καθώς σύμφωνα με την τότε Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων (ΓΓΔΕ) (2016), επισημαίνεται η πολυνομία, η ασάφεια, καθώς και η συνεχή

⁴ Ένωση Διοικητικών Δικαστών, Ομιλία Προέδρου Εφετών και Προέδρου της Ένωσης Διοικητικών Δικαστών, κ. Γιανναδάκη: <http://www.edd.gr/index.php/component/content/article/30-news/announcements-news/171-chairwomanspeech-2015>

μεταβολή του νομοθετικού, ενώ δίνεται έμφαση στην ανάγκη εκσυγχρονισμού και αναβάθμισης αυτού από την ίδια την διοίκηση. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλές φορές οι διάφορες ερμηνευτικές εγκυκλίοι έχουν ως στόχο να καλύψουν ορισμένα κενά του νόμου, είτε να ερμηνεύσουν διατάξεις, τις οποίες ο νομοθέτης εξ' αρχής δεν επιθυμούσε να καλύψει. Αξιοσημείωτο δε, είναι το γεγονός ότι ορισμένες φορές, η φορολογική διοίκηση εκδίδει για το ίδιο ζήτημα δύο ή και περισσότερες διαφορετικές ερμηνευτικές εγκυκλίους, με αποτέλεσμα να δημιουργείται έντονη σύγχυση στους φορολογούμενους αλλά και αίσθημα αδικίας ορισμένες φορές, καθώς βλέπουν οι ίδιοι να πλήττονται από κάποιες εγκυκλίους και αντίστοιχα άλλοι φορολογούμενοι όχι.

Ουσιαστικά, η φορολογική διοίκηση προβαίνει στην έκδοση περισσότερο «ατομικών λύσεων», οι οποίες αποτελούν έγγραφες απόψεις που διατυπώνει η φορολογική διοίκηση, κατόπιν σχετικών ερωτημάτων που υποβάλλουν οι ίδιοι οι φορολογούμενοι. Ωστόσο, στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι απόψεις που δίνονται ως απάντηση από τους εργαζομένους της Φορολογικής Διοίκησης, δεν δεσμεύουν την ίδια την Φορολογική Διοίκηση, όπως άλλωστε αναφέρεται με σαφήνεια στο άρθρο 9, του Ν. 4174/2013.

Στην περίπτωση της Ελλάδος και πάλι, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, διαπιστώθηκαν σημαντικές αυξήσεις που αφορούσαν το φορολογικό βάρος στα εισοδήματα των φορολογουμένων. Ειδικότερα, οι αυξήσεις αυτές αφορούσαν την φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων, όπου υπήρξε και κατάργηση του αφορολόγητου ορίου. Επιπροσθέτως, υπήρξαν αλλαγές που αφορούσαν την φορολογία εισοδήματος των αυτοαπασχολούμενων, όπου υπήρξε μεταβολή του αφορολόγητου ορίου, καθώς επίσης και αύξηση της προκαταβολής του φόρου εισοδήματος, όπως επίσης και μεταβολές των συντελεστών υπολογισμού της ειδικής εισφοράς αλληλεγγύης. Άλλες αλλαγές που συντελέστηκαν αφορούσαν την αύξηση της φορολογίας του εισοδήματος νομικών προσώπων, η οποία συνοδεύτηκε από την αύξηση της προκαταβολής του φόρου εισοδήματος. Ακόμη, υπήρξε αύξηση των

συντελεστών ΦΠΑ σε ορισμένα προϊόντα και υπηρεσίες, καθώς επίσης και κατάργηση εφαρμογής των μειωμένων συντελεστών στα νησιά, όπως και αύξηση των φορολογικών συντελεστών σε καπνικά προϊόντα, οινοπνευματώδη ποτά και καύσιμα.

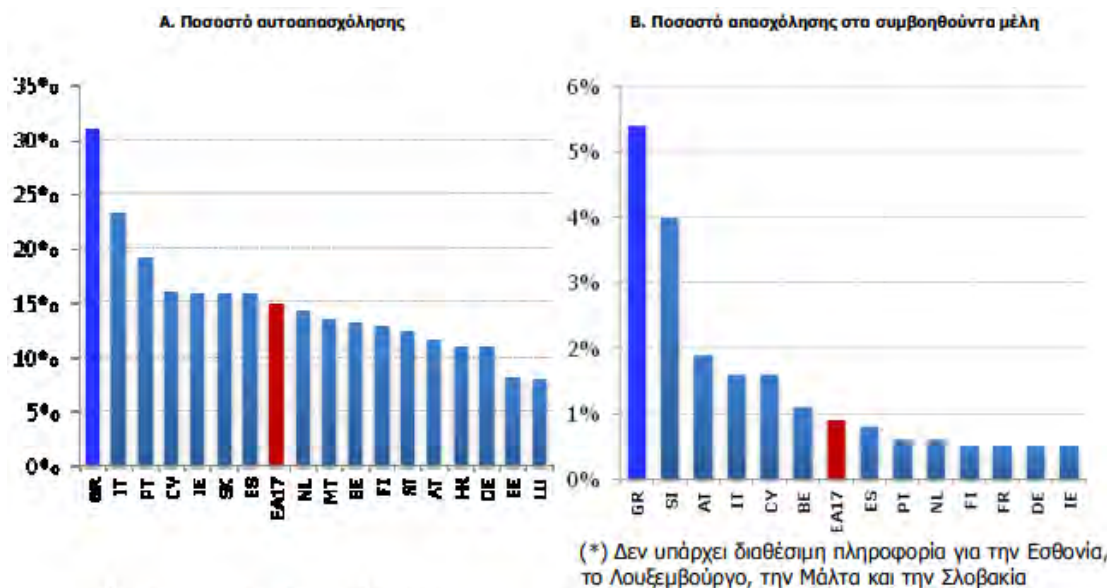
Όσον αφορά στην απουσία της πολιτικής βούλησης για την αντιμετώπιση του φαινομένου, διαπιστώνεται ότι οι διάφορες Κυβερνήσεις δεν έχουν επιδιώξει να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της φοροδιαφυγής, προβαίνοντας σε συντονισμένες ενέργειες, με αποτέλεσμα ως σήμερα να μην έχει καθιερωθεί κάποια συγκεκριμένη και σταθερή πολιτική. Ωστόσο, πέρα από την βούληση της εκάστοτε Κυβέρνησης, σημαντική οπισθέλκουσα δύναμη αποτελεί η διαφθορά που εντοπίζονται στον κρατικό μηχανισμό, καθώς και της έλλειψης διαφάνειας που υπήρχε τουλάχιστον μέχρι πριν κάποια χρόνια (OECD, 2013).

Επιπλέον, με την φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, μπορούν να συσχετισθούν και τεχνολογικές αιτίες, καθώς είναι λίγα σχετικά, τα χρόνια όπου έχει ολοκληρωθεί η μηχανογράφηση του φορολογικού συστήματος, ενώ ακόμα και σήμερα δεν γίνονται πλήρεις διασταυρώσεις φορολογικών στοιχείων που αφορούν τους φορολογούμενους, με την χρήση της τεχνολογίας. Μέχρι πρόσφατα, σημαντικό πρόβλημα ήταν και η έλλειψη διαλειτουργικότητας των διαφόρων πληροφοριακών συστημάτων που χρησιμοποιούσε η φορολογική διοίκηση, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η γραφειοκρατία και να καθυστερούν σημαντικά οι προβλεπόμενες διαδικασίες φορολογικού ελέγχου (Ernst & Young, 2018).

Επιπλέον, μία σημαντική αιτία για την φοροδιαφυγή στην Ελλάδα είναι το αυξημένο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων, λαμβάνοντας υπόψη ότι το ποσοστό αυτό κυμαίνεται σε επίπεδα διπλάσια, σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ακόμη, χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας είναι το γεγονός ότι το ποσοστό των εργαζομένων σε πολύ μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν έως και 9 άτομα, φαίνεται να προσεγγίσει το 60% του συνόλου των απασχολούμενων, με τον ευρωπαϊκό μέσο, να βρίσκεται περίπου στο 30%. Πέρα όμως από την φοροδιαφυγή,

φαίνεται να προκύπτει εισφοροδιαφυγή, κυρίως στις οικογενειακές επιχειρήσεις, όπου απασχολείται το 5% του εργατικού δυναμικού (περίπου 222 χιλ) ως βοηθοί, ενώ στην Ευρώπη το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται στο 1% (IOBE, 2012).

Διάγραμμα 2: Αυτοαπασχόληση και συμβοηθόντα μέλη στην οικογενειακή επιχείρηση ως % της συνολικής απασχόλησης στην ευρωζώνη, 2011

Πηγή: Eurostat Επεξεργασία: IOBE

Έτσι στην Ελλάδα η αυτοαπασχόληση είναι σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες – μέλη της ευρωζώνης (βλέπε διάγραμμα 2). Συγκεκριμένα η αναλογία είναι στην Ελλάδα ένας στους τρεις εργαζόμενους αυτοαπασχολούμενος σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ευρωζώνης που είναι ένας στους επτά. Επίσης με υψηλότερο του μέσου ποσοστού, είναι η Ιταλία 23%, η Πορτογαλία 19%, η Κύπρος και η Ισπανία με 16%. Αντιθέτως χώρες που δεν ξεπερνούν το 12% της συνολικής απασχόλησης και όπως παρατηρούμε είναι και κάτω από το μέσο ποσοστό είναι η Γερμανία, η Γαλλία καθώς και η Αυστρία.

Επομένως, εξαιτίας της συγκεκριμένης οικονομικής διάρθρωσης της οικονομίας, παρουσιάζονται εμπόδια στην διεξαγωγή των αναγκαίων φορολογικών ελέγχων, ενώ

παράλληλα, οι εργαζόμενοι αυτών των κατηγοριών, μπορούν με σχετική ευκολία να αποκρύψουν τα εισοδήματά τους (IMF, 2013). Τέλος, σύμφωνα με τους Buehn & Schneider (2016), στην Ελλάδα, με την αυτοαπασχόληση σχετίζεται περίπου το 35% του συνολικού όγκου της παραοικονομίας, ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό, καθώς βρίσκεται σε μεγαλύτερη θέση σε σχέση με παράγοντες όπως είναι το ύψος του φόρου εισοδήματος, την φορολογική συνείδηση κτλ.

Τέλος, ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην φορολογική συνείδηση, η οποία για την Ελλάδα αποτελεί αιτία της φοροδιαφυγής. Πιο αναλυτικά, σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει το αίσθημα που διακατέχει τους πολίτες, σχετικά με την ανταποδοτικότητα του κράτους, καθώς οι φορολογούμενοι φαίνονται περισσότερο διατεθειμένοι να πληρώσουν τους φόρους τους, όταν λαμβάνουν από το κράτος υπηρεσίες που χαρακτηρίζονται υψηλής ποιότητας (Schneider, 2012). Ξεχωριστή αναφορά έχει ενδιαφέρον να γίνει στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Οργανισμό Έρευνας και Ανάλυσης διαΝΕΟσις τον Απρίλιο του 2015, από όπου προέκυψε ότι περίπου ο ένας στους δύο ερωτώμενους, ισχυρίζεται ότι θα πρέπει να υπάρχει υψηλή φορολογία και ισχυρό κράτος πρόνοιας, ενώ το 40% των ερωτηθέντων απάντησε ότι η φορολογία θα πρέπει να βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα, ακόμα και αν οι κοινωνικές παροχές είναι λιγότερες. Όσον αφορά τις αιτίες που αφορούν τη φοροδιαφυγή, σύμφωνα και πάλι με την ίδια έρευνα, περίπου το 35% των ερωτηθέντων θεώρησε ως σημαντικότερη αιτία την απουσία των κατάλληλων και αποτελεσματικών φοροελεγκτικών μηχανισμών, ενώ ένας στους τρεις, πιστεύει ότι η σημαντικότερη αιτία για την εμφάνιση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα είναι η έλλειψη ανταποδοτικότητας από το κράτος και τέλος το 30% περίπου θεωρεί ότι η φοροδιαφυγή σχετίζεται με την κουλτούρα του λαού (Ernst & Young, 2016).

2.3 Φοροδιαφυγή φυσικών προσώπων

Σχετικά με την φοροδιαφυγή των φυσικών προσώπων, μία από τις πλέον σημαντικές διαφορές έγκειται στην φοροδιαφυγή που αναπτύσσεται μεταξύ μισθωτών και

αυτοαπασχολούμενων. Οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι, κατά γενική ομολογία θεωρείται ιδιαίτερα δύσκολο να φοροδιαφύγουν, καθώς τα εισοδήματά τους καταβάλλονται τραπεζικά και φορολογούνται στην πηγή, με αποτέλεσμα φοροδιαφυγή να παρατηρείται σε πολύ μικρό ποσοστό, η οποία σχετίζεται κυρίως με μη χρηματικές αμοιβές και με ορισμένα μόνους στον ιδιωτικό τομέα. Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησαν πριν από την κρίση οι Matsaganis & Flevotomou (2010), το ποσοστό φοροδιαφυγής στους αυτοαπασχολούμενους βρίσκεται περίπου στο 58%, ενώ αντίστοιχα το ποσοστό αυτό στους μισθωτούς και συνταξιούχους, δεν ξεπερνά το 1%.

Στην Ελλάδα, εξαιτίας του τρόπου διάρθρωσης της οικονομίας, αλλά και εξαιτίας διαχρονικών παραδόσεων, ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων βρίσκεται σε διπλάσιο επίπεδο, σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό στην Ευρώπη (IMF, 2013). Επιπρόσθετα, μια ακόμη ιδιαιτερότητα αφορά το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων που το εισόδημά τους βρίσκεται κάτω από το αφορολόγητο όριο. Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια υπήρξε σημαντική μείωση του αφορολόγητου, με αποτέλεσμα να υπάρξει και ανάλογη μείωση του ποσοστού αυτού. Σύμφωνα και πάλι με το IMF (2013), το μέσο δηλωθέν εισόδημα των ελεύθερων επαγγελματιών στην Ελλάδα, βρίσκεται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα σε σχέση με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, κάτι που δημιουργεί υποψίες για απόκρυψη σημαντικού τμήματος του εισοδήματος της κατηγορίας αυτής. Ενδιαφέρον έχει και η προσέγγιση των Mylonas et al. (2010), σύμφωνα με τους οποίους για το έτος 2010, περίπου 50 δις ευρώ εισοδήματος δεν δηλώνονταν στην εφορία, ποσοστό που έφθανε περίπου το 20% του ΑΕΠ για την περίοδο εκείνη, με το μεγαλύτερο να προέρχεται από την απόκρυψη εισοδημάτων στη μη μισθωτή εργασία. Ταυτόχρονα, σύμφωνα και πάλι με την ίδια έρευνα, μέσω της φορολογίας εισοδήματος, μπορεί να υπάρξει αύξηση των εσόδων του κράτους, με την αύξηση αυτή να φθάνει το 4% του ΑΕΠ και τα 2/3 αυτής να σχετίζονται με την φοροδιαφυγή, ενώ το 1/3 να αφορά εκπτώσεις φόρου και φοροαπαλλαγές που υπάρχουν σήμερα. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο διεξαγωγής της παρούσας έρευνας στο ελληνικό φορολογικό σύστημα υπήρχε μεγαλύτερος

αριθμός φοροαπαλλαγών σε σχέση με αυτές που επικρατούν σήμερα, μιας που η χώρα βρίσκονταν στις απαρχές της οικονομικής κρίσης.

Περαιτέρω, και πάλι από την έρευνα των Matsaganis & Flevotomou (2010), προκύπτει ότι στους έγγαμους διαπιστώνονται υψηλότερα επίπεδα φοροδιαφυγής, σε σχέση με τους άγαμους. Πιο αναλυτικά, προκύπτει ότι το 7,2% των άγαμων φοροδιαφεύγει, ενώ αντίστοιχα το ποσοστό αυτό στους έγγαμους ανέρχεται στο 10%, το οποίο προσεγγίζει ακόμη και το 17% στους έγγαμους με τέσσερα παιδιά. Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη και πάλι τα όσα παρουσιάζονται στην ίδια έρευνα, όταν υπάρχει απόκρυψη του εισοδήματος κατά 10%, τότε μπορούν να δημιουργηθούν απώλειες στα δημόσια έσοδα τα οποία ξεπερνούν ακόμη και το 25%. Ακόμη, από την έκθεση της Ernst & Young (2016), διαπιστώνεται ότι εξαιτίας της απόκρυψης εισοδημάτων που αφορά την φορολογία εισοδήματος, δημιουργείται λανθασμένη εντύπωση για την πραγματική κατάσταση του φορολογικού συστήματος, με αποτέλεσμα να υπολογίζονται και με λανθασμένο τρόπο άλλοι φόροι, όπως για παράδειγμα είναι η εισφορά αλληλεγγύης, η οποία έχει θεσμοθετηθεί από το 2011, στα πλαίσια των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής και υπολογίζεται επί του εισοδήματος.

Στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται το εισόδημα που δεν δηλώνεται λαμβάνοντας υπόψη την πηγή από την οποία προέρχεται, την γεωγραφική θέση στην οποία βρίσκεται ο φορολογούμενος, αλλά και τον τύπο οικογένειας στην οποία μετέχει. Τα δεδομένα αυτά προήλθαν από την μελέτη των Matsaganis & Flevotomou (2010) και αποτυπώνουν το πραγματικό δηλωθέν εισόδημα το οποίο παρουσιάστηκε στην φορολογική διοίκηση.

Πίνακας 2: Εισόδημα που δεν δηλώνεται ανάλογα με την πηγή εισοδήματος, την γεωγραφική θέση και τον τύπο οικογένειας

	Μερίδιο του πληθυσμού	Δηλωθέν εισόδημα στη Μελέτη (€)	Δηλωθέν Εισόδημα στη Δήλωση Φόρου Εισοδήματος (€)	Διαφορά
Πηγή εισοδήματος				
Μισθοί	41,5%	13.085	13.007	-0,6%
Συντάξεις	37,1%	7.960	7.960	0%
Γεωργία	6,3%	12.353	5.819	-52,9%
Αυτοαπασχολούμενοι	15,1%	19.327	14.616	-24,4%
Γεωγραφική θέση				
Κεντρική Αθήνα	39,2%	14.555	13.733	-5,6%
Βόρεια Ελλάδα	27,4%	11.152	9.859	-11,6%
Νότια Ελλάδα	22,7%	10.839	9.110	-16%
Νησιά	10,8%	11.534	9.991	-13,4%
Τύπος οικογένειας				
Άγαμοι	35,5%	9.970	9.252	-7,2%
Γυναίκες	20,4%	8.753	8.414	-3,9%
Άνδρες	15,1%	11.611	10.383	-10,6%
Έγγαμοι χωρίς παιδιά	34,5%	11.310	10.136	-10,4%
Έγγαμοι με ένα παιδί	12,5%	16.250	14.446	-11,1%
Έγγαμοι με δύο παιδιά	13,7%	17.034	15.133	-11,2%
Έγγαμοι με τρία παιδιά	3,1%	17.042	14.818	-13,1%
Έγγαμοι με περισσότερα από τέσσερα παιδιά	0,6%	17.225	14.348	-16,7%

Πηγή: Matsaganis & Flevotomou (2010)

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται ότι πέρα από τους αυτοαπασχολούμενους, σημαντική απόκλιση προκύπτει μεταξύ του δηλωθέντος εισοδήματος όπως αυτό προέκυψε από την μελέτη, και του δηλωθέντος εισοδήματος όπως αυτό αποτυπώθηκε στην δήλωση του φόρου εισοδήματος, ενώ ιδιαίτερος για τους αγρότες η απόκλιση αυτή ξεπερνά το 50% του εισοδήματος. Επιπροσθέτως, διαφοροποίηση μεταξύ του εισοδήματος της μελέτης και του δηλωθέντος, υπάρχει μεταξύ των γεωγραφικών περιοχών, με την μεγαλύτερη να παρατηρείται στη Νότια Ελλάδα, η οποία φθάνει το 13,4%, ενώ σε υψηλά επίπεδα βρίσκεται και η απόκλιση αυτή και στα Νησιά. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι περιοχές αυτές είναι ιδιαίτερα αναπτυσσόμενες τουριστικά γεγονός που μπορεί να συνδεθεί με τις αποκλίσεις αυτές στα εισοδήματα. Τέλος, από

τον πίνακα προκύπτει αυτό που αναφέρθηκε προηγουμένως ότι τα ποσοστά απόκλισης που αφορούν τους μισθούς και συντάξεις βρίσκονται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα.

Σχετικά με τους μισθωτούς, τα επίπεδα απόκλισης μεταξύ του πραγματικού και του δηλωθέντος εισοδήματος, θεωρείται ότι βρίσκονται σε φυσιολογικά επίπεδα, καθώς αυτά δηλώνονται από τους εργοδότες άμεσα στις φορολογικές αρχές, ανεξάρτητα από το αν ο μισθωτός εργάζεται στον ιδιωτικό ή στον δημόσιο τομέα. Στην ελληνική πραγματικότητα, φαίνεται να υπάρχουν ορισμένες πρακτικές φοροδιαφυγής και για τους μισθωτούς, κυρίως σε μικρές επιχειρήσεις και σε πολύ μικρό ποσοστό, όπου οι εργαζόμενοι προβαίνουν σε κάποια συμφωνία με τον εργοδότη, έτσι ώστε να λαμβάνουν μέρος των αμοιβών τους χωρίς την ύπαρξη των κατάλληλων παραστατικών. Μέσω της συμφωνίας αυτής, οι εργοδότες αποφεύγουν την καταβολή των ασφαλιστικών εισφορών που αναλογούν στο τμήμα του μισθού που αποκρύπτεται (Βασαρδάνη, 2011). Σύμφωνα με τον Matsaganis (2011), ο οποίος παρουσίασε αποτελέσματα από την έκθεση του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας για το έτος 2010, περίπου ένας στους τέσσερις εργαζομένους δεν ήταν δηλωμένος στους ασφαλιστικούς και φορολογικούς φορείς, με το ποσοστό αυτό να διαφοροποιείται τόσο μεταξύ των διαφόρων κλάδων της οικονομίας, όσο και μεταξύ των διαφορετικών περιοχών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τομέας του τουρισμού, όπου διαπιστώνεται μεγάλη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή κατά την διάρκεια των θερινών μηνών. Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια και ενώ η χώρα βρισκόταν εν μέσω οικονομικής κρίσης, τα στοιχεία αυτά φαίνεται να επιδεινώθηκαν, καθώς το 2013, όπου βρισκόταν σε εξέλιξη το δεύτερο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, το ποσοστό των εργαζόμενων που δεν ήταν ασφαλισμένοι προσέγγιζε το 40%, σύμφωνα και πάλι με τους ελέγχους που πραγματοποιήθηκαν από το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα κατηγορία διερεύνησης για φοροδιαφυγή είναι τα φυσικά πρόσωπα τα οποία παρουσιάζουν υψηλά εισοδήματα, καθώς φαίνεται ότι η

κατηγορία αυτή των φορολογούμενων φοροδιαφεύγει σε μικρότερο βαθμό, σε σχέση με τους έχοντες χαμηλότερα εισοδήματα, ενώ υπάρχουν και απόψεις που υποστηρίζουν το αντίθετο, δηλαδή ότι οι φορολογούμενοι αυτοί δεν είναι τόσο πρόθυμοι να συνεισφέρουν στα φορολογικά έσοδα του κράτους. Στην Ελλάδα, στοιχεία για την κατηγορία αυτή των φορολογούμενων υπάρχουν, ωστόσο θεωρείται ότι είναι παλιά και πριν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, που σίγουρα επηρέασε και τα εισοδήματα, αλλά και τον τρόπο διαχείρισής τους, καθώς πολλοί φορολογούμενοι της κατηγορίας αυτής μετέφεραν τις δραστηριότητές τους στο εξωτερικό. Κατά γενική ομολογία και μελετώντας την διεθνή βιβλιογραφία, διαπιστώνεται ότι όσοι διαθέτουν υψηλά εισοδήματα, έχουν περισσότερες δυνατότητες να φοροδιαφεύγουν. Για παράδειγμα, τυπικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται είναι η ίδρυση εξωχώριων εταιρειών, όπως επίσης και η ίδρυση διαφόρων νομικών οντοτήτων, προκειμένου τα άτομα αυτά να φορολογούνται σε χώρες όπου επικρατούν ιδιαίτερα χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές. Ενδιαφέρον είναι να επισημανθεί ότι το 8% της περιουσίας των φορολογούμενων διεθνώς βρίσκεται στους λεγόμενους «φορολογικούς» παραδείσους (Gravelle, 2015). Με βάση την πρόσφατη έρευνα του διαNEOσις (2017), οι συνηθέστερες πρακτικές για την απόκρυψη εισοδημάτων και περιουσίας περιλαμβάνει την μεταβίβαση των ακινήτων σε εξωχώριες εταιρείες, ωστόσο και στα ακίνητα αυτά υπάρχει κάποιου είδους φορολόγηση. Επιπλέον, μία ακόμη πρακτική είναι η αλλαγή φορολογικής κατοικίας, κάτι που πραγματοποιείται με την απόκτηση κάποιας εικονικής φορολογικής κατοικίας.

2.4 Φοροδιαφυγή νομικών προσώπων

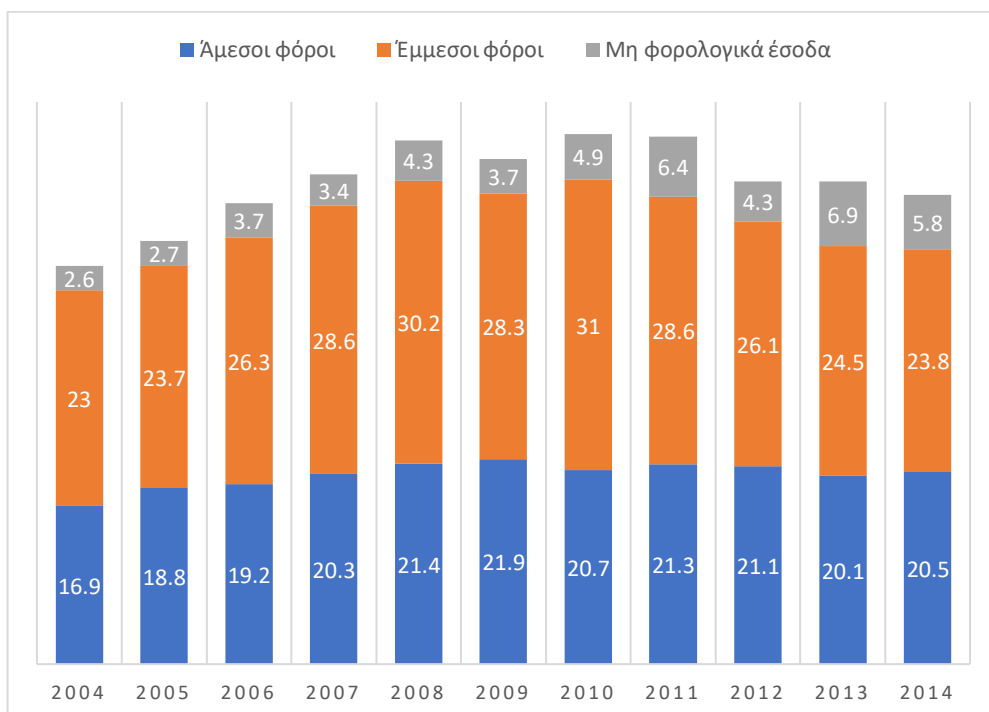
Φορολογία Εισοδήματος Νομικών Προσώπων

Στην Ελλάδα τα νομικά πρόσωπα φορολογούνται όταν έχουν φορολογική κατοικία στην Ελλάδα για το εισόδημα που παράγεται παγκοσμίως. Αντιθέτως, όταν η φορολογική κατοικία βρίσκεται σε κάποια χώρα του εξωτερικού, τότε η φορολόγησή τους στην Ελλάδα γίνεται μόνο για τα εισοδήματα τα οποία παράγονται εντός χώρας, όταν υπάρχει αντίστοιχη διμερής συμφωνία. Το 2016, έγινε τροποποίηση του άρθρου 15 του Κ.Φ.Ε. (4172/2013) και πλέον οι επιχειρήσεις με διπλογραφικά βιβλία (πρώην βιβλία Γ' κατηγορίας), φορολογούνται όπως και οι επιχειρήσεις με απλογραφικά βιβλία (πρώην βιβλία Β' κατηγορίας), ανεξάρτητα από το ύψος των κερδών που έχουν με τον ίδιο φορολογικό συντελεστή που κυμαίνεται στο 29%. Μια ακόμη επιβάρυνση είναι η προκαταβολή φόρου, όπου τα νομικά πρόσωπα υποχρεούνται να καταβάλουν το 100% του φόρου που προκύπτει από την κάθε χρήση. Ουσιαστικά, με την ρύθμιση αυτή δεσμεύονται πολύτιμοι πόροι από τις επιχειρήσεις, προκειμένου να προπληρωθεί φόρος για μελλοντικά αβέβαια κέρδη. (Ν. 4387/2016)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι, το 2015 επί του συνόλου των φορολογικών εσόδων, τα 20 δις προέρχονται από τους άμεσους φόρους, ενώ 24 περίπου δις ευρώ προέρχονται από τους έμμεσους φόρους, με τον κυριότερο εξ αυτών να είναι ο Φ.Π.Α.

Στο διάγραμμα 2 που ακολουθεί παρουσιάζονται τα έσοδα του τακτικού προϋπολογισμού την περίοδο 2004-2014. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η περίοδος αυτή, περιλαμβάνει δεδομένα τόσο πριν ξεσπάσει η κρίση, όσο και στοιχεία τα οποία προέρχονται εν μέσω κρίσης. Έτσι, διαπιστώνουμε ότι τα χρόνια που η χώρα αναπτυσσόταν 2004-2007, οι έμμεσοι φόροι παρουσίασαν σημαντική αύξηση, καθώς αυξανόταν η κατανάλωση και οι φόροι αυτοί επιβάλλονταν κυρίως σε καταναλωτικά προϊόντα, όπως είναι ο καπνός, το αλκοόλ κτλ. Παράλληλα, αυξημένη εικόνα εμφάνιζαν και οι άμεσοι φόροι, ύλης. Ενδεικτικό είναι ότι μεταξύ του 2004 και του 2008, τα έσοδα από άμεσους φόρους παρουσίασαν αύξηση 4,5 δις ευρώ, ενώ τα έσοδα από έμμεσους φόρους αυξήθηκαν περίπου κατά 7 δις ευρώ.

Διάγραμμα 3: Πηγές προέλευσης των εσόδων του τακτικού προϋπολογισμού

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (2015)

Στον πίνακα 3 παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν την φορολογική βάση των επιχειρήσεων, ανάλογα με τα κέρδη που δημιούργησαν κατά την περίοδο 2006-2011, όπου και πάλι περιλαμβάνει χρονιές με θετικούς ρυθμούς μεγένθυνσης του ΑΕΠ, καθώς και χρονιές όπου η χώρα βρισκόταν στο πρώτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής. Ειδικότερα, την διετία 2006 και 2007, η χώρα παρουσίαζε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, ενώ κατά την διάρκεια της τριετίας 2008 2011 υπήρξε ύφεση ιδιαίτερα έντονη το 2009.

Πίνακας 3: Φορολογία επιχειρήσεων κατά την διάρκεια των ετών 2006-2011

ΕΤΗ	2006	2007	2008	2009	2010	2011

Επιχειρήσεις με κέρδη	Πλήθος επιχειρήσεων	190.839	202.767	212.115	220.131	223.989	220.131
Επιχειρήσεις με κέρδη < 1.200.000	% του συνόλου	99,5%	99,4%	99,4%	99,4%	99,5%	99,6%
	Φορολογητέα κέρδη (εκατομμύρια ευρώ)	4.817	5.313	6.037	6.006	5.469	5.018
	% του συνόλου	33%	31%	31%	36%	36%	39%
	Κύριος και συμπληρωματικός φόρος (εκατομμύρια ευρώ)	1.403	1.411	1.414	1.400	1.276	1.186
	% του συνόλου	32%	30%	30%	34%	35%	39%
Επιχειρήσεις με κέρδη > 1.200.000	Πλήθος επιχειρήσεων	969	1.132	1.353	1.232	1.101	901
	% του συνόλου	0,5%	0,6%	0,6%	0,6%	0,5%	0,4%
	Φορολογητέα κέρδη (εκατομμύρια ευρώ)	9.610	11.677	13.366	10.704	9.604	7.793
	% του συνόλου	67%	69%	69%	64%	64%	61%
	Κύριος και συμπληρωματικός (εκατομμύρια ευ)	3.044	3.336	3.299	2.658	2.347	1.880
	% του συνόλου	68%	70%	70%	66%	65%	61%

Πηγή: Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων (2016)

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 3, ο αριθμός των επιχειρήσεων με κέρδη λιγότερα από 1,2 εκατομμύρια ευρώ παρουσίασε αύξηση μεταξύ 2006 και 2010 όπου έφθασε και στο μέγιστο, ενώ την επόμενη χρονιά, ο αριθμός αυτός παρουσίασε μια μικρή κάμψη. Ωστόσο, το ποσοστό των επιχειρήσεων αυτών επί του συνόλου παρέμεινε σταθερό, περίπου στο 99,5%.

Όσον αφορά στα φορολογητέα κέρδη, αυτά κυμάνθηκαν για τις εν λόγω επιχειρήσεις από το χαμηλότερο 31% για τις χρονιές 2007 και 2008, έως και το υψηλότερο 39% για το έτος 2011. Όσον αφορά τις επιχειρήσεις όπου τα κέρδη τους ξεπερνούν το 1,2 εκατομμύρια ευρώ, το πλήθος των επιχειρήσεων αυτών παρουσίασε αύξηση έως και το 2008, ωστόσο εν συνεχεία ο αριθμός τους μειώθηκε από 0,6% επί του συνόλου των επιχειρήσεων το έτος 2008, στο 0,4% το 2011. Ο κύριος και συμπληρωματικός φόρος που πληρώνουν οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις ξεπερνά το 60% των φορολογικών εσόδων, ενώ το 2008 το ποσοστό αυτό ανήλθε στο 69%.

Εν κατακλείδι «εάν η Ελλάδα εισέπραττε τον ΦΠΑ, τις ασφαλιστικές εισφορές και το φόρο εισοδήματος με την αποτελεσματικότητα των χωρών του ΟΟΣΑ κατά μέσο όρο, τα φορολογικά έσοδα θα αυξάνονταν σχεδόν κατά 5% του ΑΕΠ»⁵. Με αυτή τη φράση ο ΟΟΣΑ ‘‘φωτογραφίζει’’ τους τομείς του ΦΠΑ, του φόρου εισοδήματος και των ασφαλιστικών εισφορών (εισφοροδιαφυγή). Η αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να εντοπίσει τις αδυναμίες και τις δυσλειτουργίες του συστήματος, μη υιοθετώντας καλές πρακτικές από τα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ, δημιουργεί κενά με αποτέλεσμα την αναποτελεσματικότητα και τις απώλειες.

Στο επόμενο κεφάλαιο επιχειρείται ποσοτική εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, όπου θα αναλυθεί διεξοδικά αυτό το φαινόμενο καθώς επίσης και θα διερευνηθεί η παραοικονομία στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, μέσα από την άντληση των κατάλληλων στατιστικών στοιχείων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ποσοτική εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα

3.1 Εμπειρική διερεύνηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα 2002-2017

⁵ OECD (2011), OECD Economic Surveys Greece 2011, OECD Publishing, σελ 15

Προκειμένου να γίνει πιο εύκολα διακριτή η έννοια της φοροδιαφυγής φυσικών προσώπων, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι υπάρχει σημαντική διαφορά στην φοροδιαφυγή μεταξύ μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων, καθώς ουσιαστικά στους μισθωτούς η φοροδιαφυγή ανιχνεύεται και παρατηρείται σε πολύ μικρά ποσοστά. Από την άλλη, στους αυτοαπασχολούμενους το ποσοστό της φοροδιαφυγής κυμαίνεται από 57% του συνόλου των απασχολούμενων έως και 58,6%, εν αντιθέσει με τους μισθωτούς όπου το ποσοστό αυτό κυμαίνεται μόλις μεταξύ 0,5-1% (Matsaganis & Flevotomou, 2010).

Αυτοαπασχολούμενοι

Ένα χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας είναι ο μεγάλος αριθμός των αυτοαπασχολούμενων, οι οποίοι μάλιστα είναι σχεδόν διπλάσιοι σε σχέση με τα ευρωπαϊκά ποσοστά αυτοαπασχολούμενων (IMF, 2013). Αξιοσημείωτο δε, είναι το γεγονός ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, παρά τις αλλαγές που έγιναν στην οικονομία στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων που επιβλήθηκαν από τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, αλλά και παρά την περαιτέρω διεθνοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, η δομή των επιχειρήσεων παρέμεινε σχεδόν ίδια, με πολλές από αυτές να είναι ατομικές επιχειρήσεις. Επιπλέον, το ποσοστό των φορολογούμενων που είναι αυτοαπασχολούμενοι και βρίσκονται κάτω από το αφορολόγητο όριο, δηλαδή δεν πληρώνουν φορολογία εισοδήματος, βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα, αν και θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα τελευταία χρόνια έχει επέλθει μείωση του αφορολόγητου, επομένως και το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων παρουσίασε την ανάλογη μείωση.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το μέσο δηλωθέν εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα προσεγγίζει το χαμηλότερο δυνατό και βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα σε σχέση με το κατά κεφαλή ΑΕΠ, γεγονός που πιστοποιεί και ότι ένα μεγάλο μέρος του εισοδήματος δεν δηλώνεται (IMF, 2013). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων φορολογικών αλλαγών που υπήρξαν, διατηρήθηκε το αφορολόγητο όριο, το οποίο ωστόσο αφορά εκτός από τους

μισθωτούς και τους αγρότες, των οποίων το εισόδημα βρίσκεται στο όριο αυτό. Με βάση την μελέτη των Mylonas et al. (2010) το εισόδημα που δεν δηλώνεται στην εφορία υπολογίζεται σε περίπου 50 δις ευρώ ίσο με το 20% του ΑΕΠ για το έτος 2010, με το μεγαλύτερο μέρος αυτού να προέρχεται από μη μισθωτή εργασία. Επιπλέον, στην ίδια μελέτη εκφράζεται η άποψη ότι η φορολογία εισοδήματος έχει τη δυνατότητα να προσφέρει επιπλέον έσοδα που αγγίζουν το 4% του ΑΕΠ, με τα 2/3 από αυτά τα δυνητικά έσοδα να σχετίζονται με την φοροδιαφυγή, ενώ το 1/3 σχετίζεται με τις εκπτώσεις φόρους και τις φοροαπαλλαγές που υπάρχουν.⁶

Εκτός από την επαγγελματική κατάσταση των φορολογούμενων, ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει το ύψος της φοροδιαφυγής είναι η γεωγραφική περιοχή στην οποία διαμένει ο φορολογούμενος. Σύμφωνα με στοιχεία που προέκυψαν από τις φορολογικές δηλώσεις των ετών 2004-2005, η φοροδιαφυγή φαίνεται να είναι εντονότερη σε περιοχές της Νότιας Ελλάδας, όπου αγγίζει το 16%, εν αντιθέσει με την Αττική, όπου το ποσοστό αυτό είναι αισθητά μικρότερο, φθάνοντας το 6% (Ernst & Young, 2016). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η τάση αυτή συνδέεται και με τις διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες που υπάρχουν στις επιμέρους περιοχές, καθώς στην Νότια Ελλάδα, βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα η ανάπτυξη του τουρισμού, σε σχέση με την βόρεια Ελλάδα. Ακόμη, παρουσιάζονται και διαφορές στα εισοδήματα των πολιτών, καθώς ακόμη και σήμερα υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ περιοχών της Νότιας Ελλάδας και περιοχών της Βόρειας Ελλάδας. Επιπλέον, σύμφωνα με τους Artavanis et al. (2015) το φαινόμενο της φοροδιαφυγής εμφανίζεται σε όλο το γεωγραφικό εύρος της χώρας, με τις περιοχές εκτός αστικών κέντρων, κυρίως οι νησιωτικές να έχουν αυξημένα ποσοστά φοροδιαφυγής. Ουσιαστικά και στην έρευνα αυτή επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι η φοροδιαφυγή σχετίζεται τόσο με τις τουριστικές δραστηριότητες, όσο και με τα αστικά κέντρα, όπως είναι και εύλογο, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι εκεί συγκεντρώνεται και η μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα.

⁶ Σημείωση: Κατά τον χρόνο διεξαγωγή της έρευνας (2010), στο ελληνικό φορολογικό σύστημα υπήρχαν περισσότερες φοροαπαλλαγές και φοροελαφρύνσεις σε σχέση με σήμερα.

Μία ακόμη παράμετρος που σχετίζεται με την φοροδιαφυγή είναι η οικογενειακή κατάσταση του φυσικού προσώπου. Οι Matsaganis & Flevotomou (2010) υποστηρίζουν ότι, στους άγαμους, εμφανίζονται χαμηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής, ενώ στους έγγαμους με ή άνευ τέκνων, τα ποσοστά αυτά φαίνεται να είναι αυξημένα. Έτσι, στους άγαμους το ποσοστό των αδήλων εισοδημάτων ανέρχεται στο 7,2%, ενώ στους έγγαμους το ποσοστό αυτό ξεπερνά το 10%, φθάνοντας ακόμα και το 16,7% στους έγγαμους με τέσσερα παιδιά. Η διαφορά αυτή ενδέχεται να σχετίζεται και με τις υψηλότερες ανάγκες που παρουσιάζει μια οικογένεια ως προς τα εισοδήματα, σε σχέση με κάποιον που δεν διαθέτει οικογένεια και είναι άγαμος. Με βάση και πάλι τους Matsaganis & Flevotomou (2010) όταν αποκρύπτεται το 10% του εισοδήματος, τότε δημιουργούνται απώλειες στα κρατικά έσοδα που προσεγγίζουν το 26%. Στην Ελλάδα που προσπαθεί να ξεπεράσει την οικονομική κρίση ακόμη και σήμερα, οι απώλειες αυτές εσόδων θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές και κρίσιμες, καθώς στερούν ζωτικούς πόρους για την ανάπτυξη και την δημιουργία θέσεων απασχόλησης, καθώς επίσης και για τον μετριασμό των κοινωνικών ανισοτήτων.

Πιο πρόσφατα, η Ernst&Young (2016) σε έκθεσή της αναφέρει ότι με την απόκρυψη εισοδημάτων που υπόκεινται σε φορολογία εισοδήματος, δημιουργείται στρεβλή αντίληψη και για τον υπολογισμό άλλων φόρων, όπως είναι για παράδειγμα η εισφορά κοινωνικής αλληλεγγύης, η οποία ισχύει από το 2011 και υπολογίζεται επί του ετήσιου συνολικού καθαρού ατομικού εισοδήματος. Απόρροια της απόκρυψης αυτής είναι εκτός των άλλων και η διατήρηση της φορολογικής αδικίας, με συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών να καταβάλλουν σταθερά περισσότερους φόρους και άλλες αντίστοιχα να συνεισφέρουν στο ελάχιστο δυνατό, διαμορφώνοντας και μια αντίστοιχη νοοτροπία.

Ο πίνακας 4 παρουσιάζει το μη δηλωθέν εισόδημα ανάλογα με την πηγή εισοδήματος, τη γεωγραφική θέση που βρίσκεται ο φορολογούμενος, καθώς επίσης και τον τύπο οικογένειας, με βάση το δηλωθέν εισόδημα, όπως έχει διαμορφωθεί με

τη μελέτη των Matsaganis&Flevotomou (2010) και με βάση το πραγματικό δηλωθέν εισόδημα στη φορολογική διοίκηση.

Πίνακας 4: Μη δηλωθέν εισόδημα ανάλογα με την πηγή εισοδήματος, την γεωγραφική θέση, καθώς και τον τύπο οικογένειας

	Μερίδιο του πληθυσμού	Δηλωθέν εισόδημα στη Μελέτη (€)	Δηλωθέν Εισόδημα στη Δήλωση Φόρου Εισοδήματος (€)	Διαφορά
Πηγή εισοδήματος				
Μισθοί	41,5%	13.085	13.007	-0,6%
Συντάξεις	37,1%	7.960	7.960	0%
Γεωργία	6,3%	12.353	5.819	-52,9%
Αυτοαπασχολούμενοι	15,1%	19.327	14.616	-24,4%
Γεωγραφική θέση				
Κεντρική Αθήνα	39,2%	14.555	13.733	-5,6%
Βόρεια Ελλάδα	27,4%	11.152	9.859	-11,6%
Νότια Ελλάδα	22,7%	10.839	9.110	-16%
Νησιά	10,8%	11.534	9.991	-13,4%
Τύπος οικογένειας				
Άγαμοι	35,5%	9.970	9.252	-7,2%
Γυναίκες	20,4%	8.753	8.414	-3,9%
Άνδρες	15,1%	11.611	10.383	-10,6%
Έγγαμοι χωρίς παιδιά	34,5%	11.310	10.136	-10,4%
Έγγαμοι με ένα παιδί	12,5%	16.250	14.446	-11,1%
Έγγαμοι με δύο παιδιά	13,7%	17.034	15.133	-11,2%
Έγγαμοι με τρία παιδιά	3,1%	17.042	14.818	-13,1%
Έγγαμοι με περισσότερα από τέσσερα παιδιά	0,6%	17.225	14.348	-16,7%

Πηγή: Matsaganis & Flevotomou (2010)

Από τον πίνακα 4, προκύπτει ότι υπάρχει σημαντική απόκλιση μεταξύ του εισοδήματος όπως προέκυψε από την έρευνα των Matsaganis & Flevotomou (2010) και του δηλωθέντος εισοδήματος στη φορολογική διοίκηση, με βάση την πηγή εισοδήματος. Ειδικότερα, εμφανίζεται υψηλή απόκλιση στα εισοδήματα από τη γεωργία και στους αυτοαπασχολούμενους κατά 25% περίπου. Τα ποσοστά απόκλισης

που αφορούν μισθούς και συντάξεις θεωρούνται αμελητέα, καθώς οι μισθοί δηλώνονται απευθείας από τους εργοδότες και θεωρείται εξαιρετικά δύσκολο να αποκρυφθούν. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι φοροδιαφυγή μπορεί να υπάρξει κυρίως στις πρόσθετες οικονομικές παροχές, όπως είναι για παράδειγμα κάποιες παροχές σε είδος που δίνονται προς τους εργαζόμενους, είτε σε κάποια μόνους τα οποία μπορεί να συνδέονται με την παραγωγικότητα των εργαζομένων. Όσον αφορά την γεωγραφική κατανομή της απόκρυψης εισοδημάτων, διαπιστώνουμε υψηλό ποσοστό απόκλισης, που ξεπερνά το 13% στη νησιωτική Ελλάδα, ενώ το υψηλότερο ποσοστό 16%, όπως έχει διαμορφωθεί είναι στη Νότια Ελλάδα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μικρότερη απόκρυψη εισοδημάτων φαίνεται να υπάρχει στις άγαμες γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες της ίδιας κατηγορίας.

Μισθωτοί

Όπως έχει αναφερθεί ανωτέρω, το ποσοστό απόκρυψης των εισοδημάτων από μισθωτές υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα χαμηλό και κυμαίνεται μεταξύ 0,5-1%. Τα ποσοστά αυτά θεωρούνται ότι κινούνται σε φυσιολογικά επίπεδα, καθώς οι αποδοχές των εργαζομένων δηλώνονται απευθείας από τον εργοδότη στις φορολογικές αρχές, είτε ο μισθωτός απασχολείται στον δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, η Βασαρδάνη (2011) αναφέρει ότι, ιδίως σε μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις υπάρχουν υποψίες ότι γίνεται κάποιου είδους συνεννόηση μεταξύ του εργαζομένου και του εργοδότη, αναφορικά με την απόκρυψη μέρους της αμοιβής έτσι ώστε να αποφεύγουν οι εργοδότες την καταβολή ασφαλιστικών εισφορών, ενώ ο εργαζόμενος να μην πληρώνει τον ανάλογο φόρο εισοδήματος.

Με βάση έρευνα που πραγματοποίησε το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας σε 22.000 ιδιωτικές επιχειρήσεις το 2010, διαπιστώθηκε ότι ένα ποσοστό της τάξεως του 25% των εργαζομένων δεν ήταν δηλωμένοι στους ασφαλιστικούς και φορολογικούς φορείς (Matsaganis , 2011). Τα επόμενα χρόνια, τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν επιδείνωση, καθώς για το έτος 2013, περίπου το 40% των εργαζομένων στις

επιχειρήσεις που ελέγχθηκαν από το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας φαίνεται να είναι ανασφάλιστοι ή να εργάζονται αδήλωτοι. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας η αδήλωτη εργασία παρουσιάζει υψηλότερα ποσοστά, όπως είναι για παράδειγμα ο τομέας του τουρισμού ή ο τομέας των κατασκευών (Matsaganis & Flevotomou , 2010). Ωστόσο, κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, φαίνεται να αυξάνονται διαρκώς τα μέτρα για την αντιμετώπιση της ανασφάλιστης εργασίας, καθώς επίσης και οι επιπτώσεις προς τις επιχειρήσεις που απασχολούν ανασφάλιστους εργαζομένους.

Φυσικά πρόσωπα με υψηλά εισοδήματα

Στην διεθνή βιβλιογραφία εξετάζεται η περίπτωση των φυσικών προσώπων που έχουν υψηλά εισόδημα, καθώς διαπιστώνεται ότι υπάρχει σχέση μεταξύ των εισοδημάτων αυτών και της εκδήλωσης φοροδιαφυγής. Ειδικότερα, οι Matsaganis & Flevotomou (2010) αναφέρουν ότι οι έχοντες υψηλά εισοδήματα φοροδιαφεύγουν λιγότερο σε σχέση με αυτούς που έχουν χαμηλότερα εισοδήματα. Ωστόσο, άλλες μελέτες απόψεις υποστηρίζουν ότι όσοι έχουν υψηλά εισοδήματα, δεν δείχνουν την αντίστοιχη προθυμία να συμμορφωθούν με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα, σε μελέτη που έγινε την περίοδο 2004-2005, τα φυσικά πρόσωπα που είχαν υψηλότερα εισοδήματα φοροδιέφευγαν περισσότερο, ενώ το ποσοστό του εισοδήματος που δεν δηλώνονταν στις αρχές προσέγγιζε το 15% (Matsaganis & Flevotomou , 2010).

Θα πρέπει να τονισθεί ότι οι έχοντες υψηλά εισοδήματα συνήθως έχουν δυνατότητες να φοροαποφύγουν, εν αντιθέσει με αυτούς που έχουν χαμηλότερα εισοδήματα που φοροδιαφεύγουν. Στους τρόπους φοροαποφυγής συγκαταλέγεται η ίδρυση εξωχώριων εταιρειών, η ίδρυση εταιρειών «χωρίς υπόσταση», καθώς και διαφόρων άλλων νομικών οντοτήτων, έτσι ώστε να μπορούν να φορολογούνται σε φορολογικούς παραδείσους με πολύ μικρούς φορολογικούς συντελεστές και μηδενικούς ουσιαστικά ελέγχους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 8% της περιουσίας των φορολογούμενων σε διεθνές επίπεδο βρίσκεται σε φορολογικούς

παραδείσους (Gravelle , 2015). Πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως για παράδειγμα η Γαλλία, έδωσαν έμφαση στην φορολογία των φυσικών προσώπων με μεγάλα εισοδήματα, καθώς επίσης και στην αντιμετώπιση πρακτικών φοροδιαφυγής από αυτούς.

Στην Ελλάδα οι συνηθέστερες μέθοδοι που χρησιμοποιούν οι έχοντες υψηλότερα εισοδήματα είναι η μεταβίβαση ακινήτων σε εξωχώριες εταιρείες, ωστόσο σε αυτά τα ακίνητα επιβάλλεται ένας φόρος που ουσιαστικά εν μέρει λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας. Επίσης, μια ακόμη συνηθισμένη πρακτική είναι η αλλαγή φορολογικής κατοικίας που ορισμένες φορές γίνεται με τεχνητά μέσα, όπως για παράδειγμα η απόκτηση μιας εικονικής φορολογικής κατοικίας (διαΝΕΟσις , 2017).

3.2 Εμπειρική διερεύνηση της φοροδιαφυγής σε άλλες χώρες της Ε.Ε.

Οι φορολογικοί συντελεστές που εφαρμόζονται από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο για φυσικά, όσο και για νομικά πρόσωπα, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών. Οι διαφορές αυτές οφείλονται στην οργάνωση της οικονομίας τους, στην δομή της δημόσιας διοίκησης που έχουν, καθώς επίσης και στην αποτελεσματικότητα των θεσμών τους. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι σε πολλές χώρες, που υπάρχουν αναπτυγμένοι και αποτελεσματικοί θεσμοί, οι φορολογικοί συντελεστές παραμένουν σταθεροί για αρκετά χρόνια, εντασσόμενοι σε μια ευρύτερη πολιτική προσέλκυσης επενδύσεων, αλλά και κατανομής των δημοσίων πόρων.

Στο διάγραμμα 4 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι συντελεστές φορολογίας των εταιριών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για το έτος 2016. Από το διάγραμμα 4 προκύπτει ότι ο υψηλότερος πραγματικός μέσος συντελεστής φορολογίας των εταιριών κρατών μελών της Ε.Ε. είναι στη Γαλλία που κυμαίνεται στο 38,4%, ενώ ο χαμηλότερος στη Βουλγαρία, στο 9%. Ακόμη, άλλες χώρες με

χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές είναι η Κύπρος, η Ρουμανία, η Σλοβενία, ενώ χώρες με υψηλούς φορολογικούς συντελεστές η Ισπανία, το Βέλγιο κτλ. Ουσιαστικά, διαπιστώνεται ότι πολλά νέα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως για παράδειγμα είναι η Ρουμανία και η Κύπρος, διαθέτουν χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές, επιδιώκοντας να προσελκύσουν κεφάλαια, κάτι που φαίνεται να επιτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό. Βέβαια, η κάθε χώρα έχει διαφορετική δομή στην οικονομία της, προσαρμόζοντας αντίστοιχα τους φορολογικούς συντελεστές, τόσο στην επενδυτική της πολιτική, όσο και στις ανάγκες που αφορούν τα δημόσια έσοδα. Σημαντικός παράγοντας για την διαμόρφωση των φορολογικών συντελεστών συνιστά και η εισπραξιμότητα που επιτυγχάνει η κάθε χώρα.

Διάγραμμα 4: Πραγματικοί μέσοι συντελεστές φορολογίας εταιρειών των κρατών μελών της Ε.Ε. (%) για το έτος 2016

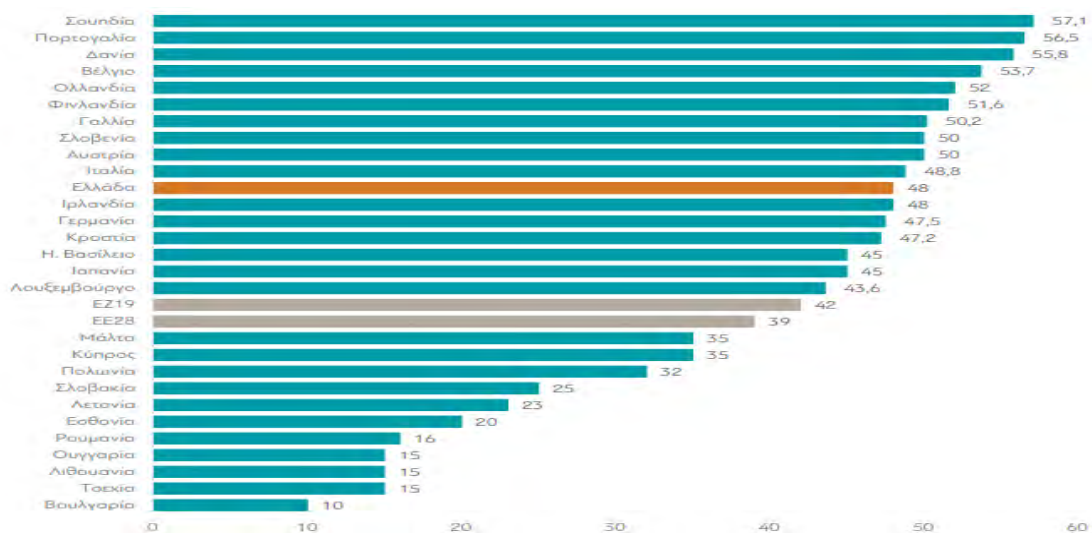

Πηγή: ZEW (2016)

Σημαντικές αποκλίσεις διαπιστώνονται και στους ανώτερους συντελεστές φορολογίας φυσικών προσώπων για το έτος 2016 (διάγραμμα 4). Στην πρώτη θέση με 57,1% βρίσκεται η Σουηδία, ενώ ακολουθούν με μικρή διαφορά η Πορτογαλία και η Δανία. Από την άλλη, τον χαμηλότερο ανώτερο φορολογικό συντελεστή φορολογίας φυσικών προσώπων έχει η Βουλγαρία που είναι 10%, ενώ σε χαμηλά επίπεδα κυμαίνεται ο φορολογικός αυτός συντελεστής στη Τσεχία, στη Λιθουανία και στην Ουγγαρία. Θα πρέπει να επισημάνουμε ακόμη ότι στην Ελλάδα ο ανώτερος

συντελεστής φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων για το έτος 2016 ήταν 48%, 9 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο των 28 κρατών μελών. Στο διάγραμμα 5 που ακολουθεί παρουσιάζονται αναλυτικά οι ανώτεροι φορολογικοί συντελεστές φορολογίας φυσικών προσώπων ανά κράτος μέλος. Ενδιαφέρον έχει να σταθούμε στις χώρες που εφαρμόζουν flat tax, έχοντας φορολογικό συντελεστή 15%, γεγονός που εκτός από την πιθανή αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, δύναται να συμβάλλει και στην προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων και στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Διάγραμμα 5: Ανώτερος συντελεστής φορολογίας φυσικών προσώπων (%) για το έτος 2016

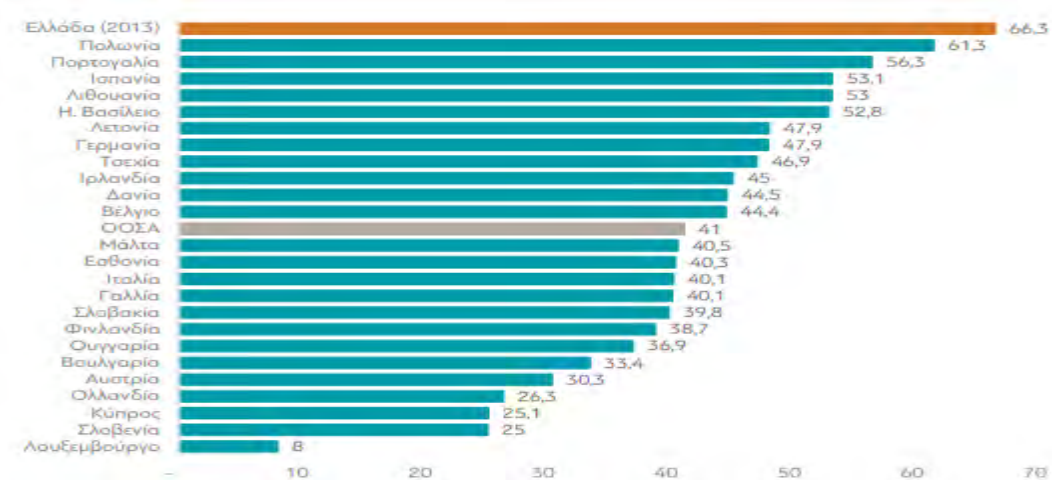

Πηγή: IOBE-διαNEOσις (2018)

Το διάγραμμα 6 που ακολουθεί αποτυπώνει το ποσοστό των εργαζομένων σε διοικητικές υπηρεσίες, όπως είναι η Διεύθυνση Ανθρώπινου Δυναμικού, η Διεύθυνση Οργάνωσης κτλ. καθώς και το ποσοστό των εργαζομένων στην είσπραξη συλλογή φόρων επί του συνόλου των εργαζομένων στη φορολογική διοίκηση. Τα στοιχεία για την Ελλάδα προέρχονται από την έκθεση Tax Administration του 2015 που αφορούν στοιχεία του 2013. Όπως διαπιστώνουμε, το μεγαλύτερο ποσοστό βρίσκεται στην Ελλάδα, όπου ουσιαστικά, 2 στους 3 εργαζόμενους της φορολογικής διοίκησης εργάζονται σε διοικητικές υπηρεσίες και στην είσπραξη των συλλογή φόρων, με

βάση τα αποτελέσματα που υπήρχαν το 2016 χωρίς να έχει υπάρξει κάποια σημαντική μεταβολή από τότε. Από την άλλη, στο Λουξεμβούργο, μόλις το 8% των εργαζομένων της φορολογικής διοίκησης απασχολείται στο τομέα της είσπραξης των φόρων. Η απασχόληση μεγάλου αριθμού εργαζομένων σε διοικητικές υπηρεσίες και στην είσπραξη φόρων υποδηλώνει ότι δεν υπάρχει επαρκές προσωπικό για την διενέργεια των αναγκαίων φορολογικών ελέγχων. Ωστόσο, η διαρκής εξέλιξη της τεχνολογίας δύναται να λειτουργήσει ιδιαίτερα θετικά προς την «απελευθέρωση» ανθρώπινου δυναμικού από διοικητικές διευθετήσεις υποθέσεων και έτσι θα μπορεί το προσωπικό αυτό να ασχοληθεί εκτενέστερα με τους φορολογικούς ελέγχους.

Διάγραμμα 6: Ποσοστό εργαζομένων στις διοικητικές υπηρεσίες και στην συλλογή φόρων επί του συνόλου των εργαζομένων της φορολογικής διοίκησης

Πηγή: IOBE-διαNEOσις (2018)

Ιδιαίτερα μνεία θα πρέπει να κάνουμε στον Φόρο Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.) που ισχύει στις Ευρωπαϊκές χώρες, ο οποίος εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 1967, έτσι ώστε να υπάρχει μία όσο το δυνατόν καλύτερη εναρμόνιση των έμμεσων φόρων στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα κράτη μέλη ενσωμάτωσαν τον Φ.Π.Α. σταδιακά στην δική τους νομοθεσία. Σήμερα, ο Φ.Π.Α. παρουσιάζει διαφορές μεταξύ των χωρών, όπου επικρατούν υψηλοί και χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές Φ.Π.Α., ενώ σε κάποιες χώρες σε ορισμένα προϊόντα δεν επιβάλλεται καθόλου Φ.Π.Α. (Φινοκαλιώτης & Μπάρμπας, 2011).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι και οι διαφορές που υπάρχουν στον Φ.Π.Α. αποτελούν παράγοντα προσέλκυσης ή αποφυγής επενδύσεων, καθώς ο φόρος αυτός δημιουργεί επιβαρύνσεις στις επιχειρήσεις, επιδρώντας στα επίπεδα ανταγωνιστικότητας αυτής.

Ο πίνακας 5, παρουσιάζει τους συντελεστές Φ.Π.Α., όπως αυτοί ίσχυαν την 1^η Ιανουαρίου του 2018 έως και την 01/01/2020 στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πίνακας 5: Συντελεστής Φ.Π.Α. στην Ε.Ε. που ίσχυαν από 1/1/2018 έως 01/01/2020

Κράτη Μέλη	Υπερμειωμένος Φ.Π.Α.	Μειωμένος ⁷ Φ.Π.Α.	Βασικός Φ.Π.Α. 2018	Βασικός Φ.Π.Α. 2020	Parking Rate
Αυστρία	-	10/13	20	20	13
Βέλγιο	-	6/12	21	21	12
Βουλγαρία	-	9	20	20	-
Γαλλία	2,1	5,5/10	20	20	-
Γερμανία	-	7	19	19	-
Δανία	-	-	25	25	-
Ελλάδα	-	6/13	24	24	-
Εσθονία	-	9	20	20	-
Ηνωμένο Βασίλειο	-	5	20	20	-

⁷ Ο μειωμένος ΦΠΑ διαφοροποιείται μεταξύ των χωρών μελών ανάλογα με τα προϊόντα. Για παράδειγμα στην Ελλάδα υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των φαρμάκων και των άλλων προϊόντων πρώτης ανάγκης, τα οποία επίσης υπάγονται στο μειωμένο καθεστώς ΦΠΑ.

Ιρλανδία	4,8	9/13,5	23	23	13,5
Ισπανία	4	10	21	21	-
Ιταλία	4	5/10	22	22	-
Κροατία	-	5/13	25	25	-
Κύπρος	-	5/9	19	19	-
Λετονία	-	12	21	21	-
Λιθουανία	-	5/9	21	21	-
Λουξεμβούργο	3	8	17	17	14
Μάλτα	-	5/7	18	18	-
Ολλανδία	-	6	21	21	-
Πολωνία	-	5/8	23	23	-
Πορτογαλία	-	6/13	23	23	13
Ρουμανία	-	5/9	19	19	-
Σλοβακία	-	10	20	20	-
Σλοβενία	-	9,5	22	22	-
Σουηδία	-	6/12	25	25	-
Τσεχία	-	10/15	21	21	-
Φιλανδία	-	10/14	24	24	-

Πηγή: European Commission (2018)

Οι χώρες της ΕΕ με τους υψηλότερους κανονικούς συντελεστές ΦΠΑ είναι η Δανία, Κροατία, Σουηδία με 25%, η Ελλάδα και η Φιλανδία με 24%, καθώς και η Ιρλανδία η Πολωνία και η Πορτογαλία με 23%. Το Λουξεμβούργο εισπράττει τον χαμηλότερο κανονικό συντελεστή ΦΠΑ σε 17%, ακολουθούμενη από τη Μάλτα 18%.

Επίσης ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ εφαρμόζουν ένα ποσοστό στάθμευσης “parking rate” σε ορισμένα προϊόντα και υπηρεσίες. Συγκεκριμένα την 1^η Ιανουαρίου 1991, υιοθετήθηκε η οδηγία 92/77/ΕΟΚ (αφορούσε βασικές οδηγίες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται ο ΦΠΑ στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο), ορισμένες χώρες της ΕΕ εφαρμόζουν μειωμένους, υπερβολικά μειωμένους ή μηδενικούς συντελεστές σε αγαθά ή υπηρεσίες που δεν προσδιορίζονται από τους νέους κανονισμούς ως υπαγόμενες στις κατηγορίες μηδενικού ή μειωμένου συντελεστή. Για τον λόγο της ομαλούς μετάβασης από τον μειωμένο συντελεστή σε κανονικό για τα αγαθά και τις υπηρεσίες αυτές, επιτρέπεται στις χώρες να καθορίζουν ένα ποσοστό στάθμευσης μεταξύ 12% και του κανονικού συντελεστή ΦΠΑ της χώρας αυτής. Σκοπός ήταν η σταδιακή κατάργηση του εν λόγω ποσοστού, αλλά έως και σήμερα δεν έχει επιτευχθεί σε όλες τις χώρες αυτή η απόφαση.

Παρακάτω περιγράφονται οι χώρες που από την 1^η Ιανουαρίου 2015 που εξακολουθούν να εφαρμόζουν ένα “ποσοστό στάθμευσης” και ποιες προμήθειες ισχύουν για:

- Βέλγιο (12%), αφορά ορισμένα ενεργειακά προϊόντα καθώς και ορισμένα ελαστικά
- Ιρλανδία (13,5%), ενέργεια για θέρμανση και φωτισμό, προμήθεια ακίνητης περιουσίας, επισκευή και συντήρηση κινητών αγαθών, υπηρεσίες που σχετίζονται με τον καθημερινό καθαρισμό ακίνητης περιουσίας, υπηρεσίες σχετικά με την φροντίδα του ανθρώπινου σώματος, ορισμένες τουριστικές υπηρεσίες, υπηρεσίες σχετικές με τη φωτογραφία, έργα τέχνης και αντίκες, βραχυπρόθεσμη μίσθωση, σχολές οδηγών.

- Λουξεμβούργο (14%), ορισμένα κρασιά, στερεά ορυκτά καύσιμα, προϊόντα πλύσης και καθαρισμού, θέρμανση, κλιματισμός κ.α
- Αυστρία (12%), οίνος από γεωργική παραγωγή που πραγματοποιείται από τον παραγωγό γεωργό.
- Πορτογαλία (13%), κρασί, γεωργικά εργαλεία και σκεύη, ντίζελ για χρήση στη γεωργία.

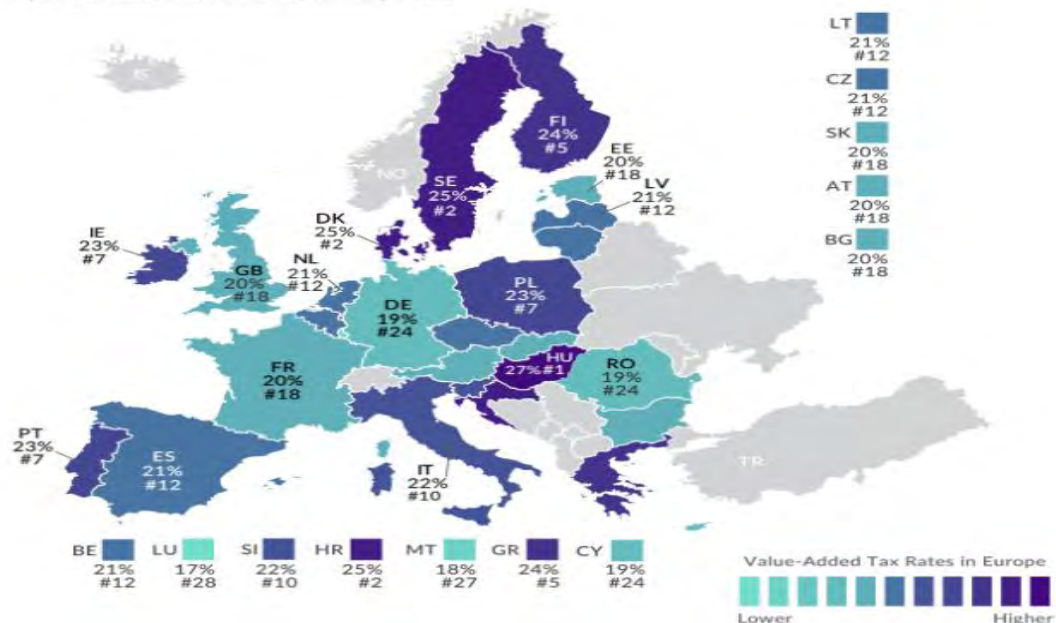
European Commission (2019)., “VAT rates applied in the Member States of the European Union”.

https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

Συντελεστής Φ.Π.Α. σε χώρες της Ε.Ε. που ίσχυαν την 01/01/2020

VAT Rates in Europe

Value-Added Tax (VAT) Rates in European Union Countries, as of January 2020

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Φόροι ΦΠΑ",

https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/vat-rates_en

Σε μια πιο διευρυμένη όψη της Ευρώπης και με τη βοήθεια του παραπάνω χάρτη απεικονίζοντας τον Φόρο προστιθέμενης Αξίας με περισσότερα δεδομένα η ανάλυση έχει ως εξής:

Η Ουγγαρία (27%), η Κροατία, η Δανία και η Σουηδία (25%). Το Λουξεμβούργο εξακολουθεί να εισπράττει τον χαμηλότερο κανονικό συντελεστή ΦΠΑ σε 17%, ακολουθούμενη από τη Μάλτα (18%), την Κύπρο, τη Γερμανία και τη Ρουμανία (19%). Ο μέσος κανονικός συντελεστής ΦΠΑ της ΕΕ είναι 21%, δηλαδή έξι ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερος από τον ελάχιστο κανονικό συντελεστή ΦΠΑ που απαιτείται από τους κανονισμούς της ΕΕ .

3.3 Διερεύνηση της παραοικονομίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα

Στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται το μέγεθος της παραοικονομίας, ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ε.Ε. για τα 28 κράτη μέλη, κατά την διάρκεια της περιόδου 2003 έως και 2014.

Πίνακας 6: Μέγεθος της παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση την περίοδο 2003-2014

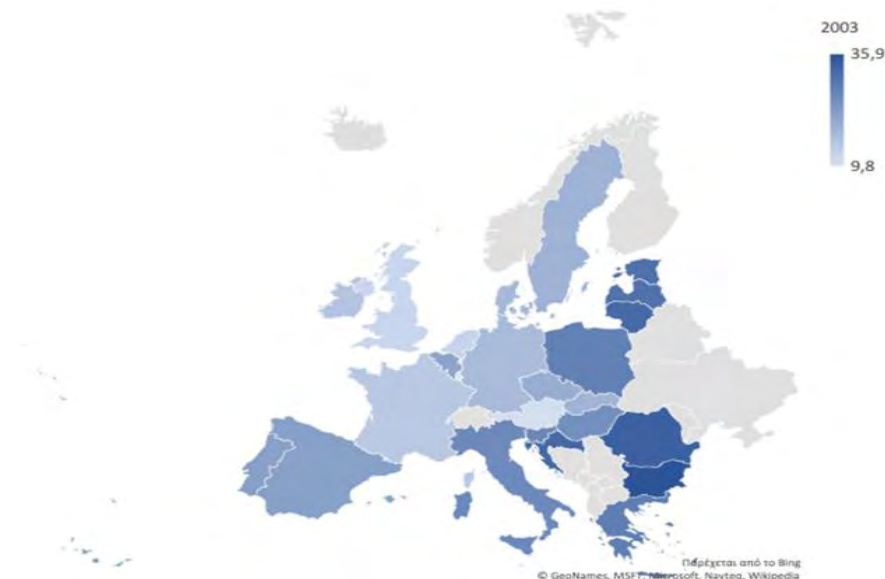
Χώρα	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Αυστρία	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,4	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8
Βέλγιο	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1
Βουλγαρία	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0
Κροατία	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0	28,4	28,0
Τσεχία	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,4	15,3
Δανία	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	13,0	12,8
Εσθονία	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1
Φιλανδία	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	13,0	12,9
Γαλλία	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	9,9	10,8
Γερμανία	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3	13,0	13,3

Ελλάδα	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	23,6	23,3
Ουγγαρία	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6
Ιρλανδία	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8
Ιταλία	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8
Λετονία	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7
Λιθουανία	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1
Λουξεμβούργο	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1
Μάλτα	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0
Ολλανδία	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2
Πολωνία	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5
Πορτογαλία	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7
Ρουμανία	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1

Σλοβενία	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5
Κύπρος	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7
Ισπανία	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5
Σλοβακία	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6
Σουηδία	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6
Ηνωμένο Βασίλειο	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6
EU-28	22,6	22,3	21,8	21,1	20,3	19,6	20,1	19,9	19,6	19,3	18,8	18,6

Πηγή: Schneider et al. (2015)

Τα δεδομένα του πίνακα 6 αποτυπώνονται στον χάρτη που ακολουθεί

Πηγή: Schneider et al. (2015)

Από τον πίνακα 6, διαπιστώνουμε ότι το μέγεθος της παραοικονομίας στην EU-28 βαίνει μειούμενο κατά την διάρκεια των ετών 2003-2014, με την συνολική πτώση να φθάνει τις τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες, τάση που επιβεβαιώνεται και για τις περισσότερες χώρες ξεχωριστά. Ωστόσο, διαπιστώνουμε και πολύ σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών, ως προς τα μεγέθη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Ειδικότερα, χώρες με χαμηλά ποσοστά παραοικονομίας και περαιτέρω τάση μείωσης είναι η Αυστρία, το Λουξεμβούργο, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία. Ενώ από την άλλη, τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας φαίνεται να εντοπίζονται στη Βουλγαρία, στην Κροατία, στη Ρουμανία, στη Λιθουανία, στη Λετονία, στην Κύπρο και στην Ελλάδα. Στην Ελλάδα, μεταξύ του 2003 και του 2014, η τάση είναι μειούμενη, παρουσιάζοντας μια σημαντική διαφορά της τάξεως του 5%. Για το 2014, η χώρα με το υψηλότερο ποσοστό παραοικονομίας ήταν η Βουλγαρία, που ξεπερνούσε το 30% και η χώρα με το μικρότερο ποσοστό ήταν η Αυστρία, με ποσοστό που προσέγγιζε το 8%.

Στον **πίνακα 7** που ακολουθεί αποτυπώνονται τα στοιχεία φοροδιαφυγής που αφορούν τα έτη 1999-2010 για τις 38 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ.

Χώρα	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Αυστραλία	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1	1	0,9	0,8	0,9
Αυστρία	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8
Βέλγιο	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1	1,1
Βουλγαρία	4,6	4,3	4,3	4,3	4,4	4,2	4	3,7	3,5	3,3	3	3,3
Καναδάς	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7
Χιλή	2,3	2,2	2,1	2,2	2,2	2,1	2,1	1,9	1,8	1,7	1,8	1,9
Κύπρος	3,5	3,2	3,1	3,2	3,3	3,2	3,1	2,9	2,8	2,6	2,4	2,5
Τσεχία	2	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,7	1,6	1,4	1,2	1,2	1,3
Δανία	2	1,9	1,9	1,9	2	1,9	1,8	1,7	1,6	1,3	1,3	1,5
Εσθονία		2,9	2,8	2,8	2,8	2,7	2,6	2,4	2,3	1,9	2,2	2,2
Φιλανδία	1,8	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,2	1,2	1,3
Γαλλία	1,3	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1	0,9	0,9	1
Γερμανία	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,1	1	0,9	0,9	1
Ελλάδα	2	2	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4	1,5
Ουγγαρία	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8	2,7	2,6	2,4	2,3	2,1	2	2,2
Ισλανδία	2,1	2	1,9	2	2,1	1,9	1,9	1,8	1,6	1,4	1,4	1,6
Ιρλανδία	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,7	1,6	1,5	1,6	1,6
Ιταλία	1,7	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	1,4
Κορέα	2,5	2,3	2,3	2,3	2,4	2,3	2,2	2,1	2	1,8	1,6	1,8
Λετονία	2,5	2,4	2,3	2,3	2,4	2,3	2,2	2	1,9	1,9	1,6	1,9
Λιθουανία	2,6	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,2	2	2	1,9	1,7	2
Λουξεμβούργο	1,1	1	1	1	1,1	1	1	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9
Μάλτα	3,6	3,4	3,3	3,4	3,5	3,5	3,4	3,2	3	2,8	2,6	3

Μεξικό	4,3	4	3,9	4,1	4,2	4	3,9	3,6	3,4	3,2	3,1	3,4
Ολλανδία	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2	1,1	1	1,2
Νέα Ζηλανδία	1,1	1	1	1	1	1	1	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
Νορβηγία	2	1,9	1,8	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7	1,6	1,4	1,4	1,6
Πολωνία	2,5	2,4	2,4	2,4	2,5	2,4	2,3	2,2	2	1,8	1,7	1,8
Πορτογαλία	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2	1,9	1,7	1,6	1,8
Ρουμανία	2,8	2,6	2,5	2,6	2,6	2,5	2,4	2,2	2,1	2	1,8	2,1
Σλοβακία	2	1,9	1,8	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,3	1,2	1,4
Σλοβενία	3	2,9	2,8	2,9	2,9	2,8	2,7	2,5	2,4	2,1	2	2,2
Ισπανία	1,4	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1
Σουηδία	2	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,6	1,5	1,4	1,4	1,5
Ελβετία	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,7
Τουρκία	3,4	3,1	3,2	3,2	3,2	3,1	2,9	2,7	2,5	2,3	2,3	2,5
Ηνωμένο Βασίλειο	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	1	1	1
ΗΠΑ	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Πηγή: Schneider et al. (2015)

Από τον παραπάνω πίνακα που παρατίθεται διαπιστώνεται ότι ορισμένα κράτη διατηρούν την φοροδιαφυγή σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα διαχρονικά, γεγονός που σχετίζεται με τους θεσμούς που έχουν αναπτύξει, αλλά και με το φορολογικό σύστημα, το οποίο είναι διαφανές και σταθερό και δεν υπόκειται σε διαρκείς μεταβολές. Τέτοια κράτη για παράδειγμα είναι οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και η Ελβετία. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι ορισμένα άλλα κράτη, παρά το ότι δεν είχαν ιδιαίτερη παράδοση στην διαμόρφωση θεσμών και είναι ουσιαστικά νέα, κατάφεραν και περιόρισαν κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών τα επίπεδα φοροδιαφυγής. Τέτοιες χώρες είναι για παράδειγμα η Ρουμανία και

η Πορτογαλία. Ο περιορισμός αυτός των επιπέδων της φοροδιαφυγής φαίνεται να σχετίζεται τόσο με την διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, όσο και με την εφαρμογή αντίστοιχων πολιτικών, αλλά και με τους μηχανισμούς ελέγχου, οι οποίοι συνέβαλαν στην φορολογική συμμόρφωση των επιχειρήσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη τα υψηλά επίπεδα φοροδιαφυγής τα οποία επικρατούν στην Ελλάδα, τα οποία είναι εφάμιλλα με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, κρίνεται αναγκαία η αντιμετώπιση του φαινομένου, έτσι ώστε να αυξηθούν τα έσοδα του κράτους, αλλά και να υπάρξει μια περισσότερο δίκαιη φορολογική πολιτική που δεν θα πλήττει τους φορολογούμενους. Ταυτόχρονα, η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής με έμφαση τον μακροπρόθεσμο ορίζοντα, αναμένεται να μπορεί να λειτουργήσει ως τρόπος προσέλκυσης επενδύσεων και συνεπώς να υπάρξει αναπτυξιακή δυναμική στην χώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Προτάσεις για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής

4.1 Προτάσεις σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο

Οι προτάσεις για την πάταξη και περιορισμό της φοροδιαφυγής μπορούν να διακριθούν σε βραχυπρόθεσμο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο. Εφαρμόζοντας τα μέτρα αυτά, αναμένεται να υπάρξει αύξηση των εσόδων, ενώ συνάμα μπορούν να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την οικονομική και συνάμα κοινωνική ευημερία (Ernst & Young,2016). Μια πρώτη κίνηση που μπορεί να γίνει για την μείωση της φοροδιαφυγής είναι η μείωση των συντελεστών φορολόγησης, καθώς επίσης και η μη καταβολή έκτακτων φόρων. Κατά γενική ομολογία, όσο υψηλότεροι είναι οι

φορολογικοί συντελεστές, τόσο μεγαλύτερο είναι και το όφελος του φορολογούμενου να φοροδιαφύγει, ενώ σύμφωνα με το IMF (2015), μια αύξηση του φορολογικού συντελεστή κατά 10%, δύναται να επιφέρει μείωση των εσόδων κατά 8% περίπου. Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι έπειτα από τις μεταβολές που έγιναν κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών στο φορολογικό σύστημα, οι φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα βρίσκονται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, σε σχέση και με τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ, ενώ το ίδιο ισχύει και για τον Φ.Π.Α. αλλά και για τον συντελεστή φορολογίας εισοδήματος (OECD,2016).⁸

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στην καμπύλη Laffer, σύμφωνα με την οποία, υπάρχει μια σχέση αντιστρόφως ανάλογη μεταξύ των εσόδων και των φορολογικών συντελεστών, καθώς με την αύξηση των φορολογικών συντελεστών έπειτα από κάποιο συγκεκριμένο επίπεδο, περιορίζονται τα δημόσια έσοδα από ένα ύψος φορολογικού συντελεστή και πάνω. Κατά την διάρκεια των ετών όπου η χώρα βρέθηκε σε καθεστώς δημοσιονομικής προσαρμογής, υπήρξαν αρκετές αποτυχημένες αυξήσεις φορολογικών συντελεστών, οι οποίες εν τέλει δεν συνοδεύτηκαν από την αύξηση των αντίστοιχων εσόδων. Τέτοια παραδείγματα αυτών των φόρων ήταν η αύξηση στον φόρο των καπνικών προϊόντων, καθώς επίσης και η αύξηση του πετρελαίου θέρμανσης. Επιπροσθέτως, είναι αρκετά σύνηθες όταν αυξάνονται οι φορολογικοί συντελεστές να απομακρύνονται επιχειρήσεις, οι οποίες κατευθύνονται προς περιοχές όπου υπάρχουν περισσότερο ευνοϊκά φορολογικά καθεστάτα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά το έτος 2006, μόνο πεντακόσιοι φορολογούμενοι που διέθεταν ιδιαίτερα υψηλά εισοδήματα, αποχώρησαν από την Γαλλία, δημιουργώντας επιπτώσεις στα φορολογικά έσοδα (Ernst & Young,2015).

Ωστόσο, ένα περισσότερο άμεσο μέτρο είναι η αύξηση των φορολογικών ελέγχων και η μετάδοση ενός μηνύματος προς τους φορολογούμενους και τις επιχειρήσεις, ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί να γίνει φορολογικός έλεγχος με τις συνέπειες να είναι αυστηρές και να επηρεάζουν και τα ίδια τα πρόσωπα, αλλά και τα

⁸ Όταν γράφονταν η παρούσα εργασία, βρίσκονταν σε εξέλιξη διαδικασία μεταβολής του φορολογικού συστήματος, παρουσιάζοντας μεταβολές κυρίως στον εισαγωγικό φορολογικό συντελεστή.

λνομικά πρόσωπα στα οποία εντοπίζονται πρακτικές φοροδιαφυγής. Η αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων αποτυπώθηκε στην μελέτη του Tagkalakis (2014), σύμφωνα με τον οποίο για κάθε 1% αύξηση των φορολογικών ελέγχων, προκύπτει μια μείωση του αριθμού των φορολογικών παραβατών σε ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ 0,3-0,4%.

Κίνητρα εκπτώσεων και επιβραβεύσεων

Έκπτωση επί της αξίας των συναλλαγών που πραγματοποιούνται

Η συγκεκριμένη πρακτική αφορά τις εκπτώσεις που γίνονται στον καταναλωτή, είτε στην πραγματοποίηση μιας αγοράς, είτε σε κάποιο μελλοντικό χρόνο, αρκεί οι αγορές αυτές να έχουν πραγματοποιηθεί μέσω της χρήσης ενός οποιοδήποτε είδους κάρτας, που ανήκουν στις κατηγορίες που αναφέρθηκαν (χρεωστική, πιστωτική, προπληρωμένη). Επιπλέον, η έκπτωση αυτή, δύναται να λάβει τη μορφή επιστροφής σε λογαριασμό του πελάτη, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Υπουργείο Οικονομικών έχει θέσει στα σχέδιά του την θέσπιση της επιστροφής ενός μέρους των ποσών τα οποία πληρώνονται με την χρήση κάρτας σε επαγγελματίες που παραδοσιακά φοροδιαφεύγουν, έχοντας ως στόχο να σταματήσουν να εκδίδουν χειρόγραφες αποδείξεις και να περνούν όλες τις πληρωμές σε ηλεκτρονική μορφή (IOBE, 2018).

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναφερθεί ότι και οι ιδιωτικές τράπεζες έχουν προχωρήσει στην θέσπιση επιβραβευτικών προγραμμάτων, όπως είναι το Go4more από την Εθνική Τράπεζα, τα yellows από την Τράπεζα Πειραιώς, το Alpha Bonus από την Alpha Bank, καθώς και το πρόγραμμα € επιστροφής € από την τράπεζα Eurobank. Για να συμμετέχει κάποιος στα συγκεκριμένα προγράμματα θα πρέπει να είναι κάτοχος μιας κάρτας των συγκεκριμένων τραπεζών και να προβαίνει σε χρήση της κάρτας αυτής, ακόμα και από το e-banking, καθώς έτσι καταφέρνει και συγκεντρώνει πόντους. Εν συνεχεία, οι πόντοι αυτοί εξαργυρώνονται αφενός σε συμβεβλημένες επιχειρήσεις, υπό την μορφή έκπτωσης, ή ακόμα και υπό τη μορφή

απαλλαγής πληρωμής εφόσον έχουν συγκεντρωθεί οι αναγκαίοι πόντοι, αφετέρου δε ως έκπτωση σε ασφαλιστήρια συμβόλαια που πιθανό να έχει συνάψει ο κάτοχος της κάρτας με την τράπεζα, για την μείωση των δανείων που κατέχει, για την παροχή δωρεάν αεροπορικών μιλίων κτλ.

Με τον τρόπο αυτό, τα πιστωτικά ιδρύματα, μπορούν και επιβραβεύουν τους πελάτες τους, ωθώντας τους στην όλο και συχνότερη χρήση της κάρτας, μειώνοντας παράλληλα το κόστος για τις ίδιες. Ουσιαστικά, μειώνονται τα κόστη διαμεσολάβησης, όπως είναι για παράδειγμα τα κόστη των χρηματοποστολών, των υπαλλήλων που θα ασχολούνταν με τις συγκεκριμένες εργασίες, κτλ. Αξίζει να σημειωθεί ότι τελευταία έχουν καθιερωθεί παρόμοια προγράμματα επιβραβεύσεων και για τους ίδιους τους επιχειρηματίες οι οποίοι κερδίζουν πόντους ανάλογα με τον αριθμό των καρτών που θα περάσουν από τα τερματικά τους POS (IOBE, 2018).

Επιδότηση τερματικών POS και προμηθειών Ορισμός ηλεκτρονικών πληρωμών

Λαμβάνοντας υπόψη τα όσα αναφέρονται στην βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, μπορούν να πραγματοποιηθούν οι ακόλουθες πληρωμές χωρίς την χρήση μετρητών (IOBE, 2018) :

- Με χρεωστική κάρτα, όπου πρόκειται για μια κάρτα που εκδίδεται από κάποιο πιστωτικό ίδρυμα και είναι συνδεδεμένη, είτε με έναν, είτε με περισσότερους λογαριασμούς του πελάτη. Η κάρτα αυτή χρησιμοποιείται είτε για την ανάληψη μετρητών από το ATM, είτε για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών μέσω της χρήσης τερματικών μηχανημάτων POS. Με την χρήση της χρεωστικής κάρτας, μεταφέρεται άμεσα το ποσό που έχει χρεωθεί από τον λογαριασμό του κατόχου στον εκάστοτε επιχειρηματικό λογαριασμό.
- Με πιστωτική κάρτα: Ο κάτοχος της πιστωτικής κάρτας μπορεί να πραγματοποιήσει αγορές και αναλήψεις μετρητών, μέχρις ότου φθάσει ένα συγκεκριμένο όριο το οποίο και έχει προεγκριθεί από το αντίστοιχο πιστωτικό ίδρυμα. Το όριο αυτό προσδιορίζεται ανάλογα με την πιστοληπτική ικανότητα

του κατόχου, ενώ το ποσό με το οποίο χρεώνεται η πιστωτική κάρτα μπορεί να εξοφληθεί είτε εξ' ολοκλήρου, είτε τμηματικά σε δόσεις και ανάλογα με το υπόλοιπο το οποίο δεν εξοφληθεί υπολογίζονται και οι αντίστοιχοι τόκοι.

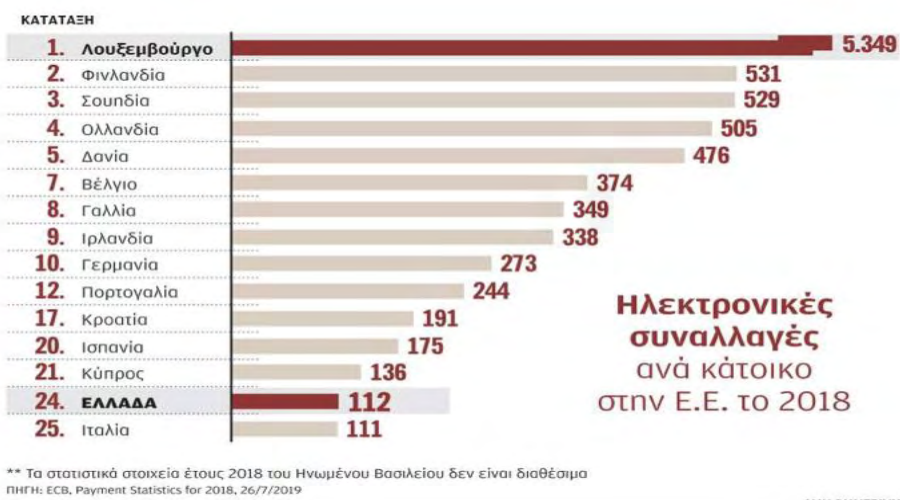
- Μεταφορά πίστωσης: Μέσω της συγκεκριμένης διαδικασίας, ο εντολές δίνει εντολή χρέωσης του λογαριασμού του στην τράπεζά του, ζητώντας να πιστωθεί ο λογαριασμούς κάποιου άλλου, είτε στο ίδιο πιστωτικό ίδρυμα, είτε σε κάποιο διαφορετικό. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη μεταφορά μπορεί να γίνει ηλεκτρονικά από τον ίδιο τον πελάτη, είτε με την χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή (internet banking), είτε με την χρήση κινητού τηλεφώνου (mobile banking).
- Ηλεκτρονικό χρήμα (e-money): Λαμβάνοντας υπόψη την Ευρωπαϊκή Οδηγία 2009/110/EK, «ως ηλεκτρονικό χρήμα μπορεί να οριστεί οποιαδήποτε αποθηκευμένη σε ηλεκτρονικό ή και μαγνητικό απόθεμα νομισματική αξία, αντιπροσωπευόμενη από απαίτηση έναντι του εκδότη ηλεκτρονικού χρήματος, έχει εκδοθεί κατόπιν παραλαβής χρηματικού ποσού για τον σκοπό της πραγματοποίησης πράξεων πληρωμών όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 4 σημείο 5, της Οδηγίας 2007/64/EK και η οποία γίνεται δεκτή από άλλα φυσικά και νομικά πρόσωπα, πέρα από τον εκδότη». Συνεπώς, οι συναλλαγές τέτοιου είδους αφορούν ποσά, τα οποία είναι συνήθως μικρά και είναι αποθηκευμένα σε κάρτες, όπως για παράδειγμα είναι οι prepaid cards, είτε σε κινητά τηλέφωνα, αλλά και σε υπηρεσίες τύπου PayPal, που είναι αρκετά συνήθεις σε αγορές μέσω του διαδικτύου (IOBE, 2018).

Κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα και ιδίως μετά την επιβολή των κεφαλαιακών ελέγχων, άρχισαν να γίνονται ευρέως γνωστές οι πληρωμές που πραγματοποιούνται με την χρήση κάρτας, με αποτέλεσμα η Κυβέρνηση να έχει θέσει ως στόχο την υποχρεωτική εγκατάσταση συσκευών POS από όλους τους επιτηδευματίες, καθώς με τον τρόπο αυτό μπορεί να γίνει καταγραφή και έλεγχος

όλων των συναλλαγών. Ακόμη, διαπιστώνεται ότι υπάρχει έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των τραπεζών για τα ποια θα είναι αυτή που θα καταφέρει να τοποθετήσει το αναγκαίο τερματικό με το μικρότερο δυνατό κόστος για τον επιχειρηματία. Θα πρέπει να τονιστεί ότι το κόστος αυτό θεωρείται ότι είναι αρκετά υψηλό, καθώς ακόμα και για μια συσκευή το κόστος αυτό μπορεί να φτάσει και τα 300 ευρώ. Επιπλέον, ορισμένες φορές, πέρα από τις προμήθειες που υπολογίζονται επί του τζίρου που θα πραγματοποιηθεί από το POS, ο επιχειρηματίας θα πρέπει να πληρώσει και ένα ποσό σε μηνιαία βάση ως συντήρηση. Οι παράγοντες αυτοί αναμφίβολα είναι αποτρεπτικοί για την χρήση πλαστικού χρήματος. Αυτό που θα αποτελούσε πραγματικό κίνητρο για την υιοθέτηση εναλλακτικών μορφών πληρωμής, θα ήταν η επιδότηση των συσκευών από το κράτος (ολική ή μερική), καθώς και μέρος των προμηθειών που πληρώνουν στις τράπεζες. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, τα διαφυγόντα έσοδα για το Κράτος, τα οποία προέρχονται από τον ΦΠΑ., καθώς και από τον φόρο εισοδήματος, υπολογίζεται ότι ανέρχονται σε 6-7 δις ευρώ σε ετήσια βάση, όποτε σύμφωνα με τις εκτιμήσεις αυτές, τα οφέλη που προκύπτουν για το κράτος, φαίνεται να είναι σημαντικά περισσότερα σε σχέση με το κόστος που δαπανάται (IOBE, 2018).

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι ηλεκτρονικές συναλλαγές που πραγματοποιήθηκαν ανά κάτοικο για το έτος 2018 στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 7: Ηλεκτρονικές συναλλαγές ανά κάτοικο στην Ε.Ε. το 2018

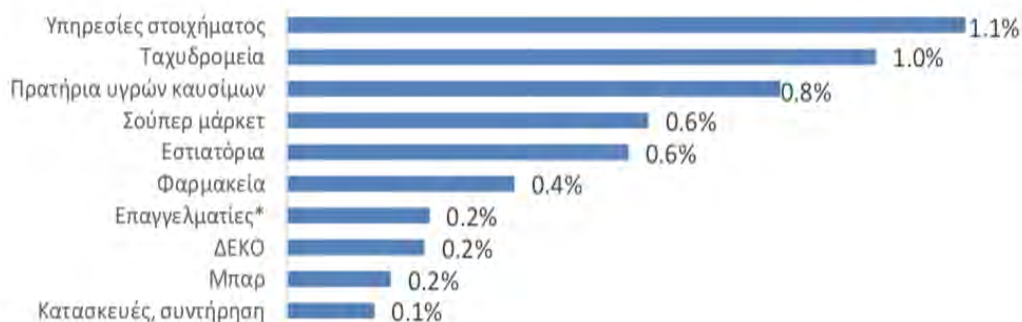

Πηγή: Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών (2020)

Από το παραπάνω διάγραμμα διαπιστώνεται ότι στην Ελλάδα, παρά την αύξηση της χρήσης των πιστωτικών και χρεωστικών καρτών, για το 2018, ο μέσος αριθμός συναλλαγών ανά κάτοικο βρέθηκε σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα και έτσι η χώρα κατατάχθηκε στην 24η από τις 25 χώρες που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των συναλλαγών ανά κάτοικο στο Λουξεμβούργο ανέρχεται στις 5.349, ενώ στην δεύτερη θέση βρίσκεται η Φινλανδία, με τον αριθμό των συναλλαγών να εκτιμάται στις 531, ενώ σχεδόν ίδιο αριθμό συναλλαγών παρουσιάζει και η Σουηδία. Στον αντίποδα, μικρός αριθμός συναλλαγών ανά κάτοικο διαπιστώνεται εκτός από την Ελλάδα για την Κύπρο, την Ισπανία και για την Πορτογαλία.

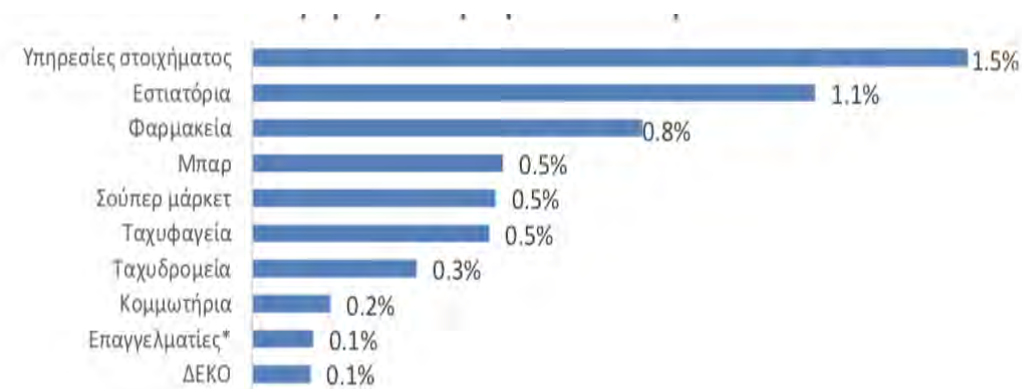
Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι σε μερικούς κλάδους υπήρξε κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών σημαντική αύξηση του μεριδίου των συναλλαγών που γίνονταν με χρήση καρτών. Στα διαγράμματα που ακολουθούν παρουσιάζονται ενδεικτικοί κλάδοι που εμφάνισαν σημαντική αύξηση του μεριδίου στη χρήση καρτών για το έτος 2017, τόσο ως προς την αξία συναλλαγών, όσο και ως προς τον αριθμό των συναλλαγών.

Διάγραμμα 8: Ενδεικτικοί κλάδοι που εμφάνισαν αύξηση του μεριδίου στη χρήση καρτών το 2017 (ως προς την αξία συναλλαγών)

Πηγή: IOBE (2018)

Διάγραμμα 9: Ενδεικτικοί κλάδοι που εμφάνισαν αύξηση του μεριδίου στη χρήση καρτών το 2017 (ως προς τον αριθμό των συναλλαγών)

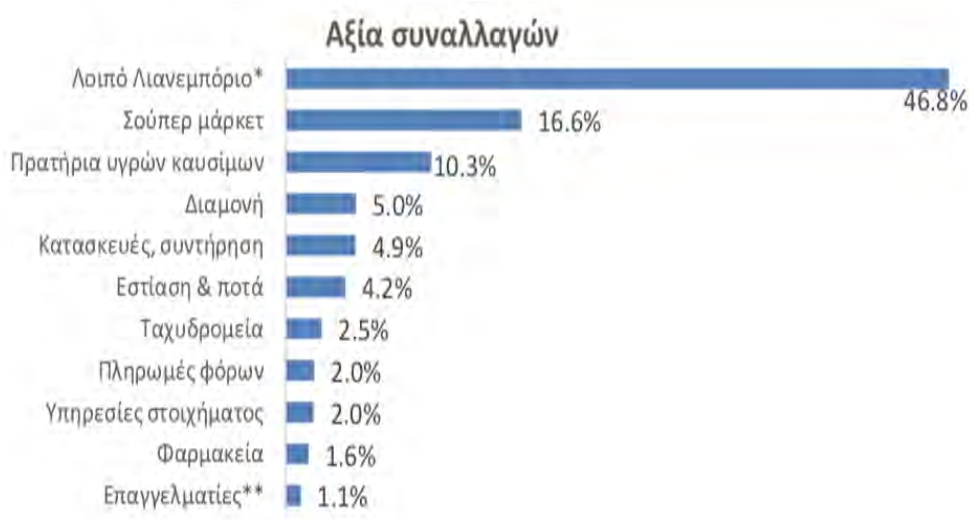
Πηγή: IOBE (2018)

Από τα παραπάνω διαγράμματα διαπιστώνεται ότι αυξήθηκε σημαντικά το μερίδιο της χρήσης καρτών για το έτος 2017 σε υπηρεσίες στοιχήματος, τόσο ως προς την αξία συναλλαγών, όσο και ως προς τον αριθμό συναλλαγών, ωστόσο πρόκειται για έναν τομέα, ο οποίος δεν έχει εκ φύσεως φοροδιαφυγή, λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο που λειτουργεί, αφενός στα φυσικά καταστήματα, αφετέρου δε στα ιστοσελίδες που παρέχουν αντίστοιχες υπηρεσίες. Περαιτέρω, ενδιαφέρον έχει και η

αύξηση της χρήσης των συναλλαγών τόσο ως προς την αξία, όσο και ως προς τον αριθμό των συναλλαγών, που αφορά τα εστιατόρια, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο τομέας της εστίασης παρουσιάζει σημαντικά πεδία φοροδιαφυγής, ιδίως δε, σε τουριστικές περιοχές.

Για το ίδιο έτος και πάλι, παρουσιάζεται το μερίδιο των συναλλαγών ανά κλάδο ως ποσοστό του συνόλου των συναλλαγών με κάρτες πληρωμής.

Διάγραμμα 10: Μερίδιο συναλλαγών ανά κλάδο το 2017 (ως ποσοστό του συνόλου συναλλαγών με κάρτες πληρωμής)

Πηγή: IOBE (2018)

Από το παραπάνω διάγραμμα διαπιστώνεται ότι η αξία συναλλαγών είναι μεγάλη σε κλάδους όπου δεν φοροδιαφεύγουν με σχετική ευκολία, όπως για παράδειγμα είναι καταστήματα λιανεμπορίου, είτε τα σούπερ μάρκετ, ενώ παραμένει πολύ μικρό ποσοστό στους επαγγελματίες, που αποτελούν επαγγελματική κατηγορία υπόψηφια για φοροδιαφυγή, λαμβάνοντας υπόψη τα όσα έχουν αναφερθεί και παραπάνω.

Θέσπιση αντικινήτρων

Στην περίπτωση όπου θεσπίζονται αντικίνητρα, μέσα από αυτές τις αποτρεπτικές διαδικασίες, το καταναλωτικό κοινό δεν χρησιμοποιεί μετρητά και ενσυνείδητα πραγματοποιείται μεγαλύτερος αριθμός συναλλαγών με εναλλακτικούς τρόπους. Για παράδειγμα σε περιπτώσεις ατόμων που κάνουν συχνή ανάληψη μετρητών από τα ταμεία των καταστημάτων θα μπορούσαν να επιβληθούν τέλη όταν υπερέβαιναν συγκεκριμένο ποσό. Ακόμα και με την καθιέρωση κάποιας προμήθειας για αναλήψεις από ΑΤΜ οι πελάτες μιας τράπεζας θα λάμβαναν το μήνυμα ότι το φυσικό χρήμα δεν είναι δωρεάν και πολύ πιθανόν να απέφευγαν τέτοιες συναλλαγές εάν δεν ήταν απαραίτητο. Επιπροσθέτως, μια ακόμη πρακτική για τον περιορισμό των συναλλαγών με μετρητά θα μπορούσε να ήταν η αύξηση των προμηθειών στην πληρωμή λογαριασμών με μετρητά, κάτι που γίνεται σε έναν βαθμό στην Ελλάδα, καθώς σε περίπτωση χρήσης για παράδειγμα πάγιας εντολής για την εξόφληση ενός λογαριασμού μπορεί να μη απαιτηθεί καθόλου προμήθεια (IOBE, 2018).

Καταβολή επιδομάτων με την χρήση κάρτας

Κάτι που συνηθίζονταν μέχρι πρόσφατα ήταν η καταβολή των διαφόρων ειδών επιδομάτων σε τραπεζικό λογαριασμό του δικαιούχου. Ένα μέτρο που θα μπορούσε το κράτος να εφαρμόσει είναι να πιστώνει ένα μέρος του ποσού αυτού σε προπληρωμένη κάρτα η οποία θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για μη εγχρήματες αγορές αγαθών σε καταστήματα. Αυτό έχει ξεκινήσει να γίνεται πρόσφατα με τα κοινωνικά επιδόματα αλληλεγγύης, όπου το μισό ποσό του δικαιούχου μπαίνει σε λογαριασμό του και το άλλο μισό παρέχεται υπό τη μορφή prepaid κάρτα. Η διαδικασία αυτή θα πρέπει να εφαρμοστεί και για τα υπόλοιπα επιδόματα όπως για παράδειγμα οικογενειακά επιδόματα ή επιδόματα ανεργίας και έτσι, ακόμη και τα άτομα τα οποία παρουσιάζουν χαμηλά εισοδήματα, αναμένεται να αποκτήσουν μια ώθηση για να ψωνίζουν με την χρήση πλαστικού χρήματος (IOBE, 2015).

Κίνητρα για την ανάπτυξη των ηλεκτρονικών πληρωμών

Παραπάνω έγινε αναφορά των κινήτρων που αφορούν κυρίως στην ώθηση τόσο των επαγγελματιών όσο και των καταναλωτών στην χρήση των ηλεκτρονικών πληρωμών κυρίως με κάρτα μέσα από προγράμματα επιβραβεύσεων, εκπτώσεων και φοροελαφρύνσεων. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα κίνητρα που θα μπορούσαν να δοθούν όσον αφορά στη χρήση ηλεκτρονικού χρήματος όχι μόνο γιατί είναι και αυτό ένας τρόπος πληρωμών, αλλά προσφέρει και οικονομικά οφέλη. Σύμφωνα μάλιστα με έρευνα του ELTRUN προέκυψε ότι το ανά συναλλαγή όφελος με ηλεκτρονική τραπεζική μπορεί να υπερβεί ακόμα και τα 13€ αν συμπεριληφθούν οι ώρες που θα σπαταλήσει κάποιος ή τα μεταφορικά κόστη για να μεταβεί σε ένα φυσικό σημείο συναλλαγών. Επίσης υπολογίστηκε ότι εάν τριπλασιαστούν οι ενεργοί χρήστες του e-banking στην Ελλάδα και προσεγγίσουν το μέσο όρο της Ευρώπης, τότε η ελληνική οικονομία θα έχει όφελος περίπου 1,5δισ € σε ετήσια βάση. Τα κίνητρα αυτά μπορούν να δοθούν τόσο από τις ίδιες τις τράπεζες όσο και από την κυβέρνηση της χώρας ακόμα και σε συνεργασία μεταξύ τους για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος (Καλαντώνης, 2015).⁹

Ένας βασικός λόγος που θα χρησιμοποιούσε κάποιος τις υπηρεσίες e-banking είναι οι χαμηλότερες προμήθειες σε σχέση με τις συναλλαγές στα ταμεία της τράπεζας. Οι διαφορές είναι μεγάλες όχι μόνο στην πληρωμή λογαριασμών που μπορεί να εξοφληθούν ακόμα και ανέξοδα αλλά και στη μεταφορά ποσών σε άλλες τράπεζες. Αυτό βέβαια θα γινόταν ακόμα πιο δελεαστικό εάν εμπλουτιζόταν το ηλεκτρονικό σύστημα με ακόμα περισσότερες συναλλαγές ούτως ώστε να μην υπάρχει λόγος να μεταβεί κάποιος στο κατάστημα. Θα πρέπει να τονιστεί ότι ήδη μερικές τράπεζες προβαίνουν στις σχετικές ενέργειες, ωστόσο χρειάζεται κάποιος χρόνος έτσι ώστε να αναπτυχθούν πλήρως ανάλογες πρακτικές.

⁹ Σημείωση: Λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη της τεχνολογίας ο αριθμός των χρηστών του POS έχει παρουσιάσει σημαντική αύξηση από την περίοδο όπου διεξήχθη η παρούσα μελέτη

Βασικό κίνητρο επίσης είναι οι νέες εφαρμογές που ήδη έχουν τεθεί σε λειτουργία όπως το ηλεκτρονικό πορτοφόλι βάσει του οποίου ο καταναλωτής συνδέει την κάρτα ή τον λογαριασμό του με τον αριθμό του κινητού τηλεφώνου του και με μια απλή κίνηση προβαίνει σε πληρωμές ανέπαφες από τη συσκευή του. Μάλιστα για πολύ μικρά ποσά δεν απαιτείται καν η χρήση του μυστικού κωδικού. Παρόμοια περίπτωση είναι και αυτή όπου μεταφέρονται χρήματα σε επαφές του τηλεφώνου ή σε φίλους στο facebook, με την προϋπόθεση ότι και οι δύο πλευρές έχουν κατεβάσει την εφαρμογή και έχουν συνδέσει λογαριασμό ή κάρτα. Ωστόσο, τέτοιες δυνατότητες μπορούν να αξιοποιηθούν σε μεγαλύτερο βαθμό τα άτομα που είναι καλά εξοικειωμένα με την τεχνολογία (IOBE, 2018).

4.2 Προτάσεις σε μακροπρόθεσμο επίπεδο

A) Ο ρόλος του ανθρώπινου δυναμικού

Προκειμένου να είναι σε θέση το ανθρώπινο δυναμικό να ανταποκριθεί στα καθήκοντα που του ανατίθενται από την Φορολογική Διοίκηση, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους. Ειδικότερα, θα πρέπει να γίνουν σεμινάρια αλλά και τα κατάλληλα επιμορφωτικά προγράμματα, έτσι ώστε να μπορέσει το προσωπικό να λειτουργεί με επιτυχία και ταχύτητα τα λογισμικά και τα προγράμματα που προμηθεύεται και λειτουργεί ο φορολογικός μηχανισμός. Παράλληλα, θα πρέπει να οργανωθούν με τον πλέον κατάλληλο τρόπο τα επιμέρους τμήματα της φορολογικής διοίκησης, έτσι ώστε να λειτουργούν αποδοτικά.

Στην κατεύθυνση αυτή, ιδιαίτερο ρόλο θα πρέπει να διαδραματίζει η υποκίνηση του προσωπικού που εργάζεται στην φορολογική διοίκηση. Η υποκίνηση αυτή μπορεί να προέλθει τόσο παρέχοντας επιπλέον χρήματα ως αμοιβή στο προσωπικό της φορολογικής διοίκησης, εφόσον καταφέρει και πετύχει τους στόχους που έχουν τεθεί, αλλά και ως δυνατότητες ανάπτυξης και εξέλιξης εντός του

μηχανισμού. Απώτερος στόχος θα πρέπει να είναι ο εργαζόμενος που εργάζεται στην Φορολογική Διοίκηση να είναι ικανοποιημένος από την εργασία του και να μην αναζητά διεξόδους στην διαφθορά και στην συγκάλυψη φορολογικών παραβιάσεων (Ernst & Young, 2016).

B) Διαμόρφωση μιας νέας κουλτούρας-αντίληψης

Ιδιαίτερα σημαντικό για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής σε μεσομακροπρόθεσμο επίπεδο φαίνεται να είναι η αλλαγή νοοτροπίας των φορολογουμένων, καθώς επίσης και η θέσπιση των κατάλληλων κινήτρων, έτσι ώστε να μπορούν να είναι συνεπείς (Βασαρδάνη, 2011). Ουσιαστικά, η πολιτεία θα πρέπει να συμβάλλει στην διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης στους πολίτες. Όμως, για να μπορέσει να γίνει κάτι τέτοιο εφικτό, θα πρέπει η πολιτεία να δεσμευτεί στην τήρηση των νόμων, στη δημοσιοποίηση της προσπάθειας για την πάταξη της φοροδιαφυγής, στην δημοσιοποίηση της χρήσης των φόρων που συλλέχθηκαν καθώς επίσης και στην ευρύτερη προσπάθεια για την βελτίωση και αναβάθμιση των δημοσίων αγαθών που παρέχονται από το Κράτος, έτσι ώστε να αποδειχθεί στους φορολογούμενους ότι αξιοποιούνται με τους πλέον κατάλληλους τρόπους οι φόροι που εισπράττονται (Βασαρδάνη, 2011).

Σε πρώτο στάδιο, οι φορολογικές αρχές επικεντρώνονται σε μια ποικιλία μέτρων, όπου συμπεριλαμβάνονται και τα παραδοσιακά μέτρα, όπως για παράδειγμα είναι η εισαγωγή ενός αποτελεσματικού προγράμματος ελέγχου που να εντοπίζει άτομα που δεν υποβάλλουν φορολογικές δηλώσεις ή εκείνους που δηλώνουν ανεπαρκές εισόδημα ή υπερβάλλουν με τις εκπτώσεις και τις απαλλαγές, εφαρμόζοντας όμως κυρώσεις όχι ιδιαίτερα σκληρές και διευκολύνοντας τις πληρωμές αυτών. Οι εν λόγω πολιτικές, όμως, φαίνεται να αντιμετωπίζουν τον φορολογούμενο ως έναν πιθανό εγκληματία, ο οποίος θα πρέπει να αποτραπεί από την εξαπάτηση. Σε δεύτερο στάδιο, θα πρέπει να υπάρξει βελτίωση των υπηρεσιών που προσφέρουν οι φορολογικές αρχές, έχοντας ως στόχο να είναι διαρκώς φιλικότερες προς τον φορολογούμενο. Για παράδειγμα, τέτοιου είδους πολιτικές

μπορεί να είναι η προώθηση της εκπαίδευσης των φορολογούμενων, η παροχή των κατάλληλων υπηρεσιών που έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν τους φορολογούμενους στην σύνταξη δηλώσεων και στην πληρωμή των φόρων που τους αναλογούν, η βελτίωση των υπηρεσιών που παρέχουν τηλεφωνικές συμβουλές, η βελτίωση των ιστοσελίδων της φορολογικής υπηρεσίας κτ. Απώτερος σκοπός είναι να αλλάξει η αντιμετώπιση του φορολογούμενου και να αντιμετωπίζεται περισσότερο ως πελάτης παρά ως πιθανός εγκληματίας. Σε τρίτο στάδιο, θα πρέπει να ενισχυθεί η προσπάθεια για αλλαγή στην κουλτούρα της πληρωμής φόρων, χρησιμοποιώντας τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για την ενίσχυση της φορολογικής συνείδησης, υπογραμμίζοντας τη σχέση μεταξύ πληρωμής των φόρων και των δημόσιων παροχών και ενισχύοντας δράσεις που αντιμετωπίζουν τη φοροδιαφυγή ως παράνομη ενέργεια που δημιουργεί ανισότητες στους πολίτες. Ως άμεση πολιτική συνέπεια, οι κυβερνητικές και φορολογικές αρχές πρέπει να προσπαθήσουν να δημιουργήσουν ένα σταθερό, δίκαιο και προβλέψιμο περιβάλλον, προκειμένου να δημιουργήσουν εμπιστοσύνη και να αυξήσουν τα φορολογικά έσοδα μέσω της ενίσχυσης της φορολογικής ηθικής (Ernst & Young, 2016).

Ένα ακόμη μέτρο που θα μπορούσε να ληφθεί σε μεσομακροπρόθεσμο επίπεδο, είναι η διαμόρφωση ενός σταθερού και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος, όπου οι φορολογικοί συντελεστές δεν θα αλλάζουν διαρκώς, ενώ συνάμα η νομοθεσία που το ρυθμίζει θα πρέπει να είναι απλή και σύντομη. Ίσως μια λύση θα μπορούσε να είναι η επιβολή flat tax, έτσι ώστε να έχουν όλες οι δραστηριότητες τον ίδιο φορολογικό συντελεστή, ενώ θα πρέπει ο συντελεστής αυτός να είναι σταθερός για ορισμένο χρονικό διάστημα. Έτσι, οι επενδυτές, αλλά και οι ίδιοι οι πολίτες, θα γνωρίζουν τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να δραστηριοποιηθούν και η εμπιστοσύνη που θα δημιουργηθεί αναμένεται να λειτουργήσει θετικά για το σύνολο της οικονομίας (Ernst & Young).

Για την διαμόρφωση ενός σταθερού και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη αφενός οι καλές πρακτικές από άλλες

χώρες, που κατάφεραν και προχώρησαν αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις, αφετέρου δε οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία αλλά και γενικότερα η κουλτούρα του λαού. Για παράδειγμα, λαμβάνοντας υπόψη το υψηλό ποσοστό αυτοαπασχόλησης και τα υψηλά περιθώρια φοροδιαφυγής, ίσως να μην είχε νόημα η επιβολή ενός υψηλού φορολογικού συντελεστή, καθώς δεν είναι βέβαιο ότι θα πληρωθεί ο αναλογούν φόρος, ενώ παράλληλα η φορολογική διοίκηση θα παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες στον έλεγχο του φορολογούμενου.

4.3 Ανάλυση καλών πρακτικών για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα

Σε παγκόσμιο επίπεδο, σε διάφορες χώρες, έγιναν πολλές προσπάθειες για την αντιμετώπιση φοροδιαφυγής, καθώς για όλες τις χώρες είναι ιδιαίτερα σημαντικό να μπορούν να εισπράττουν τα έσοδα που τους αναλογούν. Ειδικότερα, κατά την διάρκεια της περιόδου 2010-2015, στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρουσιάστηκε αύξηση των ελέγχων καθώς και αύξηση του αριθμού των όσων πραγματοποιούν ελέγχους. Επιπρόσθετα, πέρα από την αύξηση των ελέγχων, στο Ηνωμένο Βασίλειο, αυστηροποιήθηκαν οι ποινές που αφορούσαν την φοροδιαφυγή, μέσω της αύξησης των κυρώσεων και της αύξησης του αριθμού των ποινικών διώξεων. Παράλληλα, στην ίδια χώρα, σημαίνοντα ρόλο στην άσκηση των ελέγχων και στην αποτελεσματικότητα του φορολογικού μηχανισμού διαδραματίζει η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στην περίπτωση του Ισραήλ, όπου έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης και αντίστοιχης κουλτούρας. Ήδη πριν εξήντα και πλέον χρόνια, το κράτος του Ισραήλ, άρχισε να ασκεί πιέσεις, κυρίως ηθικές, αλλά και κοινωνικές και θεσμικές προς τον πληθυσμό του, έτσι ώστε να ευαισθητοποιηθεί για ζητήματα που άπτονται της φορολογίας και της φοροδιαφυγής. Έτσι προέβη σε δράσεις όπως ήταν η προβολή διαφημιστικού υλικού, η διεξαγωγή ομιλιών και συνεδρίων, ακόμα και σε προβολή ταινιών σχετικού

περιεχόμενου. Ταυτόχρονα με την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση, αύξησε τα πρόστιμα στους φορολογικούς παραβάτες, ενώ θέσπισε έως και ποινή φυλάκισης για όσους συνέχιζαν να διαπράττουν φοροδιαφυγή. Η έντονη αυτή κοινωνική και ηθική πίεση, φαίνεται να απέδωσε σημαντικά, καθώς ο πληθυσμός εξοικειώθηκε με την ιδέα ότι θα πρέπει να παρέχει στο κράτος πόρους ανάλογα με τις δυνατότητές του, έτσι ώστε αυτό να μπορεί να προβαίνει με τη σειρά του στην θέσπιση και πραγματοποίηση των κατάλληλων πολιτικών που αφορούν το κοινωνικό σύνολο (Πιερρακάκης, 2017).

Πρόσφατα, το Υπουργείο Οικονομικών της Γερμανίας εκπόνησε ένα σχέδιο που περιείχε δέκα σημεία για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, με αφορμή και το σκάνδαλο που ξέσπασε από την διαρροή εγγράφων των Panama Papers. Το σκάνδαλο αυτό αφορούσε την διαρροή 11 εκατομμυρίων εγγράφων από το δικηγορικό γραφείο του Παναμά Mossak Fonseca, όπου παρουσίαζαν τον τρόπο με τον οποίο ισχυροί όμιλοι και εξωχώριες εταιρείες απέφευγαν να προβούν στην καταβολή φόρου. Στα πλαίσια αυτά, η Γερμανία επιδιώκει να προβεί στην υπογραφή συμφωνίας με τον Παναμά για την ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών. Παράλληλα, επιδιώκει να προωθήσει σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω του ΟΟΣΑ την υιοθέτηση κοινού τρόπου αναφοράς για την ανταλλαγή πληροφοριών, την θέσπιση νομοθεσίας για την υποχρεωτική γνωστοποίηση των καθεστώτων φοροδιαφυγής, την εισαγωγή ισχυρότερων κυρώσεων για τις παραβιάσεις του εταιρικού δικαίου κτλ. (Customs Today, 2018). Επιπροσθέτως, στην Γερμανία, λαμβάνοντας υπόψη την φοροδιαφυγή που προκύπτει εξαιτίας της μη απόδοσης ΦΠΑ από τις ηλεκτρονικές πωλήσεις, διαμόρφωσε το 2018 την σχετική νομοθεσία μέσω της οποίας υποχρεώνονται οι ηλεκτρονικές πλατφόρμες αγορών να παρακολουθούν τις πωλήσεις τρίτων εταιρειών στον ιστότοπό τους, διαβιβάζοντας τις σχετικές πληροφορίες στο Υπουργείο Οικονομικών, έτσι ώστε να μπορούν να φορολογούνται με τον κατάλληλο τρόπο οι επιχειρήσεις αυτές (Business Recorder, 2018).

Τέλος, μια ακόμη αναφορά σε πετυχημένα παραδείγματα αντιμετώπισης των δομικών αιτιών που οδηγούν σε φοροδιαφυγή είναι οι μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Γεωργία και στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, κατά την διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας. Οι χώρες αυτές, μέσω της αναμόρφωσης της Φορολογικής τους Διοίκησης, κατάφεραν και πέτυχαν αύξηση των φορολογικών τους εσόδων, με την αύξηση αυτή να φθάνει στην Γεωργία το 300%, ενώ στην ΠΓΔΜ περιορίστηκε στο 60% (Πιερρακάκης, 2017).

Η περίπτωση της Νότιας Κορέας

Καθώς η Νότια Κορέα βρισκόταν σε κατάσταση οικονομικής κρίσης, το 1997, αναζητούσε τρόπους προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, ενώ παράλληλα επιδεινωνόταν διαρκώς. Συνεπώς, προκειμένου να καταφέρει να καλύψει η Κυβέρνηση το δημοσιονομικό κενό το οποίο είχε δημιουργηθεί, προχώρησε στην αναθεώρηση της επικρατούσας πολιτικής πληρωμών, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στην προώθηση της χρήσης των πιστωτικών καρτών, διαμορφώνοντας τους κατάλληλους κανονισμούς, αλλά και παρέχοντας κίνητρα. Παράλληλα, επιδίωξη της Κυβέρνησης της Νότιας Κορέας ήταν η ενίσχυση της διαφάνειας στις εμπορικές συναλλαγές, μέσω της ενεργής συμμετοχής των ίδιων των χρηστών, παρέχοντας κίνητρα προς τους πολίτες, αλλά και προς τις επιχειρήσεις.

Για την επίτευξη των στόχων που είχαν τεθεί, η Κυβέρνηση προέβη σε μια σειρά από μέτρα και πολιτικές, με την πλέον σημαντική να είναι η έκπτωση που δόθηκε επί του φόρου εισοδήματος. Το εν λόγω σύστημα που παρείχε έκπτωση φόρου εφαρμόστηκε για πρώτη φορά τον Σεπτέμβριο του 1990, προκειμένου να αυξηθεί η διαφάνεια των φορολογικών δηλώσεων των ιδιωτών-μισθωτών, όπως επίσης και να υπάρξει μείωση της φορολογικής τους επιβάρυνσης. Προκειμένου να μπορέσει να αντιμετωπίσει το ζήτημα της φορολογικής αδικίας, η κυβέρνηση εφάρμοσε ανάλογο σύστημα και στον ειδικό φόρο εισοδήματος των επιχειρήσεων.

Πιο συγκεκριμένα, οι μισθωτοί είχαν τη δυνατότητα έκπτωσης στον φόρο εισοδήματος, σε ποσοστό το οποίο φθάνει το 10% του ποσού το οποίο υπερβαίνει το 10% του μισθού του, μέσω της χρήσης των πιστωτικών καρτών. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οριοθετήθηκε και ένα ανώτερο όριο έκπτωσης, στα επίπεδα των 3 εκατομμυρίων won. Επιπροσθέτως, λαμβάνοντας υπόψη ότι σκοπός του μέτρου είναι η ενίσχυση της διαφάνειας στις εμπορικές συναλλαγές, θεσπίστηκαν ορισμένες κατηγορίες εξόδων οι οποίες εξαιρούνται από το δικαίωμα έκπτωσης του φόρου εισοδήματος, ακόμα και αν η καταβολή τους πραγματοποιείται μέσω της χρήσης πιστωτικής κάρτας. Παραδείγματα τέτοιων συναλλαγών ήταν οι συναλλαγές με την κεντρική και την τοπική κυβέρνηση, η πληρωμή των οργανισμών κοινής ωφέλειας, καθώς και άλλα έξοδα, όπως είναι η μίσθωση ακινήτων και η καταβολή διδάκτρων σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Sung et. al., 2017).

Η περίπτωση της αναμόρφωσης του φορολογικού συστήματος στη Σλοβακία

Η Σλοβακία, ήδη από το 2000 είχε προχωρήσει στη μείωση των φορολογικών συντελεστών της, ωστόσο το φορολογικό σύστημα παρέμενε ιδιαίτερα πολύπλοκο και επιβάρυνε σημαντικά την οικονομία της χώρας. Έτσι, το 2004 ακολουθώντας πρακτικές που εφάρμοσαν η Εσθονία, καθώς και άλλες χώρες της Ευρώπης προχώρησε σε μια ριζική αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος της, έτσι ώστε να καταφέρει να γίνει απλούστερο και να έχει όσο το δυνατόν λιγότερο στρεβλώσεις. Ανώτερος στόχος της φορολογικής μεταρρύθμισης ήταν η βελτίωση του οικονομικού κλίματος στην χώρα, έτσι ώστε να καταφέρει να προσελκύσει όσον το δυνατόν περισσότερες Άμεσες Ξένες Επενδύσεις, να βελτιώσει την ευελιξία στην αγορά εργασίας, καθώς και να μειώσει το φαινόμενο της φοροδιαφυγής (Remeta , etal., 2015)

Πριν προχωρήσει η μεταρρύθμιση, η φορολογία του ατομικού εισοδήματος στη Σλοβακία γινόταν με πέντε διαφορετικές κλίμακες εισοδήματος, με τους συντελεστές φορολογίας εισοδήματος να ξεκινούν από 10% και να φθάνουν ακόμα και το 38%. Όσον αφορά τα εταιρικά κέρδη, ο φορολογικός συντελεστής ήταν 25%,

ενώ για τον ΦΠΑ υπήρχαν δύο κατηγορίες, η πρώτη με κανονικό συντελεστή ΦΠΑ που ήταν στο 20% και η δεύτερη που είχε μειωμένο ΦΠΑ στο 14%. Η μεταρρύθμιση που έγινε είχε ως αποτέλεσμα να εφαρμοστεί ένας ενιαίος φόρος εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων, ο οποίος ήταν ίδιος με τον ΦΠΑ, δηλαδή 19%, ενώ παράλληλα προχώρησε η κατάργηση εξαιρέσεων, απαλλαγών και ειδικών καθεστώτων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι καταργήθηκε ο φόρος στα μερίσματα, καθώς θεωρήθηκε ότι είναι διπλός φόρος, ενώ καταργήθηκαν επίσης οι φόροι που αφορούσαν δωρεές και κληρονομίες (Βασιλειάδης, et al., 2018).

Η εισαγωγή του flat tax στη Βουλγαρία

Με την είσοδο της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τέθηκε το θέμα αναμόρφωσης του φορολογικού συστήματος της χώρας, προκειμένου να υπάρξει απλοποίηση, διαφάνεια και να μειωθεί σε μεγάλο βαθμό το διοικητικό κόστος, αλλά και να αυξηθεί η απόδοση της εισπραχίας των φόρων. Απώτερος στόχος της μεταρρύθμισης αυτής ήταν η δημιουργία ενός ελκυστικού οικονομικού περιβάλλοντος για την προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων και γενικότερα την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Έτσι από 01/01/2008, ο φορολογικός συντελεστής για τα φυσικά και τα νομικά πρόσωπα στη Βουλγαρία ορίστηκε στο 10%, με τον συντελεστή αυτό να είναι ένας από τους χαμηλότερους σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά τα επιχειρηματικά κέρδη, ο συντελεστής φορολόγησής τους προσδιορίστηκε στο 10%, ενώ τα μερίσματα φορολογούνται πλέον με συντελεστή 5%.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της φορολογικής μεταρρύθμισης στη Βουλγαρία, τα φορολογικά έσοδα παρουσίασαν σημαντική αύξηση κατά τη διάρκεια της περιόδου 2008-2016, με τον μέσο ρυθμό αύξησης τους να προσεγγίζει το 6%. Επιπλέον, η αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος στη Βουλγαρία δεν επηρέασε με αρνητικό τρόπο την αγορά εργασίας και την συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού σε αυτή. Τέλος, να αναφέρουμε ότι παρόλο που οι Άμεσες Ξένες

Επενδύσεις δεν παρουσίασαν ιδιαίτερα σημαντική άνοδο, διατήρησαν ένα σταθερό ρυθμό αύξησης, της τάξεως του 3,5%.

Άλλες πρακτικές καταπολέμησης φοροδιαφυγής

Πέρα από την Βουλγαρία που αναφέρθηκε προηγουμένως, η Γεωργία κατά την περίοδο 2005-2007, αλλά και η Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας (πρώην ΠΓΔΜ) την περίοδο 2005-2009, προχώρησαν στην αναδιάρθρωση της φορολογικής τους διοίκησης, επιτυγχάνοντας αύξηση των φορολογικών εσόδων που στην περίπτωση της Γεωργίας, προσέγγισαν το 300%, ενώ στην περίπτωση της πρώην ΠΓΔΜ κυμαίνονταν λίγο κάτω από το 60%. Επιπλέον, στην πρώην ΠΓΔΜ, η αρμοδιότητα είσπραξης των ασφαλιστικών εισφορών παραχωρήθηκε στην δικαιοδοσία των φορολογικών αρχών. (Πιερρακάκης, 2017)

Στην Ινδία, οι φορολογούμενοι λαμβάνουν με ηλεκτρονικό τρόπο τους τίτλους κυριότητας των ακινήτων που έχουν στη κατοχή τους και έτσι περιορίζεται η δυνατότητα δωροδοκίας μόλις στο 3% του συνόλου των ιδιοκτητών, εν αντιθέσει με το προηγούμενο σύστημα, όπου η δωροδοκία ανερχόταν σε ποσοστό που ξεπερνούσε 65%. Επιπλέον, η Βραζιλία προχώρησε στην χρήση ηλεκτρονικού συστήματος τήρησης βιβλίων (SPED), το οποίο συνέβαλε καθοριστικά στην διεξαγωγή ελέγχων, καθώς και στον καταλογισμό της είσπραξης των φόρων, χωρίς να επέλθει αύξηση των φορολογικών συντελεστών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των φορολογικών ελέγχων που διενεργήθηκαν μεταξύ του 2012 και του 2013 παρουσίασε αύξηση που κυμάνθηκε στα επίπεδα του 20%, ενώ οι φόροι που καταβάλλονται από τους πολίτες, παρουσίασαν έκτοτε αύξηση της τάξεως του 12% σε ετήσια βάση. Στην ίδια κατηγορία μεταρρυθμίσεων προχώρησε και η Σιγκαπούρη, όπου εξαιτίας του εκσυγχρονισμού του τεχνολογικού εξοπλισμού κατάφερε σε χρονικό διάστημα είκοσι ετών, δηλαδή την περίοδο 1992-2012 τετραπλασιασμό των φορολογικών εσόδων. (Πιερρακάκης, 2017)

Η Νότια Κορέα, ήδη από το 1999, προχώρησε στην παροχή κινήτρων για την χρήση πιστωτικών και χρεωστικών καρτών, προσφέροντας έκπτωση στην αγορά του προϊόντος ή της υπηρεσίας, ή ακόμα και επιστροφή μετρητών σε όποιον χρησιμοποιούσε πιστωτική ή χρεωστική κάρτα. Ειδικότερα, παρείχαν μεγαλύτερες εκπτώσεις για εστιατόρια και για τουριστικά καταλύματα, ενώ παρείχαν έκπτωση στο φόρο εισοδήματος στους επιχειρηματίες που προωθούσαν τη χρήση των πιστωτικών καρτών. Επίσης, οι φορολογούμενοι είχαν τη δυνατότητα συμμετοχής σε λοταρία αποδείξεων, ενώ είχαν θεσμοθετηθεί αντικίνητρα, ακόμη και πρόστιμα σε περίπτωση που κάποιος αρνούνταν να εξυπηρετήσει με κάρτα τον πελάτη του. Τα αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά, καθώς αυξήθηκε ο πληρωτέος φόρος εισοδήματος, κατά την διάρκεια της περιόδου 1997-2008 από 3,7 δις ευρώ σε 11,7 δις ευρώ με ταυτόχρονη σημαντική αύξηση του ΑΕΠ. (Πιερρακάκης, 2017)

Στο Ηνωμένο Βασίλειο την περίοδο 2010-2015, επικεντρώθηκαν στους ελέγχους, αυξάνοντας τον αριθμό των ελεγκτών, έτσι ώστε να μπορέσουν να εντοπίζονται οι παραβάτες. Παράλληλα, αυξήθηκαν οι ποινικές διώξεις που αφορούσαν τα αδικήματα της φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής, ενώ ξεκίνησαν να εφαρμόζονται αυστηρότερες διοικητικές και ποινικές κυρώσεις προκειμένου να υπάρξει καταστολή του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Επιπλέον, το Ηνωμένο Βασίλειο χρησιμοποιεί τις νέες τεχνολογίες, προκειμένου να εντοπίζει τις πράξεις φοροδιαφυγής για να μπορούν να παρεμβαίνουν άμεσα οι σχετικοί φορολογικοί μηχανισμοί. (Πιερρακάκης, 2017)

Το Ισραήλ, ήδη εδώ και παρά πολλά χρόνια, φαίνεται να επικεντρώθηκε στην διαμόρφωση φορολογικής κουλτούρας. Σε αυτό το πλαίσιο, κατά την περίοδο 1938-1960, η χώρα εστίασε στην προσπάθεια άσκησης πίεσης, τόσο ηθικής, όσο κοινωνικής και θεσμικής προς τον πληθυσμό της, με δράσεις όπως είναι η προβολή ταινιών, η παροχή διαφημιστικού υλικού, η διεξαγωγή συνεδρίων και ομιλιών, προκειμένου να αυξηθεί η φορολογική συμμόρφωση. Παράλληλα, επιβάλλονταν υψηλότερα πρόστιμα προς τους φορολογικούς παραβάτες, ενώ προβλεπόταν μέχρι

και ποινή φυλάκισης για όσους εξακολουθούσαν να φοροδιαφεύγουν. Ωστόσο, το αποτέλεσμα της υιοθέτησης των πολιτικών εμφανίζεται θετικό, καθώς διαμορφώθηκε στο πέρασμα του χρόνου η αντίληψη ότι η φορολογική παράβαση είναι κάτι το ηθικά μεμπτό. (Πιερρακάκης, 2017)

Στο Χονγκ Κόνγκ, προκειμένου να διαμορφωθεί η κατάλληλη φορολογική συνείδηση, δόθηκε έμφαση στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Το 1974, προχώρησε η σύσταση της Ανεξάρτητης Αρχής κατά της Διαφθοράς, η οποία αποτέλεσε ξεχωριστό υπουργείο με στόχο του να πατάξει την φοροδιαφυγή. Στα πλαίσια αυτό, το υπουργείο στελεχώνονταν από κατάλληλα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο μάλιστα ήταν καλά αμειβόμενο, προκειμένου να μπορεί να διεκπεραιώσει το έργο του με περισσότερη αποτελεσματικότητα. Η ενέργεια αυτή, κρίθηκε επιτυχημένη, καθώς διαμορφώθηκε ευρύτερα στην κοινωνία κλίμα κατά της φοροδιαφυγής, ενώ παράλληλα μετριάστηκαν σημαντικά τα φαινόμενα διαφθοράς. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι μεταξύ του 1977 και του 1982, υπήρξε σημαντική μεταβολή στην άποψη του πληθυσμού σχετικά με την έκταση της διαφθοράς, καθώς το 1977 το 38% των πολιτών θεωρούσε ότι υπάρχει εκτεταμένη διαφθορά, ενώ πέντε χρόνια αργότερα, το ποσοστό αυτό είχε μειωθεί μόλις στο 8% (Πιερρακάκης, 2017).

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στις διεθνείς πρακτικές που εφαρμόστηκαν για την πάταξη της φοροδιαφυγής. Στο επίκεντρο των δράσεων βρίσκονται τα νομικά πρόσωπα, τα οποία συνήθως, είναι αυτά που επιδίδονται στην εφαρμογή πρακτικών φοροδιαφυγής, μέσω δραστηριοποίησης εταιριών τους σε άλλες χώρες, αλλά και μέσω της πραγματοποίησης ενδοομιλικών συναλλαγών.

Ο ΟΟΣΑ αλλά και οι χώρες που συμμετέχουν στην Σύνοδο Υπουργών Οικονομικών G-20 ανέπτυξαν μια πρωτοβουλία από το 2011 η οποία αφορά την «Διάβρωση της Φορολογικής Βάσης καθώς και Μεταφορά Κερδών – Base Erosion and Profit Sharing-BEPS)». Οι δράσεις αυτές εγκρίθηκαν τον Οκτώβριο του 2015 από τη Σύνοδο των Υπουργών Οικονομικών G20, έχοντας ως στόχο την πρόληψη

της φοροδιαφυγής αλλά και της φοροαποφυγής, καθώς και την μείωση έως και πλήρη εξάλειψη της διπλής φορολόγησης, ενώ επικεντρώνονταν στις απαιτήσεις διαφάνειας για την δραστηριότητα των πολυεθνικών ομίλων (Ernst & Young , 2016).

Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα φοροδιαφυγής έχουν προχωρήσει στη θέσπιση μιας σειράς από κανόνες, οι οποίοι αφορούν την αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τους τραπεζικούς λογαριασμούς που τηρούν οι πολίτες σε χώρες διαφορετικές από τις ΗΠΑ. Μέσω της υπογραφής διακρατικών συμφωνιών, οι φορολογικές αρχές των ΗΠΑ έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν πληροφορίες από τράπεζες του εξωτερικού σχετικά με την τήρηση λογαριασμών και τις κινήσεις που πραγματοποιούν οι πολίτες των ΗΠΑ. Λαμβάνοντας υπόψη την δράση αυτή που υλοποιούν οι ΗΠΑ, ο ΟΟΣΑ, προχώρησε στην καθιέρωση ενός ενιαίου προτύπου το οποίο σχετίζεται με την αυτόματη ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών¹⁰ (OECD, 2014).

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν μπορούσε να μείνει αμέτοχη στην αντιμετώπιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής και έτσι προχώρησε στην εφαρμογή ενός Σχεδίου Δράσης για την Φοροαποφυγή (Anti-Tax Avoidance Package-ATA), έτσι μέσω των κοινών δράσεων που θα αναπτυχθούν μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναμένεται να αντιμετωπιστούν οι πρακτικές φοροαποφυγής που εφαρμόζονται από πολλές επιχειρήσεις που περιλαμβάνουν εκτός των άλλων και μεταφορά των κερδών σε φορολογικούς παραδείσους μέσω υπεράκτιων εταιρειών (European Commission , 2016).

4.4 Οφέλη που δύναται να αποκομίσει η χώρα από την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής

Στην περίπτωση της Ελλάδος, αλλά και ευρύτερα σε άλλες χώρες, αν εφαρμοστούν όλα τα αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, τότε μπορούν να υπάρχουν σημαντικά οφέλη, καθώς τα χρήματα που θα προκύψουν

¹⁰ (Common Reporting Standard-CRS)

μπορούν να διοχετευτούν προς την ενίσχυση του τομέα της υγείας, της παιδείας, της απασχόλησης, καθώς και ευρύτερα της ανάπτυξης (Ernst & Young, 2016). Ειδικότερα, με την μείωση των μεγεθών της φοροδιαφυγής, αναμένεται να υπάρξει αύξηση των φορολογικών εσόδων, ενώ αυξάνεται σημαντικά και η πιθανότητα μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Η χώρα, έχοντας αυξημένα δημόσια έσοδα, θα μειώσει τις ανάγκες της για εξωτερικό δανεισμό, γεγονός που την καθιστά λιγότερο ευάλωτη στις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις, ενώ συνάμα ισχυροποιεί την θέση της χώρας, καθώς βελτιώνονται οι όροι του δανεισμού. Παράλληλα, πέρα από τα άμεσα οφέλη που άπτονται στην αύξηση των εσόδων, η μείωση σε μεγάλο βαθμό της φοροδιαφυγής αναμένεται να συμβάλλει θετικά στην διενέργεια περαιτέρω μεταρρυθμίσεων, έτσι ώστε να δημιουργηθεί μια εύρωστη οικονομία που θα κινείται σε αναπτυξιακή τροχιά (European Commission, 2015).

Ταυτόχρονα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η φοροδιαφυγή συμβάλλει στην άνιση κατανομή των φορολογικών βαρών, επομένως, η πιθανή αντιμετώπισή της, δύναται να υπάρξει καλύτερη κατανομή των φορολογικών βαρών, μετριάζοντας σε σημαντικό βαθμό και τις κοινωνικές ανισότητες. Για παράδειγμα, έχοντας μια χώρα χαμηλά επίπεδα φοροδιαφυγής και αυξημένα δημόσια έσοδα, έχει τη δυνατότητα να περιορίσει την έμμεση φορολογία, διευκολύνοντας και τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα, τα οποία επιβαρύνονται σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη αυτού του τύπου της φορολογίας. Επιπλέον, πέρα από τον μετριασμό των κοινωνικών ανισοτήτων, η πάταξη της φοροδιαφυγής δίνει τη δυνατότητα στο Κράτος να μειώσει τους φορολογικούς συντελεστές, επιβραβεύοντας με ουσιαστικό τρόπο τους συνεπείς φορολογούμενους, ενώ ενισχύεται και το πνεύμα εμπιστοσύνης προς τους ξένους επενδυτές, που πιθανό επιδιώκουν την εγκατάστασή τους στην ελληνική επικράτεια (Koutsogeorgopoulou et al, 2014).

Πολλές φορές, εξαιτίας της εκτεταμένης φοροδιαφυγής και της αδυναμίας είσπραξης των προγραμματισμών ή αναγκαίων εσόδων, τα κράτη αναγκάζονται να προβούν σε μείωση των δημοσίων δαπανών, που επιδρούν αρνητικά στην εύρυθμη

λειτουργία τομέων όπως είναι η παιδεία, η υγεία κτλ. Στην Ελλάδα επιβεβαιώνεται η τάση αυτή, ενώ η φοροδιαφυγή φαίνεται να συνδέεται σε μεγάλο βαθμό και με το χαμηλό επίπεδο παροχών που παρέχεται από το ελληνικό Κράτος προς το κοινωνικό σύνολο, σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2015). Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, αναμένεται όπως έχει αναφερθεί, να αυξήσει τα δημόσια έσοδα, δίνοντας τη δυνατότητα στο Κράτος, να προβεί στην εφαρμογή των πλέον κατάλληλων πολιτικών ενίσχυσης της κοινωνικής του διάστασης. Επιπλέον, απόρροια της αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής θα είναι η επίτευξη ορθολογικής κατανομής των κοινωνικών δαπανών και των διαφόρων επιδομάτων (Ernst & Young, 2016).

Ωστόσο, πέρα από τα άμεσα οφέλη που προκύπτουν από την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και τον μετριασμό του φαινομένου, μπορούν να υπάρξουν και σημαντικές έμμεσες ωφέλειες. Πέρα από την διαμόρφωση μιας υγιούς οικονομίας, η οποία θα έχει χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές και θα είναι ελκυστική στο διεθνές στερέωμα, η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής μπορεί να ενισχύσει τον υγιή ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων (European Commission, 2015). Η φοροδιαφυγή, όταν είναι σε εκτεταμένο βαθμό, διαταράσσει τους όρους ανταγωνισμού που διαμορφώνονται μεταξύ των επιχειρήσεων, καθώς αυτές που φοροδιαφεύγουν έχουν χαμηλότερο κόστος παραγωγής και άρα παρουσιάζουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους. Έτσι, ουσιαστικά, οι επιχειρήσεις που σέβονται την νομοθεσία και δεν φοροδιαφεύγουν αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την ελληνική οικονομία, είτε να περιορίσουν την δραστηριότητά τους, καθώς δεν είναι σε θέση να ανταγωνιστούν τις επιχειρήσεις που φοροδιαφεύγουν (Παλαιολόγος & Κασσάρ, 2003).

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι με την πάταξη της φοροδιαφυγής μπορεί και ενισχύεται η εμπιστοσύνη των φορολογούμενων ως προς τους θεσμούς. Οι πολίτες που εμπιστεύονται το κράτος, ενισχύουν τις πρωτοβουλίες που λαμβάνει ενώ αυξάνει την ενσυναίσθηση για τη δική τους φορολογική

συνεισφορά, γνωρίζοντας ότι οι πόροι που διαθέτουν, αξιοποιούνται με αποτελεσματικό τρόπο και την απαιτούμενη διαφάνεια (Karlanoglou & Rapanos, 2015).

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας διαπιστώνεται ότι το πρόβλημα της φοροδιαφυγής είναι ιδιαίτερα έντονο στην ελληνική επικράτεια, τόσο κατά την περίοδο που διανύουμε, όσο και κατά το παρελθόν. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν πρόκειται για ένα αμιγώς ελληνικό πρόβλημα, καθώς φαινόμενα φοροδιαφυγής και διαφθοράς διαπιστώνονται σε πλήθος χωρών σε ολόκληρο τον κόσμο, είτε πρόκειται για αναπτυσσόμενες, είτε για αναπτυγμένες χώρες. Μελετώντας τα δεδομένα από τις χώρες του ΟΟΣΑ αλλά και τα δεδομένα που αφορούν την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαπιστώνουμε ότι η Ελλάδα, βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα, συγκριτικά με άλλες χώρες του ΟΟΣΑ και της ΕΕ, ωστόσο κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας ακολουθούν τα μεγέθη αυτά πτωτικές τάσεις, σχεδόν σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η φοροδιαφυγή μπορεί να προκύπτει από μια σειρά αιτιών, όπως για παράδειγμα είναι το υφιστάμενο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο που ισχύει σε μια χώρα, είτε εξαιτίας της κακοδιοίκησης και διαφθοράς στους μηχανισμούς ελέγχου της φοροδιαφυγής. Επίσης, φοροδιαφυγή διαπιστώνεται εξαιτίας παραγόντων που αφορούν την συμπεριφορά των ατόμων, δηλαδή ζητήματα που άπτονται της κουλτούρας. Σε χώρες όπου υπάρχει αξιοπιστία και εμπιστοσύνη από το κράτος προς τους πολίτες, οι πολίτες φαίνεται να είναι περισσότερο συνεπείς στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, λαμβάνοντας υπόψη την ανταποδοτική λειτουργία των φόρων. Παράλληλα, στα κράτη όπου υπάρχει διαφάνεια αλλά και οι πολίτες έχουν λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση και έχουν ενεργό ρόλο, τα φαινόμενα φοροδιαφυγής είναι περιορισμένα. Όμως, πέρα από την κουλτούρα των πολιτών και την αξιοπιστία του κράτους, διαπιστώνεται ότι τα κράτη τα οποία έχουν αναπτυγμένη δημόσια διοίκηση και διαθέτουν τους κατάλληλους φορολογικούς μηχανισμούς, αλλά και χρησιμοποιούν την τεχνολογία με δόκιμο τρόπο, καταφέρνουν και αντιμετωπίζουν την φοροδιαφυγή με επιτυχία.

Στην Ελλάδα, η φοροδιαφυγή σχετίζεται με μια σειρά παραγόντων, οι οποίοι αφορούν εκτός των άλλων και μια επικρατούσα νοοτροπία, όπου οι πολίτες αποκρύπτουν εισόδημα από το κράτος, εξαιτίας και των ίδιων των επαγγελμάτων που ασκούν, αλλά και της δομής της οικονομίας. Για παράδειγμα υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός αυτοαπασχολούμενων σε σχέση με άλλες χώρες, ενώ σε πολλές από τις επιχειρήσεις αυτές εργάζονται μέλη του οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος χωρίς να καταβάλλονται οι προβλεπόμενες ασφαλιστικές εισφορές.

Λαμβάνοντας υπόψη την δύσκολη οικονομική συγκυρία στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα στη δεκαετία του 2010, ιδίως κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, προκύπτει ότι θα πρέπει να εφαρμόσει μια ολοκληρωμένη πολιτική για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής. Αρχικά, μπορεί να υιοθετήσει μερικά μέτρα, βραχυπρόθεσμα, τα οποία θα έχουν άμεση απόδοση, όπως για παράδειγμα μπορεί να γίνει μέσω της αύξησης των ελέγχων του φορολογικού μηχανισμού, ιδίως σε δραστηριότητες που είναι ιδιαίτερα «επικίνδυνες» για φοροδιαφυγή, όπως είναι για παράδειγμα οι μηχανικοί, οι δικηγόροι, τα συνεργεία αυτοκινήτων, ο τουριστικός κλάδος κτλ. Παράλληλα, θα πρέπει να προβεί η χώρα σε διοικητική αναδιάρθρωση της φορολογικής διοίκησης, ενώ να σημειώσουμε ότι ορισμένα μέτρα ελήφθησαν προς αυτή την κατεύθυνση, κυρίως μέσω της ίδρυσης της ΑΑΔΕ. Όμως, πέρα από την καταστολή, έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στην πρόληψη, ως επί το πλείστον μέσα από την διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού και νομοθετικού πλαισίου δίνοντας προτεραιότητα στην μείωση των φορολογικών συντελεστών και στην ενίσχυση της διαφάνειας από τις επιχειρήσεις.

Επιπροσθέτως, η χώρα μπορεί να ενσωματώσει καλές πρακτικές που άπτονται όλου του φάσματος των πιθανών δράσεων, αλλά ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στην «πρόληψη» της φοροδιαφυγής. Ειδικότερα, θα μπορούσε για παράδειγμα να ακολουθήσει δράσεις, σαν αυτές που έγιναν στο Ισραήλ, όπου επικεντρώνονται στην ευαισθητοποίηση. Οι δράσεις αυτές, μπορούν να είναι πολυεπίπεδες και να απευθύνονται κυρίως στους νέους, είτε μαθητές, είτε φοιτητές, έτσι ώστε οι πολίτες

που θα έχουν την επόμενη μέρα τις τύχες της χώρας στα χέρια τους να μην αντιμετωπίζουν εχθρικά το κράτος, αλλά να επιδιώκουν να συνεισφέρουν στη λειτουργία του, υπό την προϋπόθεση βέβαια, ότι και το ίδιο το κράτος θα παρέχει ανταποδοτικές υπηρεσίες, ως προς τους φόρους που πληρώνουν οι πολίτες. Μάλιστα οι δράσεις αυτές είναι σχετικά χαμηλού κόστους και έχουν πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, καθώς αν ο μαθητής αναπτύξει από μικρή ηλικία υψηλό φορολογικό φρόνημα, τότε φαίνεται να είναι δυσκολότερο σε μεγαλύτερη ηλικία να αναπτύσσει συμπεριφορές φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής. Τέτοιες δράσεις για παράδειγμα μπορούν να είναι σεμινάρια και διαλέξεις σε μαθητικό και πανεπιστημιακό επίπεδο, ακόμα και η δημιουργία ολόκληρης καμπάνιας, παρουσιάζοντας τα οφέλη μιας οικονομίας με χαμηλά επίπεδα διαφθοράς και φοροδιαφυγής για το σύνολο της κοινωνίας. Παράλληλα, έως ότου «ετοιμαστεί» η γενιά αυτή, θα πρέπει να υπάρχουν αυστηρές ποινές και σοβαροί έλεγχοι από την πλευρά της Φορολογικής Διοίκησης, ενώ το κράτος θα πρέπει να δείχνει συνέχεια στις λειτουργίες του, χωρίς να αλλάζει διαρκώς το θεσμικό πλαίσιο που διέπει τη φορολογία.

Εν κατακλείδι, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της φοροδιαφυγής το Κράτος, θα πρέπει πρώτα να το έχει αποτυπώσει στον μέγιστο βαθμό, να έχει εντοπίσει τις περισσότερες «επικίνδυνες» ομάδες που κάνουν φοροδιαφυγή, ενώ εν συνεχεία θα πρέπει να χαράξει την κατάλληλη πολιτική, θέτοντας μετρήσιμους στόχους για την υλοποίησή της. Στα πλαίσια υλοποίησης της πολιτικής αυτής σίγουρα θα χρειαστεί να συνεργαστεί και με Φορολογικές Αρχές άλλων κρατών, καθώς και με διεθνείς και ευρωπαϊκούς φορείς, είτε για μεταφορά καλών πρακτικών, είτε για μεταφορά πληροφοριών που αφορούν διεθνείς υποθέσεις φοροδιαφυγής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασόπουλος, Ι.Δ. & Φορτσάκης, Θ.Π. (2003). *Φορολογικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Βαβούρας, Ι. & Κούτρης, Α. (1991). *Παραοικονομία. Η έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα και το εξωτερικό*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βασαρδάνη, Μ. (2008). *Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Μια Γενική Επισκόπηση, Οικονομικό Δελτίο, Τεύχος 35*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Βασαρδάνη, Μ. (2011). *Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Μια Γενική Επισκόπηση, Οικονομικό Δελτίο, Τεύχος 53*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Βασιλειάδης, Μ., Μανιάτης, Γ., Μουστάκας, Α., Ντεμιάν, Η., Παπαδάκης, Μ., Παύλου, Γ., Σταυράκη, Σ., Danchev, S. (2018). *Η φορολογία Εισοδήματος στην Ελλάδα-Συγκριτική Ανάλυση και Προτάσεις Αναμόρφωσης*. Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών.
- Δαλαμάγκας, Β. & Προβόπουλος, Γ. (1988). *Εισαγωγικά μαθήματα Δημόσιας Οικονομικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- διαΝΕΟσις (2017). *Ερευνες 2016*. Αθήνα : διαΝΕΟσις-Οργανισμός Έρευνας & Ανάλυσης .
- Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών (2019). *Η φαντασία και το ρίσκο στη φοροδιαφυγή καλά κρατούν*
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Φόροι ΦΠΑ",
https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/vat-rates_en.
- IOBE (2012). *Η έννοια της αδήλωτης εργασίας και τα χαρακτηριστικά της*. Αθήνα: IOBE.

- IOBE (2015). *Τα ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής και η φοροδιαφυγή*. Αθήνα: IOBE.
- IOBE (2018). *Οι ηλεκτρονικές πληρωμές μετά τους κεφαλαιακούς περιορισμούς: Μέτρα ενίσχυσης και φορολογικά έσοδα*. Αθήνα: IOBE.
- Καλαντώνης, Θ., (09/08/2015). Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές εργαλείο για την πάταξη της φοροδιαφυγής. Το Βήμα.
- Μανεσιώτης, Β. (1990). Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Ταυτίζονται ή διαφέρουν; Στο: Γ. Βαβούρας, επιμ. *Παραοικονομία*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Ν. 4174/2013. Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας. ΦΕΚ Α'170/26.07.2013.
- Ν. 4387/2016. Ενιαίο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλειας – Μεταρρύθμιση ασφαλιστικού – συνταξιοδοτικού συστήματος – Ρυθμίσεις φορολογίας εισοδήματος και τυχερών παιγνίων και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ Α' 85/12-05-2016.
- Παλαιολόγου Ι, Κασσάρ Γ (2003) «Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα 1960-2000», «ΣΠΟΥΔΑΙ, Τόμος 53, Τεύχος 3^ο».
- Παυλόπουλος, Π. (1987). *Η Παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια Πρώτη Ποσοτική Οριοθέτηση*. Αθήνα: IOBE.
- Σαββαΐδου, Κ. (2016). Η αξιολόγηση της φορολογικής διοίκησης μέσω διεθνών μοντέρνων εργαλείων μέτρησης της αποτελεσματικότητας της. *Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας* 1580, 355.
- Τάτσος, Ν. (2001). *Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*. Αθήνα: IOBE-Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2015). *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2015*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

- Τσακλόγλου, Πάνος κ.α. (2016), Ένα Νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό, <http://www.setee.gr/images/pdf/paragmodelo2016.pdf>
- Υπουργείο Οικονομικών (2011). *Εθνικό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Καταπολέμησης της Φοροδιαφυγής (2011-2013)-Πολίτες και πολιτεία Μαζί*. Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών.
- Φινοκαλιώτης, Κ. & Μπάρμπας, Ν. (2011). *Δημόσια οικονομική, φόροι-Δημόσια Δάνεια*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Φινοκαλιώτης, Κ. (2014). *Φορολογικό δίκαιο, Ουσιαστικό μέρος-Φορολογική διαδικασία- Φορολογική δικονομία*: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Φορτσάκης, Θ.Π. & Σαββαΐδου, Κ.Κ. (2013). *Φορολογικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ernst & Young (2016). *Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησής της*. Αθήνα: διαΝΕΟσις-Οργανισμός Έρευνας & Ανάλυσης.
- Stiglitz, J. (1992). *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα (Μετάφραση Κυπριανίδης Α.)* Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Asquith Richard, "Ο παγκόσμιος συντελεστής ΦΠΑ και οι νομοθετικές αλλαγές για το 2020 , "Avalara, 1 Ιανουαρίου 2020, <https://www.avalara.com/vatlive/en/vat-news/2020-vat-rate-changes.html>
- Collins , J. & Plumlee , D.(1991). The Taxpayer's Labor and Reporting Decision: The Effect of Audit Schemes. *The Accounting Review* , pp. 559-576.
- European Commission (2019)., ‘VAT rates applied in the Member States of the European Union.
https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf
- Gravelle, J.G. (2015). Tax havens: international tax avoidance and evasion. *Congressional Research Service*,24.
- IMF (2013). *Greece, Selected Issues (IMF Country Report 13/155)*.Washington: International Monetary Fund.
- IMF (2015). Base Erosion, Profit, Shifting and Developing Countries. *Working Paper*, 5.
- Kaplanoglou, G. and Rapanos, V.T. (2015) Evolutions in Consumption Inequality and Poverty in Greece: The Impact of the Crisis and Austerity Policies. Economics Discussion Reports No 2015/9 Economics Department, University of Athens.
- Koutsogeorgopoulou, V., Matsaganis, M., Leventi, C., Schneide J.D., 2014. Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece, OECD Economics Department Working Papers.
- Matsaganis, M. & Flevotomou, M. (2010). Distributional implications of tax evasion in Greece. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, GreeSE Paper, 3.

- Matsaganis, M. (2011). The welfare state and the crisis: the case of Greece. *Journal of European Social Policy*, 10.
- Mylonas P., Magginas N. & Pateli E. (2010), What are the margins for increasing PIT revenue in the Greek economy?, National Bank of Greece.
- OECD (2011), OECD Economic Surveys, Greece 2011: OECD Publishing.
- OECD (2013). *OECD Economic Surveys, Greece 2013*: OECD Publishing.
- OECD (2014). *OECD Economic Surveys, Greece 2014*: OECD Publishing.
- OECD (2016). *OECD Economic Surveys: Greece 2016*: OECD Publishing.
- Oguttu, A.W. (2015). *OECD's action plan on tax base erosion and profit shifting: part 1, Bulletin for International Taxation*. OECD.
- Schneider, F. (1986). Estimating the size of Danish shadow economy using the currency demand approach: An attempt. *Scandinavian Journal of Economy*, 5(1), 643.
- Schneider Friedrich, «The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?», 2012
<http://ftp.iza.org/dp6423.pdf>
- Schneider Friedrich, «Tax Evasion, Shadow Economy and Corruption in Greece and Other OECD Countries: Some Empirical Facts», 2015
<https://www.amcham.gr/wpcontent/uploads/2015/taxspeeches/friedrich%20schneider.pdf>
- Schneider, F., Buehn, A. (2016). Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions., Discussion Paper Series.
- Smith, P. (1994). Assessing the Size of the Underground Economy: The Canadian Statistical Perspectives. *Canadian Econ. Observer*, 2(1), 11-010.
- Sung, M. J., R. Awasthi., and H. C. Lee, 2017, “Can Tax Incentives for Electronic Payments Reduce the Shadow Economy? Korea's Attempt to Reduce Underreporting in Retail Businesses,” World Bank Policy Research Working Paper No. 7936.
- Tagkalakis, A. (2014). Tax administration reforms and the fight against tax evasion: recent evidence from Greece. *VOX CEPR's Policy Portal*.

